

MATERIAŁY
**XIV MIĘDZYNARODOWEJ NAUKOWI-
PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI**

**KLUCZOWE ASPEKTY NAUKOWEJ
DZIAŁALNOŚCI - 2018**

07 -15 stycznia 2018 roku

Volume 7
Filologiczne nauki

Przemyśl
Nauka i studia
2018

Adres wydawcy i redakcji:
37-700 Przemyśl ,
ul. Łukasieńskiego 7

Materialy XIV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Kluczowe aspekty naukowej działalności - 2018» , Volume 7 Przemyśl:
Nauka i studia -104 s.

Zespół redakcyjny:
dr hab. Jerzy Ciborowski (redaktor prowadzący),
mgr inż. Dorota
Michałowska, mgr inż. Elżbieta Zawadzki,
Andrzej Smoluk, Mieczysław
Luty, mgr inż. Andrzej Leśniak,
Katarzyna Szuszkiewicz.

**Materialy XIV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Kluczowe aspekty naukowej działalności - 2018» , 07 -15 stycznia 2018
roku po sekcjach: Filologiczne nauki.**

e-mail: praha@rusnauka.com

Cena 54,90 zł (w tym VAT 23%)

ISBN 978-966-8736-05-6

© Kolektyw autorów , 2018

© Nauka i studia, 2018

FILOLOGICZNE NAUKI

Metodyka wykładania języka i literatury

Abildaeva K.N.

Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty

DEVELOPING READING STRATEGIES

Reading is a method of communication that enables a person to turn writing into meaning. It allows the reader to convert a written text as meaningful language with independence, comprehension and fluency, and to interact with the message.

Reading is a great habit that can change human life significantly. Reading, activity characterized by the translation of symbols or letters, into words and sentences that have meaning to the individual. The ultimate goal of reading is to be able to understand written material, to evaluate it, and to use it for one's needs.

It can entertain us; amuse us and enrich us with knowledge and experiences narrated. There exist some reading techniques, which if mastered at a growing stage can help us, be better and far more comprehensive readers.

These skills might not necessarily be learned as rigid theories or rules but if understood well once they can definitely enhance the reading skills and increase the quality and quantity of output that we get from after reading

Before we start with reading, we need to know various aspects and dimensions it relates to. We should understand that Reading and Studying mean different according to their usage domains and objectives. It is the functional attributes that make them altogether different yet, completely inter-related. Academically, we need to study and appear for evaluation for the 'comprehension' we have gained.

Integrating Reading Strategies Instruction in reading strategies is not an add-on, but rather an integral part of the use of reading activities in the language classroom. Instructors can help their students become effective readers by teaching them how to use strategies before, during, and after reading. Before reading: Plan for the reading task

Set a purpose or decide in advance what to read for

Decide if more linguistic or background knowledge is needed

Determine whether to enter the text from the top down (attend to the overall meaning) or from the bottom up (focus on the words and phrases)

Verify predictions and check for inaccurate guesses

Decide what is and is not important to understand; Reread to check comprehension; Ask for help

After reading: Evaluate comprehension and strategy use

Evaluate comprehension in a particular task or area

Evaluate overall progress in reading and in particular types of reading tasks

Decide if the strategies used were appropriate for the purpose and for the task ;
Modify strategies if necessary

To identify relevant reading purposes, ask students how they plan to use the language they are learning and what topics they are interested in reading and learning about. Give them opportunities to choose their reading assignments, and encourage them to use the library, the Internet, and foreign language newsstands and bookstores to find other things they would like to read.³ The reading approach must be authentic: Students should read the text in a way that matches the reading purpose, the type of text, and the way people normally read. This means that reading aloud will take place only in situations where it would take place outside the classroom, such as reading for pleasure. The majority of students' reading should be done silently. Example for reading, Lesson1 (Beginning Level)

Rain forests (By Scott Adelson)

Have you ever seen a rain forest? Where do rain forests grow? What is unusual or

unique about rain forests? Are they important to the world? This text is about special forests in tropical areas of the world that are being cut down, and about a special group that is trying to save them.

Vocabulary to Watch for

Debt – money you owe to another person; Organization – group; Conservation- saving the land and the animals; Reserve – a safe place for animals and nature

READ

In many tropical countries, people are cutting down rain forests to make room for farms. They hope that the farms will make money for them so that they can pay

their debts. But a new organization is trying to help these countries save their forests. The name of this organization is Conservation International. Conservation International pays countries not to cut down their rain forests.

Their first agreement was with Bolivia, for a 4,000,000 acre reserve in the Amazon River basin in northeast Bolivia. The region has savannahs, deep woods, and rain forests. It is famous for the different plants and unusual wildlife that live there. Bolivia and Conservation International will take care of the reserve together.

This idea of helping countries make rain forest reserves is so unusual that Brazil and Ecuador, which are both interested in this program, are already having talks with Conservation International.

Respond Understanding the Details

Do you understand the text? Try to answer the following questions. You may look in the text. Practice scanning for important words or numbers?

Why do some tropical countries cut down their rain forests?

What is the name of the organization that is helping to save rain forests?

The Big Picture: Reading for the Main Idea

What do you think is the most important idea in this text?

Small countries need help to save their rain forests.

Conservation groups are trying to help tropical countries save their rain forests.

DISCUSS: What do you think? Are people in your country worried about conservation? Do you think it is a good idea to pay countries not to cut down their forests? What do you think is the most important conservation problem?

Literature:

1. Ackersold, J. A., & Field, M. L. (1997). From reader to reading teacher: Issues and strategies for second language classrooms. New York: Cambridge University Press.
2. Anderson, N. (1999). Exploring second language reading: Issues and strategies. Boston, MA: Heinle & Heinle.

Тимощук О. О.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ ПО СПЕЦІАЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

В ході навчання іноземної мови в немовному вузі безсумнівно перевагу отримує такий аспект вивчення мови, як читання, що становить, відповідно до вимог робочих програм, близько 50% діяльності. Метою курсу іноземної мови в технічному вузі є підвищення існуючого рівня володіння іноземною мовою та розвиток достатнього рівня комунікативної компетенції для вирішення соціально-комунікативних задач в різних областях діяльності, в тому числі професійної і наукової, для спілкування з партнерами з інших країн, а також з метою подальшої самоосвіти. Проблемою досягнення зазначених цілей є, з одного боку, недостатня кількість годин, що відводиться на вивчення дисципліни, з іншого боку, традиційна практика навчання, що включає переклад нових лексичних одиниць, читання тексту, розбір граматичних труднощів і відповіді на питання за змістом тексту, яка часто не вимагає навіть найпростішого осмислення тієї інформації, що в ньому міститься.

Основні завдання, що стоять перед студентами в процесі вивчення професійно-орієнтованої літератури на іноземній мові: 1) отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, що опановується студентами в процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану; 2) формування необхідних навичок щодо подальшого самостійного читання літератури за фахом [1, 76].

В ході практичних занять з іноземної мови в немовному вузі аутентичним текстам за основним напрямком студентів приділяється особлива увага, оскільки, коли студенти читають тексти за своєю спеціальністю на іноземній мові, вони порівнюють отриману інформацію з тим матеріалом, який вивчають на заняттях з основних предметів на рідній мові. Таким чином, реалізуються принципи міждисциплінарності і практичної зорієнтованості викладання дисципліни [2, 22].

Аутентичні тексти підтримують і підвищують мотивацію студентів за рахунок усвідомлення ними перспективи доступності знань, відображених в іншомовних джерелах інформації [4, 606]. У рідкісних випадках інформація з іноземних джерел навіть випереджає певні теми занять з введення в спеціальність.

До запропонованих для вивчення текстів ставляться такі вимоги: відповідна тематика, сучасність, цілісність, відповідність змісту тексту рівню технічних знань студентів, придатність до навчання всім видам читання [3, 75-76].

Тексти для навчання повинні мати відповідний ступінь складності, оригінальність, певний рівень насиченості термінологічною лексикою. Всі навчальні тексти повинні бути цікаві студентам за своїм змістом, містити в собі нову цінну екстралінгвістичні інформацію, що відповідає їх інтелектуальним та індивідуальним особливостям.

Тематична направленість матеріалу, що добирається, має бути адекватною тому матеріалу, що використовується у передбачуваних сферах реальної комунікації, відповідати професійним інтересам студента. Щоб зробити мовленнєвий матеріал цінним у комунікативному відношенні, необхідно відбирати ті дійсні проблеми, що складають змістовний бік спілкування, при цьому треба крім професійної спрямованості враховувати сферу спілкування, вік, види діяльності студентів.

Роботу з аутентичним текстом неможливо вмістити в рамки лише одного заняття. Для повноцінного сприйняття як самої інформації, так і особливостей її подачі в науково-популярному і науково-технічному стилі необхідно розглянути лексичний мінімум по даному технічному напрямку, а також характерні для даного стилю граматичні та синтаксичні конструкції.

Робота над кожним текстом починається з повторення вже відомої лексики і знайомства з новими термінами, аналізу складених слів і граматичних конструкцій. Особлива увага приділяється пасивному стану і синонімічним вираженням, оскільки саме в науково-технічній літературі вони вживаються найчастіше.

Передтекстові вправи часто базуються на роботі зі словниками, оскільки студенти працюють з окремими словами або реченнями, а не з текстом, в якому завжди велику роль відіграє контекст.

Найефективнішими є такі вправи:

- вибрати з речень похідні слова і виділити складові елементи (навести модель семантизації похідних слів);

- семантизувати певний афікс із знайомими кореневими елементами (таких вправ слід виконати якомога більше, оскільки вони мають тренувальний характер);

- із знайомих корневих елементів і афіксів згідно з вивченою моделлю утворити похідні слова.

Переклад тексту не є кінцевою метою, хоча і займає значну частину часу як самотійної, так і групової роботи.

Далі необхідні завдання, що імітують реальні умови і ситуації роботи фахівця з літературою на іноземній мові. Подібні завдання створюють запит, підвищують мотивацію до оволодіння читанням. Після перекладу тексту студентам пропонуються вправи, спрямовані на виявлення розуміння викладеної інформації: відкриті і закриті питання, завдання на упорядкування інформації відповідно до тексту. Часто розділ післятекстових вправ містить завдання на граматичну трансформацію: з'єднати два простих речення в одне складнопідрядне, вжити запропоновану пасивну конструкцію в дійсному стані та інші.

Післятекстові вправи служать, головним чином, для перевірки розуміння як прочитаного тексту в цілому, так і окремих його розділів. На цьому етапі найвдалішими та ефективнішими могли б бути такі види вправ:

- прочитати текст і стисло передати його зміст;
- розділити текст на логічні частини та назвати їх;
- записати запитання до тексту і задати їх в логічній послідовності товаришам;

- скласти план прочитаного;

- викласти зміст тексту за планом;

- підготувати повідомлення за темою тексту з використанням додаткової літератури.

Такі завдання дозволяють не тільки виявити рівень сприйняття отриманої інформації, а й навчити студентів працювати з текстом на іноземній мові для передачі потім інформації усно. Саме усний виклад інформації є кінцевою метою роботи з текстом. Таким завданням закінчується робота практично над кожним текстом з метою розробки навичок усного мовлення іноземною мовою для спілкування в професійній діяльності.

Подібна організація роботи з текстами за фахом підвищує рівень загальної культури і освіти студентів, розширює їх світогляд, розвиває культуру мислення, спілкування, мовлення, професійної інформованості за рахунок отримання інформації з іноземних джерел. Таким чином, реалізуються цілі робочої програми з дисципліни, які передбачають формування навичок і вмінь практичного володіння іноземною мовою в сфері професійної діяльності як засобу письмового та усного спілкування.

Література

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ. К.: Фірма "ІНКОС", 2005. 315 с.
2. Беленюк Т.Н. Обучение чтению научно-популярной и профессиональной литературы в техническом вузе. Филоло-гические науки. Вопросы теории и практики. 2011. № 3. С. 22–24.
3. Гаврилова О.П., Колокольцева М.И. Обучение профессионально ориентированному чтению в техническом вузе. Вологдинские чтения. 2008. №66. С. 75–77.
4. Прохорец Е.К., Сыса Е.А. Обучение автономному чтению на иностранном языке в техническом вузе: критерии отбора текстового материала. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. № 5–4. С. 604–607.

Ясымбек А.Я.

Магистрант ҚазМемҚызПУ

Қазақстан Алматы

«АЙМАН-ШОЛПАН» ЖЫРЫНЫҢ СЮЖЕТТІК ЖЕЛІСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛелЕРДІҢ СИПАТЫ

«Айман - Шолпан» - реформа дәуірінен кейінгі қазақ ауылындағы әлеуметтік қарым-қатынастарды, қоғам өміріне, тұрмыс-салтқа енген өзгеріс, жаңалықтарды суреттеу идеясынан туған жыр. Ол өзінің осындай негізгі идеясын жырдағы басты кейіпкерлердің мінезін, іс-әрекеттерін суреттеу арқылы көрсетеді. Бұл ретте жырдың кейіпкерлері екі топқа бөлінеді. Біріншісі - ескілік өмірді, бұрынғы тұрмыс-салтты жақтайтындар. Ол - әлеумет сахнасынан кетіп бара жатқан феодалдық құрылыстың өкілдері Көтібар мен Маман. Екіншісі - жаңа туып келе жатқан капиталистік қарым-қатынасты, қоғам өмірінде соған негізделген жаңалықты жақтаушы жастар. Олар: Айман, Арыстан, Әлібек, Шолпан. Бұлар қазақ қоғамына ене бастаған жаңа дәуірдің өкілдері ретінде жырға қосылады, олар бұрынғы заманда кездеспеген жаңашыл іс-әрекеті, мінез-қылығымен алынады. Сондықтан да олар бұрынғы қазақ әдебиетінде болмаған, жаңа заманда туған жаңа кейіпкерлер болып табылады. Сөйтіп жырда ескі мен жаңаның тартысы бейнеленеді, жыр оқиғасы сол тартыстарды суреттеуге құрылады.

Мәселен, “Бабалар сөзі” топтамасының бірінші томына жазылған “Қазақ дастандары” атты мақаласында С.Қасқабасов пен Б.Әзібаева былай деп жазады: “Шығыстық сюжеттегі дастандармен қатарласа туған қазақтың әлеуметтік-сүйіспеншілік және ертегілік дастандары жеке бір топ құрайды. Олар өзіміздегі ежелгі сюжеттерді, діни-кітаби хикаяттарды пайдаланумен қатар өмірде болған оқиғаларды да жырлайды. Әсіресе, XVIII-XIX ғасырларда қазақ даласының әр түпкірінде орын алған тарихи оқиғалар мен әлеуметтік-сүйіспеншілік мәселелер дастан мазмұнына айналады да, ондай шығармаларда махаббат қана емес, тарихи және әлеуметтік сарындар пайда болады. Мұндай дастандардың қатарына “Қалқаман-Мамыр”, “Еңлік-Кебек”, “Айман-Шолпан”, “Ақбөпе-Сауытбек”

сияқты шығармаларды жатқызуға болады. Бұлардың біразының авторы болған, бірақ сол авторлық дүниелер ел арасына тарап, бірте-бірте фольклорлық сипат қабылдаған. Соның нәтижесінде олардың халықтық варианттары пайда болған.

Лиро-эпостардағыдай махаббат, сүйіспеншілік мәселесі емес, арқауы әлеуметтік, тұрмыстық, тіршілік мәселелері болғаннан кейін поэманың өрнегі де сол өмірдің сипатын беруге арналған. Мұнда романтикалық ерекше көтеріңкі серпін, асқақ әсірелеу, әр алуан қиялдан туған бейнелер жоқ, бәрі өмірдегі қалыпты адамдар, солардың арпалыс-тартыстары, әрекеті, қимылы беріледі. Сөз өрнегінде де ақын әсіре қызылдыққа емес, тұрмыстық детальдарға байланысты қалыпты сөздерді қолданады. Соларды шығарма арқауына енгізіп, шындық өмір сипатын берген.

Белгілі фольклорист ғалым С.Садырбайұлы өзінің «Фольклор және Жамбыл» атты еңбегінде жырдың басты кейіпкерлерінің тарихи адамдар екендігі жайлы: «XIX ғасырдағы қазақтың жыршы-жыраулары атақты батырлар Көтібар, Есет, Бекет, Ерназар туралы бірнеше жыр-дастандар, тарихи көркем шығармалар туғызған.

Сондай-ақ осы еңбегінде ғалым жырдағы негізгі болмағанмен, Айман тағдырының шешілуінде елеулі рөл атқаратын Көтібар батырдың баласы Есет бейнесіне қатысты да тарихи мәліметтерді келтіріп кетеді.

Кіші жүзде Есет есімді белгілі үш адам болған. Есет атымен аталатын бірінші Есет туралы Ұлттық Ғылым Академиясының орталық қолжазбалар қорында (ш-354) сақталған мынадай дерек бар: Есет, әкесінің аты Көкі, руы Тама, шамамен, ол 1776 жылдары Елек өзенінің бойында, Бестамақ болысында туған. Жастайынан жетім қалған, ауыр бейнетті көп көрген, өмірге шынығып өскен. Бірде Еділ қалмақтары Есеттің ауылына шабуыл жасайды, Тама руының тас-талқанын шығарады, көзге ілінген қыз-келіншектерді тұтқындап, бейтаныс жерге аттандырады, аз уақыт өткен соң қалмақ әскерлері тағы да Тама еліне екінші рет шабуыл жасайды. Арада үлкен шайқас басталады, Есет бастаған Тама руының сарбаздары зор жеңіске жетеді, сөйтіп қалмақтардан кек қайтару ұрыстары екі-үш рет қайталанады. Бір соғыста Есет кездейсоқ қолға түседі. Оны қалмақтар тұтқындап, ханның зынданына қамайды. Белгілі бір адамдардың көмегімен есет тұтқыннан босап, аман-есен еліне келеді.

Еділ мен Жайықтың арасына таласқан қалмақтар Кіші жүз жеріне шабуылдарын тағы да тоқтатпайды. Осындай үздіксіз соғыстың бірінде Есет

батыр Ақмаңдай деген баласынан айырылады, жалғыз қалады. Бірақ Есет қалмақтарға қарсы соғысын 90 жасқа дейін тоқтатпайды, әбден қартайып барып көз жұмады. Еділ қалмақтарының әділетсіз соғыстарынан туған жері мен елін қорғаған азамат Есет кезінде әулие батыр деп аталған. Оның атында Есет деген тау бар, бейіті қорғанмен қоршалған, оған күні бүгінге дейін ел адамдары бас иіп, зират етеді делінген.

Ал екінші Есет 1667 жылы туып, 1749 жылы қайтыс болған, Әбілхайыр хан бастаған Кіші жүз шонжарларының қатарында, 1831 жылы патшалық тәртіпті қабылдауға ант берген адамның бірі.

Үшінші Есет бар, ол - тарихта өте белгілі адам. Оның әкесі Көтібар Кіші жүз елінің биі, әрі батыры атанған. Көтібардың жеті баласы болған, оның ең үлкені Есет. Есеттің елі, яғни Шекті рулары Үстірттің бойымен көшіп-қонып жүрген Каспий және Арал теңізінің аралығын мекендеген.

С.Садырбайұлы жыр кейіпкері Есеттің тарихта белгілі жоғарыда аталған үшінші адам екендігін және жырда оның бала кезіндегі бейнесі жасалғандығын атап өтеді.

Жырдың туындауының тарихи негіздері туралы талдау жасаған Ы.Дүйсенбаев та осы бір мәліметтерге, нақтырақ айтар болсақ жыр кейіпкері Есет туралы тарихи деректерге жүгінеді. «Сонымен бұл шығарманың мазмұны ертедегі бұлдыр ескілікке емес, XIX ғасырдың бас кезіндегі қазақ өмірінің шындығына арналғандықтан, оның қай мезгілде және қандай жағдайда туғандығын дәлелдеп айтуға әбден болады. Өйткені, жырдағы оқиға дамиды жер, ел аттары тура аталып отырса, сонымен бірге басты кейіпкерлердің ішінен тарихта болған адамдардың да есімдерін ұшыратамыз. Мысалы, Көтібар мен Арыстан XIX ғасырдың алғашқы жарымында өмір сүрген адамдар, шыққан руы - Шекті, екеуі бір ағайынды кісінің балалары. Кейбір тарихи документтерге қарағанда Көтібарды 1833 жылы жағалбайлықтар өлтірген.

Әдетте, жырдағы бейнелерге талдау бергенде, түп төркінін ашуға бармай-ақ олардың мыналары жағымсыз кейіпкерлер, ал мына біреулері жағымды персонаждар деп жасанды екі топқа бөле саламыз. Көтібар батыр мен Маман байдің образдарын сөз еткенде де міне осыны көреміз.

Бұл жерде айта кететін бір жәйт, кейбір тарихшылар «батыр» деген ұғымның өзі заман өзгеруімен бірге ескі мағынасын жойып, өзгеріп отыратынын

дәлелдейді: «Батыр дегеніміз көне заманда, патриархалдық-рушылдық құрылыста пайда болған. Бұлар қол бастаған әскери ру шонжарларының өкілдері. Бертін келе қазақ қоғамының феодализациялану дәуірінде батыр қол басы, рудың әскери көсемінен гөрі өз халқының қанаушысы - феодалға айналады. Әуел баста қазақтар батырды немесе сұлтан жанындағы әскери дружинаның басқарушысы, жау тайпаларға немесе жат елдердің әскерлеріне қарсы соғыс әрекеттері кезінде рудың яки жүздің халық жасақтарын басқаратын қол басы деп танып келген.

Шет елдердің шабуылы кездерінде батырлар халық жасақтарының басшылары ретінде қазақ халқы үшін өте пайдалы рөл атқарды, олар халық тәуелсіздігінің қорғаны болып көрінеді. «Ақтабан шұбырынды» мен жоңғарлардың жорығы кезіндегі көптеген батырлардың есімдері бізге мәлім. Олар жөніндегі аңыздар мен жырлар халық жадында ұрпақтан-ұрпаққа сақталып келген болатын. Сондықтан да күні бүгінге дейін халық арасында батыр деген түсінік «халық қорғаны», халықтың мүддесі мен тәуелсіздігі үшін күресуші деген түсінікпен барабар болды. Ру мен тайпаның мүддесін қорғауда көзге түскен қазақтың қайсысын болмасын халық батыр деп атап кетті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр-аңыздар. «Жазушы», А., 1985 368 б
2. Жолдасбеков М. Асыл арналар. «Жазушы», А., 1993 348 б
3. Әуезов Әр жылдар ойлары. А., 1959
4. Әуезов Әр жылдар ойлары. А., 1959
5. Дүйсенбаев Ы. Қазақтың лиро – эпосы. «Ғылым», А., 1973 149б
6. Қасқабасов С., Әзібаева Б. «Қазақ дастандары»/Кітапта. Бабалар сөзі. Жүз томдық. Астана. 2014. Т-1. 18-19 б.
7. Сейтжанұлы З. Тарихи эпос. – Алматы, 1997.
8. Қазақ әдебиетінің тарихы I том. Алматы 1960.

Retoryka i stylistyka

Көшекова А. - ф.ғ.к.
Қалжанова Г. - магистрант
Қазақстан, Алматы
ҚазМемҚызПУ

АУЫЗША ӘНГІМЕНІҢ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ СИПАТЫ

Ауызша әңгіменің фольклорлық сипатын белгілейтін өзіндік белгілері мен дәстүрі бар. Айталық, әңгімедегі белгілі бір сюжеттің пайда болып, фольклорлық тұтастануы, оның айтылу формасы мен мәнері, өмір сүруі мен таралу жолдары, оған айтушы мен тыңдаушының қатынасы, міне, осылар әңгіме жанрын даралайтын жәйттер. Ауызша әңгіме, өзінің мазмұны мен айтылуы және болмысқа қатысуына байланысты ол хроникалық һәм мемуарлық сипатта болады. Хроникалық әңгіменің негізінде әдетте адамның өзі көрген оқиға немесе бір жайт, яки мәліметтеу мақсатында айтуы мүмкін. Мұндай әңгімелерде арнайы көркемдеу де, бастама да, аяқтама да болмайды. Сон-дықтан мұнда фабулалық сипат аз, сюжет үлкен фабулаға айналмайды.

Ауызша әңгіме көбінесе *ситуативті* болады да сюжеттің негізгі түйіні ықшамды әрі динамикалық қасиетке ие. Сол себепті ауызша әңгіменің сапасы көп жағдайда айтылып отырған ситуацияға, тыңдаушылардың аз көптігіне де байланысты болады. Мәселен, тыңдаушылары үлкен топ болса, ауызша әңгіме орташа, жай, қызықсыз деректерден ғана тұрмауы мүмкін. Тыңдаушылар үшін маңызы бар жәйттер сөз болса, әңгіме көркем фольклорға тән сұрыпталу заңына бағынады. Мұндай жағдайда әңгіме хроникалықтан гөрі мемуарлыққа жақын болады, тіпті кейде үлкен фабулалық әңгімеге айналып кетуі мүмкін.

Қазақтың тарихи оқиғаларға, әсіресе, тарихи тұлғаларға арналған ауызша әңгімелері өте көп. Оларды аңызға, я болмаса хикаятқа жатқызу қиынырақ, өйткені қазақтар халықтың бұл рухани ескерткішін естеліктер ретінде айтады. Бұл - өздері куә болмаса да жақсы танытын адамдары қатысқан немесе өздерінің жақындарының айтуы бойынша есінде қалған оқиға. Өздерінің айтып отырған әңгімелерінің шын екенін дәлелдеу үшін, әңгімешілер қатысып отырған адамдардың арасындағы

диапог сөздерін келтіреді. Сөзіміз дәлелді болу үшін фабуласы ұқсас екі әңгімені алалық. Оның біреуі К.Әзірбаевтың айтуы бойынша жазып алынған, ал екіншісі 1963 жылы И.Баймағанбетов ақсақалдың айтуы бойынша жазылған:

«Бір үлкен тойда бәйгеден алдымен келген күрең атты танып Жәлменде деген жалайыр: - Менің осыдан алты жыл бұрын ұры әкеткен биенің ішінде кеткен құлыны, - деп ұстапты. Ат иесі: - Өзімнің қол тума атым, күрең биенен туған төл малым, - дейді. Осыдан екеуі егесіп, ұрыс-төбелес шығады. Жиналған ел үйде жатқан шешен Кебекбайға келеді. Жағдайды естіген Кебекбай: - Кәне, Жәлменде мырза, танығыш болсаң, ана өрістегі бір қора қозыдан, бір қойдан туған егіз қозыны танып алып келші,- депті. Жәлменде атымен желіп барып, қозыларды аралап, екі қозыны ұстап алып келеді. Кебекбай қозыны көгендетіп қояды. Енді осының енесін танып әкел! - деп, оны өрістегі қойға жіберіпті. Жәлменде тағы барып бір саулықты өңгеріп келеді. Қалың елдің көзінше қозы мен қойды қоя бергенде маңырап, табысып кетеді. Кебекбай: - Ат жалайыр Жәлмендеге берілсін, - депті. Халық Кебекбайға риза болады. Аттың иесі әділ билікке көніп, шынын айтады: - Өзім ұры емеспін. Буаз күнінде енесін жылқыма қосып, айдап кетіп едім, күрең төбел құлын содан туған, - депті. Кебекбай жүйрік аттың бәйгесін баққан жігітке бұйырады да, атты Жәлмендеге береді».

«Үлкен бір ас болып, сол аста бәйгіге шапқан қанша аттың алдынан бір қара жал құла жеке дара озып келіпті. Топтың ішінен бір адам: - Мынау менің тай күнінде жоғалтқан атым, - деп аттың шылбырына жармасады. Атты бәйгіге қосып отырған иесі: - Жоқ, бұл мүлде жала, өзімнің кер биенен туған қолтума малым, - дейді. Көпшілік шеше алмай Келдібек биге келеді. Екі даугердің сөзін тыңдап, Келдібек те дағдарып отырып қалады. Мұны байқаған жеті жастағы Қазыбек даугерлердің біріне: - Сенің танымпаздығың қандай? - дегенде, тай күнінде жоғалтқан кісі: - Мен енесін көрсем, одан туған төлін, төлін көрсем, енесін жаза баспай танымын, - дейді. Қазыбек бәйгіге ат қосқан адамнан: - Сіз қалай айырасыз?- деп сұрайды. Ол: - Мен енесін бір көрсем, ішіндегі құлынын туғаннан кейін сол биеден туғанын бұлжытпай танымын, - дейді. Сонда Қазыбек тұрып: - Жарайды, енді екеуіңіз бар да, анау жүрген қозыдан екі қозы ұстап әкеліңіздер,-дейді. Олар барып әкелгенде:- Қозыны көгендеп қойыңыздар да, өрістегі қойдан өзді-өзің әкелген қозының енесін алып келіңіздер, - дейді. Екі даугер өрістегі қойдан екі саулықты алып келіп, қозыларды бауырына салғанда, ат қосқан адам әкелген саулық қозыдан жериді, қозы да жатсынып саулыққа жуымайды. Ал тай күнінде жоғалттым деген адам саулыққа салғанда, енесі еміреніп тұра қалады, қозы бауырына кіріп, еме береді. Қазыбек

көпшілікке қарап: - Қане, халайық, бұған сіздер не айтасыздар?- дегенде, көпшілік бір ауыздан: - Ат - тай күнінде жоғалтқан адамдікі екен» деседі.

Халық арасында мұндай әңгімелер көп. Онда бір кейіпкер (көбіне бұл тарихи тұлға) әр түрлі жағдайда көрінеді. Мысалға Қазыбек би Келдібекұлы туралы әңгімелерді алалық. Ол халық есінде атақты би және қазақтар мен калмақтар арасындағы соғыс кезіндегі елші ретінде сақталып қалды. Қазақтарда ертеден шебер сөз иелерін құрмет тұтып, ардақтаған, сондықтан олар жайында әңгімелер де көп. Мағынасы жағынан бұл әңгімелер бір-бірімен байланысты емес. Бірақ әртүрлі оқиға бір кейіпкердің тұлғасына жинақталып, тұтастанған да әр қайсы жеке әңгіме болып қалыптасқан. Қазақ фольклорында мұндай бір кейіпкер маңына топтасып, фольклорлық циклге түскен әңгіме аз емес.

Халық прозасының кең тараған түрінің бірі - өмірбаяндық ауызша әңгіме. Мұнда әңгімешінің өміріндегі ең бір айтулы оқиғалардың көрінісі бейнеленеді. Өзі туралы айта отырып, әңгімеші өзі қатысқан маңызды оқиғалар мен достарын, жолдастарын еске түсіреді. Болған уақиғалар мен жағдайлар тікелей әңгімешінің қатысы арқылы болады. Мұндай ауызша әңгімелер үйрететін, үлгі боларлық болып келеді. Әңгімені айтушылар-көпті көрген, өмірлік тәжірбиесі мол, тілдік қоры бай, әңгімеші адамдар.

Өмірбаян шынымен қызықты, тартымды болып, тыңдаушыларға таныс оқиғалар мен жағдайларға толы болса, тек сонда ғана тыңдарман қауым мол болады. Орындаушылар өмірбаяндық әңгіменің барлығын біртіндеп айтып шықпайды, тек тақырыптары бір-бірімен байланысты кей эпизодтарын ғана таңдап алады. Бұл айрықша эпизодтар сюжеттің желісі болып табылады. Кейде әңгімеші бірнеше онжылдықтарды бірақ қамтиды: балалық және жастық шағын, өзі қатысқан маңызды тарихи оқиғаларды, кіммен дос болып, кімдермен жұмыс істегенін еске түсіреді.

Уақыт өткен сайын ауызша әңгімелер халық санасында әр түрлі өзгерістерге ұшырап отырған: кей жерлері жаңадан толықтырылып, кей жері қысқарып қалып, бояуы қоюлана түскен, сөйтіп фольклордың басқа прозалық жанрына көшіп отырған. Осыдан бірнеше жылдар бұрын шыққан әңгіменің кей бөліктері біздің өмірімізге дейін сақталып жетті. Өткенді біліп, зерттеу үшін бұл материалдар аса құнды болып табылады.

Teoretyczne i metodologiczne problemy badania mowy

Шумченко Т.І.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ

Визначення взаємозв'язку та взаємовпливу когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології, яка «орієнтована на культурний фактор у мові і на мовний фактор у людині» [4, с. 6], є передумовою дослідження такого аспекту, як мовна свідомість особистості.

Міждисциплінарне поширення когнітології, залучення її методів в інших наукових напрямках стало підґрунтям для появи у лінгвокультурології теорії про особливий тип семантичних відносин, який віддзеркалював новий аспект, на противагу від лексичної семантики, головним завданням якого було ідентифікація та побудова концептосфери.

Вивчення проблем когнітивної семантики відбувається через призму поняття «квантів знання» – концептів, які є категоріями та класами найвищого ступеня абстракції, що дозволяють мовцю сприймати, структурувати, ідентифікувати та класифікувати, обробляти інформацію оточуючого світу. Дослідниця В.М. Телія вказувала на те, що концепт – це «усе те, що ми знаємо про об'єкт в усій екстензії цього знання» [5, с. 96-97]. Таким чином, когнітивна семантика зосереджує увагу на визначенні та інтерпретації певної ідеї, що співвідноситься з відповідним класом об'єктів, детермінуючи їх номінацію, закріплену в лексичній системі мови іменами.

Соціокультурний досвід і знання народу зберігаються у вигляді узагальнених структур, тобто фреймів, схем, парадигм тощо. Найпоширенішим поняттям у межах сучасних наукових розвідок виступає термін фрейм, як певним чином організований цілісний фрагмент знань, що виражається лінгвістичними засобами. За визначенням дослідника М. Мінського, фрейми є «структурами знання для представлення стереотипної ситуації» [2] .

Лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний підходи у їх інтегральному взаємозв'язку мають важливе значення у галузі перекладознавства, оскільки процес перекладу є «складною формою мисленнєвої діяльності» [1]. Відтак, при відтворенні тексту оригіналу мовою перекладу, постає необхідність зіставлення когнітивних чи так званих концептуальних просторів лінгвокультур двох етнічних груп та, як наслідок, реконструювання «чужих моделей» [6, с. 133] через призму власної культури. Отже, завданням перекладача є декодування, усвідомлення та подальше перекодування отриманої інформації з урахуванням «категоріального апарату культури-реципієнта» [6, с. 134]. Відтак, перекладацькі трансформації є засобом співвіднесення двох дивергентних культур і когнітивних просторів, аналіз яких під час відтворення тексту оригіналу мовою перекладу відбувається крізь призму власної когнітивної системи перекладача, тому, як зазначає дослідниця А. Н. Усачова, «володіючи когнітивними механізмами категоризації, питомими для його культури, перекладач повинен опанувати «чужим» культурно специфічним концептуальним апаратом» [6, с. 135].

Сприймання, обробка та відтворення інформації ставить таке завдання, як урахування та усвідомлення особливостей елементів коду іншої мови, фонових знань, екстралінгвістичних факторів, соціолінгвістичних аспектів тощо. Володіння фоновими знаннями у межах сучасних наукових розвідок постає як обов'язкова складова перекладацької компетентності [3], яка дозволяє перекладачу відтворювати не лише лінгвальні, а й позалінгвальні аспекти у процесі перекладу, передавати повний зміст повідомлення, як експліцитний, так і імпліцитний, прихований за певними вербальними репрезентаціями.

Отже, урахування когнітивно-культурологічного підходу у процесі перекладацької діяльності сприяє здійсненню адекватного перекладу, заповненню певних лакун, які виникають у зв'язку з феноменом міжкультурної дивергентності, за допомогою відтворення ментальних структур висловлення, їх вербалізації шляхом застосування мовних одиниць, існуючих у лінгвокультурному просторі реципієнта.

Відповідно до зазначеного вище, доходимо висновку, що найбільш важливим та поширеним є застосування лінгвокогнітивного і лінгвокультурного підходів у процесі відтворення тексту оригіналу у разі наявності мовної чи позамовної асиметрії, відсутності еквівалентів чи реалій у мові перекладу,

наприклад, під час передачі соціокультурної, історичної або етногеографічної інформації.

Література:

1. Быстрова А. В. Перевод как лингвокультурный феномен в свете межкультурного общения [Электронный ресурс] / А. В. Быстрова. – Режим доступа: [http:// iitu.ru/bistrova.doc](http://iitu.ru/bistrova.doc)
2. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Минский; [пер с англ. под ред. Ф.М. Кулакова]. – М.: Энергия, 1979. – 151 с.
3. Старцева Е. О. Фоновые знания: имплицитная информация [Электронный ресурс] / Е. О. Старцева, И. Ф. Лихачева, А. П. Мишин. – Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009>
4. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 173-203.
5. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия – М.: Школа «Языки рус. культуры», 1996. – 286с.
6. Усачова А. Н. Перевод: от лингвистической теории к когнитивной модели / А. Н. Усачова // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Серия 2. Языкознание. – 2011. – № 1 (13). – С. 131-136.

Бондар Л.В.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ТА СИНТАКСИЧНОЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ ФРАНКОМОВНОГО

НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

Лексико-семантичні засоби зв'язності наукового дискурсу відображають його мовні та стилістичні особливості, відтак найпоширенішими у текстах науково-технічної літератури є лексичні повтори, синоніми і синонімічні вирази, словосполучення, що вживаються з метою уточнення певної інформації, її конкретизації [2; 3; 5].

Слід зазначити, що певний науковий текст завжди містить низку ключових слів, які повторюються у всій роботі, наприклад, у праці, присвяченій дослідженню структурно-семантичних особливостей французьких наукових термінів спостерігаємо використання таких одиниць, як: *f pl particularités sémantiques et structurales des termes, m pl termes synthétiques et m pl termes analytiques, f dérivation etc.* Відтак, з метою уникнення повторів та одночасного збереження когезії тексту вдаються до вживання займенників – особових, вказівних, відносних, основною функцією яких є анафорична роль зі вказівкою на реферанта у попередньому відрізку. Крім використання зазначеної частини мови спостерігаємо застосування синонімів та синонімічних словосполучень, наприклад, замість виразів *m pl termes synthétiques et m pl termes analytiques – f pl unités lexicales morphologiques et f pl unités syntaxiques, f dérivation – f formation des termes.* Таким чином, запобігаючи повторам, автор зберігає цілісність та зв'язність наукового тексту.

Щодо синтаксичних засобів когезії франкомовного науково-технічного тексту, можна виділити функціонування займенників за принципом реприси та антиципації [4; 6]: *Cette recherche, on l'a menée... La recherche qui a été menée.*

Відтак, спостерігаємо вживання вказівних нейтральних займенників на прикладі франкомовного фармацевтичного тексту:

- *Ne le donnez jamais à quelqu'un d'autre, même en cas de symptômes identiques, **cela** pourrait lui être nocif;*

- *простих та складних відносних займенників (qui, que) та (lequel, laquelle): Ce médicament, à faible dose, n'est pas toxique chez la femme enceinte ou **qui** allaite;*

- *Ne prenez pas la dose double pour compenser la dose **que** vous avez oublié de prendre;*

- *La dernière date à **laquelle** cette notice a été approuvée est...*

Як зазначалося вище, займенник, перш за все, виконує анафоричну функцію, тобто відтворює в іншій формі вже попередньо введену інформацію за допомогою інших частин мови, іменника зокрема. З метою відображення уточнюючої, додаткової інформації, автори вдаються також до вживання складних речень або речень з розширеною синтаксичною структурою. У фармацевтичних текстах, наприклад, складні речення переважають і використовуються для деталізації описів: *La caféine augmente l'efficacité de l'analgésie par effet excitateur sur le système nerveux central, qui peut éliminer la dépression qui accompagne souvent la douleur.*

За класифікацією В.Г.Гака [1] існує низка речень, що може бути інтерпретована, як речення з розширеною синтаксичною структурою:

- поширення речення – включення у корпус повідомлення другорядних невідокремлених членів речення;

поліпропозиційні неполіпредикативні конструкції (номіналізація, ускладнення однорідними членами речення), які відтворюючи низку дій, мають єдиний предикативний зв'язок;

ускладнене речення – поліпредикативні комплекси (звороти, відокремлені елементи), що мають декілька предикативних конструкцій;

вставні елементи, які знаходяться поза предикативними відношеннями речення.

Важливим аспектом зв'язності тексту виступає також дейксис, який відображає просторову локалізацію, часовий аспект, особи комунікантів у певній комунікативній ситуації.

Отже, основними засобами вираження лексико-семантичної та синтаксичної когезії франкомовних наукових текстів виступають займенники (особові, присвійні, вказівні), синоніми та синонімічні конструкції, речення з розширеною синтаксичною структурою.

Література:

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
2. Мацак Ж. Г. Особливості текстів науково-технічного стилю у перекладацькому аспекті / Жанна Григорівна Мацак, Юлія Михайлівна Шульженко. – Матеріали наук.-практ. конф. / ред. С. В. Єкимов. – Днепропетровск, 2010. – Серія : “Филологические науки ”. – Збірка 6 : “Актуальные проблемы перевода”, т. 1. – 2010. – С. 75–76.
3. Bessé de B. Cours de terminologie / Bruno de Bessé. – Genève.: ETI Université de Genève, 1992. – 75 p.
4. Doppagne. A. Majuscules, abreviations, symboles et sigles. Pour une toilette parfaite du texte / Albert Doppagne. – Paris : Duculot, 1991. – 111 p.
5. Lerat P. Le traitement des emprunts en terminologie. l'Actualité terminologique / Pierre Lerat. – P.: Paris, 1988. – 117 p.
6. Sanders T. Cohesion and Coherence : Linguistic Approaches / T. Sanders, H. Pander Maat // Utrecht Institute of Linguistics, Utrecht University. – 2008. – P. 59-595.

Аязбаева Б.К., студ. Серикова М.К.

*Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова,
Казахстан*

ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА В КОНТЕКСТЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ

Общеизвестно, что существование человека, его деятельность и общение предполагают существование информации в виде текста. Как отмечают ученые, поворот лингвистики к тексту стал революцией в лингвистике» [1, с.19].

Что касается истории вопроса, то, как отмечается во многих научных публикациях, лингвистика текста начала свое формирование еще в 60-е годы XX века, но фактически до 80-х годов текст был лишь источником материала, необходимого для изучения поведения элементарных языковых единиц. По мнению В.А. Масловой современному пониманию текста предшествовало несколько этапов в развитии лингвистики текста [1, с.20]. Количество работ по лингвистике текста, как отмечает автор, растет в геометрической прогрессии.

Что касается изученности содержания вопроса, то, безусловно, для текста важен синтез отношений между предложениями, которые выступают как речевые события, формирующие текст. Но чтобы описать семантические отношения в тексте, нужно иметь в виду много экстралингвистических факторов, например, учитывать зависимость текста от ситуации, от социального и временного окружения, от автора и читателя, а это, как известно, несравненно больше, чем синтез простой последовательности семантико-синтаксических записей предложений [1, с.29]. Характерной чертой современной науки являются попытки разработать такой метод синтеза текста, который позволил бы объективировать интуитивные представления исследователей о ряде параметров текста. С этой целью в науке обширно используются психолингвистические методики, психолингвистический эксперимент. Бесспорно, что перечисленные подходы, не исчерпывают всего разнообразия исследований, посвященных лингвистике текста, они определяют лишь общую направленность работ.

Согласно В.А. Масловой, названные подходы не исключают, а дополняют друг друга, хотя все они достаточно разные, т.к. задают различные направления развития лингвистических исследований.

В настоящее время традиционный объект исследования расширен. По М.М. Бахтину, текст начинает пониматься как «первичная данность и исходная точка всякой гуманитарной науки» [2, с.128], а Ю.М. Лотман считает термин «текст» одним из самых употребительных в науках всего гуманитарного цикла [3, с.150]. Следует отметить, что объектом исследования лингвистики текста являются «правила построения связного текста и его смысловые категории, выражаемые по этим правилам» [4, с. 267]. Также объектом исследования является социально-речевое произведение, к анализу которого привлекаются данные семантики, теории речевых актов, функциональной стилистики, а также целого ряда смежных наук – психолингвистики, семиотики, литературоведения, информатики, логики, психологии и других наук.

В рамках актуальной для лингвистики вопроса о взаимодействии языка, речи, текста считаем правомерным определение А.Е. Супруна о том, что текст – это форма существования языка. [5, с.154]. Основываясь на диалектике взаимоотношения языка и речи, вслед за многими учеными отмечаем, что текст и речевой, и языковой феномен. С одной стороны, «текст обращен к системе языковых единиц, т.е. к языку, а с другой – к коммуникативному акту» [1, с.25]. Общеизвестно, что основными признаками текста являются коммуникативная направленность, структурно- смысловое единство, цельность, связность, коммуникативная завершенность, ориентированность текста на определенный тип читателя, замысел автора. Кроме этого в научной литературе описаны следующие признаки текста: превращенный характер текста, диалогичность, наличие в тексте смысловых скважин, лакун, многомерность текста, наличие подтекста [1, с.26].

В контексте вышеизложенного хотелось бы подробно остановиться на вопросе обучения языку на основе текста, в том числе и художественного текста. Трудность объективного анализа художественного текста объясняется как его многоуровневостью, многозначностью, так и большим влиянием при его восприятии личности читателя. По мнению Н. Рубакина, «всякое литературное произведение оказывает наиболее сильное действие на того читателя, психическая организация которого наиболее сходна с психической организацией

автора этого произведения» [6, с.59-60]. Из этого следует, что коммуникация – целенаправленный процесс, одним из средств которого является речь, а знаковой целостной формой организации – текст. С коммуникативной точки зрения сущность текста не может быть определена лишь одними языковыми признаками, поскольку текст – продукт целенаправленной деятельности. Согласно Е.Ф. Тарасову, общение и деятельность – две взаимосвязанные, относительно самостоятельные стороны бытия человека. Следовательно, учитывая направленность текста на читателя, отмечается актуальность коммуникативного подхода к изучению текста, в частности коммуникативно-деятельностного подхода при обучении языку (в том числе и русского, казахского и английского языков) на основе текста. Конечно, при этом учитывается то, что текст отражает определенную культуру, предполагает разную интерпретацию.

Что касается методического аспекта, то отмечается необходимость коммуникативных упражнений при обучении языку в иноязычной аудитории. Это вид творческих упражнений, обеспечивающих формирование речевых умений и наиболее высокий уровень практического владения языком. С позиции коммуникативно-деятельностного подхода такие упражнения считаются ведущими на занятиях и на их выполнение рекомендуется отводить основную часть учебного времени. Коммуникативное упражнение включает следующие группы упражнений: вопросно-ответные (респонсивные), ситуативные, репродуктивные (пересказ текста и т.п.), дискуссионные, композиционные (устное выступление по предложенной теме, импровизация), инициативные, игровые [7, с.94-95].

В контексте рассматриваемого вопроса нами проведен анализ упражнений учебников русского (подробно), казахского (частично), английского (подробно) языков. Действующий учебник русского языка для 8 класса с казахским языком обучения составлен согласно программе предмета [8]. Учебник включает разработки 63 уроков по 24 речевым темам с лексико-грамматическим материалом и 7 урокам по развитию речи. Систему упражнений учебника составляют 308 упражнений, из них четверть представляет собой коммуникативные упражнения в виде текста с предтекстовыми и послетекстовыми заданиями. В том числе имеются упражнения на основе художественного текста. К примеру, предтекстовые задания: Прочитайте.

Спишите, дописывая окончания существительных, расставляя знаки препинания при однородных членах предложения. Послетекстовые задания: Скажите, какова основная мысль текста. Какие произведения автора вам известны? Выучите фрагмент и напишите его по памяти.

Среди отобранных упражнений к ситуативным можно отнести упр. 26, 51: Работа в паре. Составьте диалоги вежливого человека и разыграйте их (даны 3 ситуации); упр.146: Охарактеризуйте ситуацию при помощи подходящей пословицы. К респонсивной группе можно отнести упр.10: Послушайте текст. Ответьте на тестовые вопросы; упр.16: Внимательно прочитайте текст. О чем говорится в нем? Далее еще 7 вопросов. По тексту упр. 9, 24 выполняются и респонсивные, и репродуктивные задания: Прочитайте. Подумайте над названием текста. Ответьте на послетекстовые вопросы. Перескажите текст. Составьте план текста и подготовьте краткий пересказ. Можно выделить также упражнения на основе текста со ссылкой на толковый словарь: упр.21, 245, 251.

Учебник казахского языка состоит из 3-х разделов (Грамматические нормы литературного языка, Синтаксис, Культура речи). Конечно, построение учебника отличается от учебника русского языка, так как казахский язык является в данном случае родным языком, и изучается на основе лексико-грамматического материала [9].

Что касается нового учебника английского языка, то его преимуществом является наличие разных видов упражнений, в том числе респонсивных, ситуативных, композиционных упражнений с иллюстрациями и комментарием. Учебник состоит из следующих семи модулей: Сельская жизнь/ городская жизнь. Изменения. Технологии. Как делать вещи. Сила ребенка. Ошибки и проблемы. Во всем мире. Дополнительно к модулям есть рубрики: музыка, история, грамматический материал, неправильные глаголы и список слов. Систему упражнений учебника составляют 213 упражнений, из них большая часть представляет собой коммуникативные упражнения в виде диалога и небольшого текста с предтекстовыми и послетекстовыми заданиями. Каждая тема содержит иллюстративный материал. Среди отобранных упражнений к ситуативным можно отнести упражнения со следующими заданиями: Составьте диалоги. Охарактеризуйте ситуацию. Послушайте текст. Ответьте на

послетекстовые вопросы. Внимательно прочитайте текст. О чем говорится в нем? Ответьте на послетекстовые вопросы. Перескажите текст [10].

Таким образом, непосредственно на уроке обучающийся овладевает практическими знаниями и умениями в процессе работы, прежде всего на основе учебника, когда выполняет ряд упражнений под руководством учителя. Считаем, что коммуникативный подход при обучении языку, в том числе коммуникативный подход к изучению текста, обеспечивает качественное обучение, повышает интенсивность усвоения знаний, развивает навыки и умения учащихся, формирует различные компетенции, помогает обучать учащихся в соответствии с их потребностями. Это в той или иной степени подтверждает анализ дидактического материала учебников русского, казахского и английского языков.

Литература:

1. Маслова В.А. Современные направления в лингвистике: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 272с.
2. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных наук. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424с.
3. Лотман Ю.М. Обзор современной литературы по проблеме семиотики текста см.: Тороп П.Х. Проблема интекста // Текст в тексте. Тарту, 1981г. (Труды по знаковым системам. Т.14; Учен. зап. Тарт. гос. ун-та. Вып. 567).
4. Николаева Т.М. Лингвистика текста // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685с.
5. Мечковская Н.Б., Норман Б.Ю., Плотников Б.А., Супрун А.Е. – Минск: Выш. школа, 1983. – 456с.
6. Рубакин Н. Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию. – М.: 1977. – 263с.
7. Глухов Б.А., Щукин А.Н. Термины методики преподавания русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1993. – 371с.

8. Исмагулова Б.Х., Саметова Ф.Т. Русский язык: Учебник для 8 кл. общеобразоват.школы с каз.яз. обуч. / Б.Х. Исмагулова, Ф.Т. Саметова. – Астана: Издательство «Арман – ПВ», 2016. – 208с.
9. Аманжолов С., Аманжолов А., Косымова Г. Казахский язык: Учебник 8 кл. общеобразоват.школы с каз. яз. обуч. /С. Аманжолов. А. Аманжолов, Г. Косымова – Алматы: Издательство «Мектеп», 2016. – 215с.
10. Colin Granger, Katherine Stannett. Английский язык«Student's Book»: 8кл. общеобразоват.школы с каз. яз. обуч. / Colin Granger, Katherine Stannett: Издательство «Macmillan», 2016. – 112с.

Metody i przyjęcia kontroli poziomu posiadania cudzoziemską mową

**Moldazhanova L.K
Zhussupova R.F**

CONTENT LANGUAGE INTEGRATED LEARNING FOR DEVELOPING ENGLISH SKILLS OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

Abstract

The article observes the CLIL (Content Language Integrated Learning) technology's benefits and possible application for teaching students of non-linguistic specialties in the subject classroom. The main peculiarities of the CLIL methodology and the features of the subject lesson are considered. The article also contains the recommendations for English language fellows and the description of the personal experiment of using CLIL at the lesson.

Key words: CLIL, Content Language Integrated Learning, non-linguistic specialties students, subject classroom, cross-disciplinary connections.

During the each historical period the pedagogical system undergoes significant changes. The global practice demonstrates that due to the growth of economy, the educational system of the country is exposed to reforms every ten years on average. At the same time at all the stages of social development special attention has always been paid to the high-quality training of students which, in turn, demands up-to-date strategies and pedagogical technologies. The ways of conducting lessons for students of non-linguistic specialties have changed as new curricula and new approaches in teaching disciplines via the integrated educational systems are developed. Thus, updating of education demands the use of nonconventional methods and forms of the training organization. For this reason, there are new educational technologies and one of such technologies is the content language integrated learning (CLIL). The CLIL technology considers learning of a foreign language as a tool for studying other subjects. Studying of language passes through any subject's domain, i.e. a lesson at which the CLIL technology is applied is often not a lesson of a foreign language, but a

subject lesson in a foreign language. This approach allows to carry out training of two subjects simultaneously, whereas the main attention may be paid to either language, or the subject.

The term CLIL has been introduced for scientific use by David Marsh in 1994 for designation of educational situations in which disciplines or their separate sections are taught in an "additional" foreign language.

CLIL means Content Language Integrated Learning - integration of teaching a foreign language and other disciplines.

Experience of introducing and applying this method during the lessons reveals that for planning the design of a course on the basis of this technique, it is necessary to consider 4 'C' methodological techniques of CLIL.

Content- knowledge, abilities, skills of subject domain which progress.

Communication- use of English for training where the emphasis is placed on its application.

Cognition- development of reflective and thinking abilities which form general understanding of main ideas (concrete or abstract).

Culture– perception of oneself as a part of a culture as well as realizing the existence of alternative cultures.

CLIL technique is based on the following postulates:

- knowledge of language becomes means of studying the content of a subject
- classes are conducted in the engaging form, students may apply their and use their scientific knowledge and experiences to make various experiments;
- language is integrated into the educational program;
- the motivation to learn the foreign language increases, so does the interest towards the subject thanks to the possibility to discuss interesting topics related to their professional area.
- activities are based on language learning immersion
- obligatory part is reading texts in a foreign language
- use of active methods at each lesson
- use of visual means to enhance students' understanding
- use of authentic materials
- providing instant feedback to students' performance.

Concerning my very own experience of applying CLIL technology, I used it during my work at the courses of the Professional development program, which was organized by Nazarbayev University. These English courses were designed for secondary school teachers in accordance with the trilingual educational policy of the Republic of Kazakhstan. They contained the general English courses and the subject component, where teachers studied their own subject - physics, chemistry, ICT or biology- in English language. That required a certain though basic knowledge of the subject from me, so did the great amount of preparation.

Here there is the example of the lesson with a theme "Density". While planning a lesson it is necessary to formulate both the subject, and language purposes. The purposes have to be clear, are measurable, achievable, relevant, limited on time.

For example, topic of the lesson "Density". Subject purposes: students learn, here refresh and apply their knowledge of the topic. That includes determination of density, a formula of calculation of density, using density formula for the solution of tasks. Language purposes: students learn and use the following terms: density, mass, volume and the scientific language in general.

Students know and use the following phrases: density of oil equals 0,9 (zero point nine) g/cm³, volume equals 1cm³)

The important thing to mention is to use real objects, pictures or the presentations at lessons. For instance, for this lesson, I prepared the presentation and special devices such as: scales, measuring cylinder, ruler, rods that helped a lot to build decent understanding of some notions as well as to stick to the target language.

Examples of tasks.

Task 1: Give the definition to the following terms.

Density, volume etc. Example. Density is defined as the mass in unit of volume.

Task 2 : Do the exercise. Here, students put theoretical knowledge into practice.

A) Find the volume of 66 tons of cement ($d=3000 \text{ kg/m}^3$).

B) A tank of 5 m³ is filled with a liquid of 180 kg.
Density of liquid=?

In addition, tasks which are offered by the teacher have to be complemented with certain explanations enabling students to cope with the set objectives successfully. Also, a great attention is to be paid to the development of all four types of communication skills (listening, speaking, reading and writing) for this plays a pivotal

role in building a foreign language awareness. For example, I suggest to students to read the text on the new topic and that they, using the studied terms and useful language phrases, give the definition to the notion 'density' themselves and retell to their speaking partner.

Conclusion.

Overall, today the Content Language Integrated Learning –CLIL- is considered as one of the most successful methods of teaching in subject classrooms. During the integrated training a new thinking level appears – global, integrated, but not limited by the narrow professional area. There is also an activation of pupils cognitive abilities, expansion of obtained information, reinforcement of motivation in training. Besides, integration provides absolutely new psychological climate for the student and the teacher in the course of training. Thus, the integrated training of any subject and English not only promotes improvement of the quality of educational process, but also solves the most important problem of modern education - formation of the language skills and broad general knowledge of an individual based on the cross-disciplinary connections.

Bibliography.

1. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL Content and language integrated learning. -Cambridge: Cambridge University Press, 2010
2. Meyer O. Towards quality-CLIL: successful planning and teaching strategies. Pulse, 2010. - № 33.
3. Ториков В.Е., Резунова М.В. Особенности преподавания иностранного языка у докторантов: Теория и Практика. Брянская государственная сельскохозяйственная академия. 2016. № 3 (55)
4. Rezunova M.V. Rendering and Making a Summary of Scientific Texts in English: Textbook for Graduate Students and Undergraduates. - Bryansk, 2015.
5. Bryan M. Core Physics. Cambridge- Cambridge University Press, 2015

Seidalieva L. K.

English teacher of school gymnasium No. 38, Shymkent, Kazakhstan

PROFESSIONAL SKILLS & INTERACTIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH

“Knowledge of three languages should become a standard practice for us. We are teaching (these languages to) our children starting from their first year at school,” he said. Nazarbayev emphasized that all the Kazakhstan citizens should strive to know their national language. “Lifting of one nation through humiliation of other nation is unacceptable. That is why I am talking about trilingualism,” he said.

Teacher has to organize different forms of activity at the foreign language classes that is individual, pair, group and team. I want to present the most well known form of pair and group work the following kinds should be mentioned: inside (outside) circles, brainstorm, jigsaw-reading, think-pair-share, and so on. There are many methods of teaching languages. Some have fallen into relative obscurity and others are widely used; still others have a small following, but offer useful insights.

There are three principal views.

1. The structural view treats language as a system of structurally related elements to code meaning (e.g. grammar).
2. The functional view sees language as a vehicle to express or accomplish a certain function, such as requesting something.
3. The interactive view sees language as a vehicle for the creation and maintenance of social relations, focusing on patterns of moves, acts, negotiation and interaction found in conversational exchanges.

We will therefore keep in our treatment of English grammatical structure many ideas and terms inherited from traditional grammar. Our task will be to introduce the learners at least to some of grammar problems, and to help them to prepare for reading the numerous special treatises on these subjects. Teaching English we, the English teachers must find a competent approach to students.

What is competence? Competence can be described as the combination of training, skills, experience and knowledge that a person has and their ability to apply them to perform a task safely. Other factors, such as attitude and physical ability, can also affect someone's competence. Competence indicates sufficiency of knowledge and skills that enable someone to act in a wide variety of situations. Because each level of responsibility has its own, requirements, competence, can occur in any period of a person's life or at any stage of his or her career. Synonyms: = able, skilled, capable, clever, endowed, proficient; = fit, qualified, equal, appropriate, suitable, sufficient, adequate, A competent person should not be chosen lightly, experts say, because he or she needs to be qualified to identify the hazards associated with a particular operation. For instance, if work is being performed on scaffolding, the competent person must be knowledgeable about scaffolding hazards. This knowledge can come from a person's skills, experience and training.

What Is a Competent Teacher? A competent teacher could be described as one whose students show significant progress and gains in their various subjects. A competent teacher must also be an inspirational leader with lots of motivational techniques. Sound judgment and good sense are requisite skills too. One of the most serious and comprehensive methods of learning a foreign language - lingvosociocultural, involving an appeal to such a component, as a social and cultural environment. Proponents firmly believe that language loses life when teachers and students aim to acquire a "lifeless" lexical and grammatical form. Learning grammar is often perceived as a tedious and laborious process. In this report, I would like to examine some traditional techniques and compare them with the use of language games for grammar presentation and revision, in order to determine whether they are successful in presenting and revising grammar than other methods. From my teaching experience, I have noticed how enthusiastic students are about practicing language by means of games. I believe that the grammar games are not only fun but also they help students to learn without a conscious analysis or understanding of the learning process while they acquire communicative competence as second language users.

There are numerous techniques concerned with grammar presentation. However, a few things have to be remembered irrespective of the way new lexical items are presented. If teachers want students to remember new grammar it needs to be learnt in the context, practiced and then revised to prevent students from forgetting. Teachers must take sure of that students have understood the new words, which will

be remembered better if introduced in a “memorable way”. Bearing all this in mind, teachers have to remember to employ a variety of techniques for new grammatical presentation and revision. Language came into life as a mean of communication. It exists and is alive only through speech. When we speak about teaching a foreign language, we first have in mind teaching it as a mean of communication.

In teaching speech, the teacher has to cope with two tasks. They are to teach his pupils, to understand the foreign language and to teach them to speak the language. Therefore, speech is a bilateral process. It includes hearing, on the one hand, and speaking, on the other. When we say “hearing”, we mean listening and comprehension. Speaking exists in two forms: dialogue and monologue.

My purpose here is to explore the interactive methods of teaching English that have attracted the attention of the teachers in recent years, to show reason for interest in them, in what they are exploring, in what they accomplish, the principles and ideas that guide them.

Bibliography:

1. Brown, Gillian, Listening to Spoken English, Second Edition. - Longman, 1990. - 178p.
2. Brown, Gillian, and Yule, George, Teaching the Spoken Language. - Cambridge University Press, 1992. - 162p.
3. Byrne, Donn, Teaching Oral English, New Edition. - Longman, 1997. - 140p.
4. Harmer, Jeremy, How to Teach English. - Longman, 1991. - 285p.
5. Harmer, Jeremy, The Practice of English Language Teaching, New Edition. - Longman, 1991. – 296 p.
6. Heaton, J. B., Writing English Language Tests, New Edition. - Longman, 1991. - 115 p.

Motaeva N. A.

English teacher of school gymnasium No. 49, Taraz, Kazakhstan

HOW TO GET STUDENTS TO SPEAK ENGLISH?

We want our students to speak. We want them to speak fluently and accurately. However, how can we encourage the shy student to speak? On what do we have to pay attention to when we do speaking exercises? How to correct mistakes to help our students to improve their language level? In the following article, I will focus on these main questions about teaching speaking. Furthermore, I will try to compare the theory with my own experience as a teacher.

Nobody likes to make mistakes. Nobody likes to blame himself in front of a whole class. These are the main reasons why many teachers stay in front of a silent class. They did not succeed in creating a relaxing classroom atmosphere in which the students feel comfortable. If we want to teach speaking, we first have to create an environment in which the students feel comfortable and in which they like to speak. Two main aspects are important for a good classroom atmosphere:

- Students should speak as much as possible during a lesson: One reason why many students do not want or like to speak is: they are not used to it. For them speaking is something special and difficult. Every time we do something new, we feel nervous or even afraid. However, if we do it repeatedly we get used to it and may start to enjoy it. The same thing should happen in the classroom. Students should get used to speaking English. It is the teacher's responsibility to create enough opportunities for the students to speak.

- There are no mistakes, there is only learning. Students have to realize that making mistakes is very normal. There are different ways how a teacher can establish such an atmosphere. For example, the teacher should stop focusing too much on mistakes. It is important that students become self-confident in speaking a foreign language. If the teachers mentions every little mistake students make, they will become frustrated quickly. It does not mean that teachers should stop correcting. Rather they should give the students sometimes the opportunity to talk without focusing on total correctness. There are different ways how we can correct speaking mistakes. After you

have created a good classroom atmosphere to teach speaking, you now have to focus on your goal of teaching. What is the goal of your speaking exercise? Should your exercise help the students to become more fluent or more accurate? This question has to be answered every time before you teach speaking.

Fluency: If you decided to teach fluency, you have to adapt your teaching behavior. To a certain degree, you have to ignore the mistakes students make. Rather you should encourage students to express themselves as often as possible. The more the students can speak the better and the more self-confident they become. Discussions in pairs or in small groups help the students to feel more comfortable, safe and to speak more often. Exercises for improving fluency can be “open”. For example, student could talk about experiences, events or current media topics. If the language level of the class is not high yet, it is important to give a little help. Expressing an opinion may be an over challenge for beginners. In this case, we have to adapt the exercise to the class. By handing out a vocabulary list or an example of the task, students get the necessary help to do the exercise.

Accuracy: If we want to teach accuracy, students need more help and leading. The exercises have to focus on one specific topic. Corrections become important to achieve your goal. Before we teach accuracy, we have to know exactly what we want to teach. Do we want to teach the past simple, vocabulary or the time? We cannot teach them everything at the same time. We have to focus on one thing at the time. If we teach the past simple, student have to know on what they have to focus on too. Everyone has to know what the goal is. To teach accuracy, the exercises need to be precise. As a teacher, we have to check the correctness precisely.

When it comes to correction, we have to know the difference between an error and a slip. An error is a mistake the student cannot correct himself because it is above his current level of language. A slip is a mistake that occurs because a student is tired or is not concentrate enough. He actually would know the correct form but he “forgot” it for the moment. It is important to know this difference to adapt our correction. If there is a slip, we could only tell the student that there is a mistake and let him correct it himself. If there is an error, either we have to give an explanation or we do not correct it because it is not part of the current exercise.

There are many different ways how we can correct speaking mistakes. The method we use depends on the task, the situation and the goal. There is no method, which we could describe as the best. There is only one thing we have to pay attention

to: If we want to correct, we have to do it immediately after the mistake occurred. However, generally, everyone has to know for himself how he wants to correct his students. Here are some different ways to correct speaking:

- The teacher mentions that the sentence was not accurate and corrects the sentence.

- The teacher mentions the mistake, but this time he asks the student to correct the sentence.

- Correction by a classmate. Students can work in pairs to correct each other.

Correction is important. However, it is not everything. Positive feedback is important too. Probably it is even more important than correction. As a teacher, we have to find a balance between positive feedback and correction. We also have to find a balance between fluency and accuracy exercises.

Without speaking, there is no communication. It is important and essential to teach speaking. Nevertheless, before we can teach speaking we have to create a classroom atmosphere in which the students feel comfortable. If the students do not feel comfortable or are even afraid about speaking, we (the teacher) did something wrong. As soon as we have created a relaxing atmosphere, we have to focus on our goal of teaching.

Finally, we have to know how to handle mistakes. If we take care of these three aspects of teaching speaking, students will improve their level of language more easily.

Bibliography:

1. Brown, Gillian, and Yule, George, Teaching the Spoken Language. - Cambridge University Press, 1992. – 100 p.
2. Byrne, Donn, Teaching Oral English, New Edition. - Longman, 1997. – 111 p.

Mowa, mowna komunikacja

Базарбаева М.М.

«Әдебиеттану» мамандығының 2 курс докторанты

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.д., профессор Темірболат А.Б.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

bazarbayeva.meruyert@gmail.com

БИЛИНГВ ЖАЗУШЫЛАР ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМ ДИСКУРСЫ

Көркем туындыны дүниеге әкелу – жазушы шығармаларындағы басты мақсат болып табылады. Кез келген әдеби туынды тілдік бірліктердің жүйелі сабақтастығымен, мәтінмен тиянақталады. Шығарманың тілдік семантикалық құрылымын анықтау үшін біз мәтінді ескеруіміз керек.

Мәтін дегеніміз – жалпы тақырып төңірегінде біріккен, сабақтастық пен тұтастықтан тұратын, түрлі деңгейдегі ақпаратты жеткізетін мағыналы сөйлемдердің тізбегі болып табылады. Мәтін сөзінің этимологиясына келетін болсақ, төмендегідей семантикалық құрылымдардан тұрады:

Қаламгердің туындысы, осы туындының ішкі элементтерінің өзара байланыстылығы және туындының сапасы, яғни ондағы шеберлік. Аталған үш семантикалық құрылымға сай оны үш пән – мәтінтану, герменевтика және поэтика зерттейді. Мәтінтану қарастырылып отырған мәтіннің қай дәуірге немесе авторға тиесілі екендігін анықтаса, герменевтика мәтінді түсіндірумен айналысады. Поэтика мәтіннің қалай түзілгенін, оның көркемдік бітімі мен композициясын зерттейді. Бұл аталған үш саланың зерттеу нысандары тұтаса келіп дискурсты талдауды жүзеге асырады. Эстетикалық нақтылық тұрғысынан шартты түрдегі бейнелі әлемді танытады. Бұл «бейнелі әлем» суреті әрбір көркем туындының басты ерекшелігі болып табылады.

Мәтін бейне мен бейнелілікті материалды тұрғыда ұстаушы, ол қашан оқылғанда ғана шығармаға айналады. Ал көркем шығарма болса өзін көркемдік тұтастықта танытатыны белгілі. Әдеби көркем шығарма үнемі қозғалыс үстінде

болатындықтан, біз оны оқимыз, санамен қабылдаймыз. Бәр ідеби шығарма басқа өнер туфндысының өмірге келуіне де ықпал етеді. біріншіден, әдеби шығарма әуелі өмірдің бейнесі болса, екіншіден, ақиқат өмірдегі нақты бір рухани зат болып табылады.

Филологиялық зерттеулер XX ғасыр соңында мәтінмен қатар «дискурс» термин қолданыла бастады. «Дискурс» ұғымы тілдік қызметті, мәтінді, ой толғамды білдіретін көп сипатты термин.

«Дискурс» термині көп мағыналы сөз. Дискурс теориясы антикалық риторикадан бастау алып, дербес сала ретінде XX ғ 60 жылдарында қалыптасты. Бұл терминді ғалымдар мынадай мағыналарда қолданады: Дискурс дегеніміз: 1) байланысқан мәтін; 2) мәтіннің айтылымдағы түрі; 3) диалог (сұхбат); 4) мағыналары жағынан өзара байланысқан сөздер тізбегі; 5) жазбаша немесе ауызша түрдегі сөйлеу шығармасы [1, 342].

Т.А.Ван Дейк тұжырымы бойынша, дискурс әлеуметтік-мәдени қарым-қатынастың маңызды бөлшегі, оған тән ерекшелік белгілер – мақсат пен стиль [2].

М.Л. Макаров дискурсты формальды, функционалды және ситуациялық интерпретация көзқарасы тұрғысынан түсіндіреді [3, 210].

Теоретиктердің көзқарасы бойынша, мәтін мен дискурс айырмасын талқылағанда «мәтін дискурстың ең кіші әрі негізгі бірлігі» дегенге көбірек тоқталады [4, 123].

Ресейлік ғалым Ю.С. Степанов: «...дискурсты жағдаяттық мәнмәтіннен ажырағысыз байланыста болатын мәтін деп түсіну керек: әлеуметтік, мәдени-тарихи, идеологиялық, психологиялық және т.б. факторлардың жиынтығында, адресатпен өзара қарым-қатынаста болатын автордың коммуникативтік-прагматикалық және когнитивтік ұстанымдар жүйесімен, түрлі деңгейдегі тілдік бірліктердің мәтінде берілуі кезінде ретке келтіруімен сипатталады» деп тұжырымдайды» [5, 38-39].

Француз философы, структуралист, семиотик Ц.В. Тодоров әдеби дискурс туралы: «В литературоведческих исследованиях правила, свойственные дискурсу, изучаются обычно в разделе «жанры» (иногда «стили» или «модусы» и т.п.)» [6, 368] деген ойды айтады. Сонымен қатар: «Каждый тип дискурса в свою очередь определяется набором правил, выполнения котрых он требует. Так,

сонет это тип дискурса, характеризующийся дополнительными ограничениями, накладываемыми на его метрику и рифмы» деген тұжырымына да назар аударған жөн [6, 367].

Әдеби зерттеу еңбектерінде мәтін мен дискурсты ғылыми әдебиетте, бұл жіктеудің талас тудыратынына қарамастан, жазбаша (мәтін) және айтылым (дискурс) формасы түрінде жіктеген көзқарастар да баршылық. Лингвист ғалымдардың бірсыпырасы «дискурс» терминін оның этимологиялық мәніне қарай «әңгіме», «сұхбат», «дискуссия» мағынасында түсіндіруге ұмтылады. [7, 8].

В. Тюпа «Жанр и дискурс» атты зерттеуінде «дискурс» сөзінің екі түрлі мағынасын жанр туралы түсінікпен байланыстыра отырып, былай айқындайды:

«Дискурс 1 – это единичное (монотекстовое) коммуникативное событие, обладающее инвариантной жанровой структурой текстопорождения.

Дискурс 2 – это интертекстуальное коммуникативное пространство, как правило, разножанровое полевая структура, ограниченная регулятивными границами социокультурных практик [8, 40-41].

Н. Михайлов дискурс туралы зерттеушілер пікірін талқылай келе мынадай түйін жасайды: «Литературно-критический дискурс – это один из видов вербально-когнитивной деятельности, именуемой литературой, и направленный на описание, классификацию, оценку и объяснение противоречивой природы ее произведений, именуемых литературными текстами, через изучение их функций, т.е. связей с реальностью, отражаемой в них, с языковыми кодами, используемым в их производстве, с авторами, создавшими их, и читателями, для которых они предназначены» [7, 23].

Дискурс өзін түзеп шығаратын нақты мәтіннен тыс әрекет етсе де, түрлі мәтіндердің көмегі арқылы танылады. Мұндай жағдайда мәтінді «дискурсты тұтастық» және дискурстың материалды жүзеге асырылуы ретінде қарастыру дұрысырақ.

Сонымен, дискурс құрылымына жанрлық ерекшеліктен бастап, нарративтілік, яғни оқиған баяны, сол оқиғаға қатысушылар, оқиға өтетін мекеншак, кейіпкерлерге берілетін мінездемелер кіруі заңды. Дискурсты талдау барысында мәтіннен шығармаға дейінгі аралықтағы барлық тілдік бейнелілік

сипат қамтылады. Бұл жерде мәтін мәнмәтін шығарма байланысындағы негізгі желілер талқылаудың өзегіне айналады.

Қаламгер өз қиялындағы оқиғаны, көңіл-күйін мәтінге түсіргенде түрлі нұсқаларды туындатып, солардың ішінен таңдау жасайды.

Көркем шығарма әдебиеттану ғылымында мәтін деп қарастырылады. Бірақ, көркем мәтін бұл көркем шығарманың өзі емес. Тұсында Г.М. Мучник: «Көркем мәтін ол ауызша шығарманың коммуникативті бағыты, қабылдау үдерісі кезінде көрініс табатын эстетикалық құндылыққа ие дүние» [9, 98] – десе, В.В. Савельева: «Көркем мәтін шығармашылықтың сырлы нәтижесі; талқылаудың және саралаудың нысаны; қаламгер мен оқырманның дүниеге деген өзіндік көзқарарасының нәтижесі; ол белгілі бір мәдениеттанудың феномены, лингвистикалық санаты; сублимацияның нәтижесі және невропатологияның куәлігінің айғағы; архетипиялық әлемі; психологиялық нақтылық» [10, 18].

XX ғасырдың жетпісінші жылдарына дейін лингвистика тарихы және құрылымдық тұрғыдан зерттеліп келген болатын. Лингвистика ғылымының жаңа зерттеу бағытының қалыптасуына қозғау салған күш тілді ой-санамен, таныммен, мәдениетпен, ұлттық құндылықтармен, жеке адамның (тілді қолданушының, сөйлеушінің) тұрмыс-тәжірибелік қызметімен тығыз байланыста қарастыру мәселесі деуге болады. Дискурстық талдау теориясы немесе дискурсология жаңа ғылым саласы ретінде тілді антропоэектік парадигмаға сай зерделеуден туындады. Дискурсты арнайы зерттеуші ғалым К. Садирова: «Дискурс талдау теориясы пәнаралық сипаттағы ғылым саласы ретінде қалыптасты. Оның пәнаралық сипатта деп танылуының себебі дискурс коммуникациядағы ең маңызды, ажырамас агент болып саналатындығында, яғни дискурста мән, құндылық, бейне пікір, менталды және виртуалды білім тасымалданады. Сондықтан ол да лингвистиканың да, филолсофияның да, әлеметтанудың да, психологияның да, өзге де пәндердің зерттеу нысаны бола алады. Гуманитарлық және әлеуметтік саясаттану ғылымдарында дискурс талдау теориясын түрлі методологиялық тұрғыдан зерттеп, белгілі дәрежеде аталған ғылым саласының қалыптасуына ат салысқан ғалымдар бар. Олар: Тойн А. Ван Дейк, Якоб Торфинг, В. Марианна Йоргенсен, Луйза Филлипс», деп көрсетеді [11, 160].

Дискурс негізінен коммуникативтік әрекет ретінде танылғандықтан, барлық көркем мәтіндерге де (көлемді де, шағын да) қатысты болып келеді және барлық жағдайда да адресат пен адресант факторы арасында лингвокогнитивтік-ментальдық құрылым болып есептелінеді. Басқаша айтсақ, дискурс коммуникативтік қатысым процесі ретінде анықталса, мәтін оның жемісі ретінде ұғынылады. Дискурсқа өзек болатын нәрсе ол, ең алдымен тілдік қауымға маңызды коммуникативтік жағдаяттар десе болады. Дискурстық формациялар құрамы әрдайым қандай да бір тарихи кезеңмен, сол дискурсты өндіруші мен қолданушының әлеуметтік, мәдени қажеттіліктерімен тығыз байланысты болып келеді немесе шарттасады. Дискурс проблемасын алғаш зерттегендердің бірі М.Фуко дискурсты авторлық ұстаныммен жан-жақты ұштастыра қарастырады. Бұл жерде автордың ұстанымын Фуко жалқы есім ерекшелігімен, «автор» қызметі мен оның ғылыми дискурстан көркем дискурсқа қарай ойысуын көрсетеді. Алайда көркем сөз қалай қабылдануы тиіс, оның мәдени мәртебесі қандай болуы керек деген мәселелерге Фуко тереңдей бермеген.

Шындық өмірдегі оқиғаның тура мазмұны көркем шығармаға сол күйінде көшіріліп қоймайды. Ол автор санасы арқылы жаңаша бейнеленіп, басқаша айтқанда, тілдік тұлғаның (автор) шығармашылық қиялы мен білімді оқырманның қабылдауы бірлескен шығармашылығынан туындаған, әрі күрделі ұйымдастырылған кешендік тұтастық [12, 187]. Көркем шығарма әлемінің құндылығы автор құрастырған тілдік бейне арқылы өз жандүниесінің шындығын дискурстық жүйе арқылы қалыптастыру. Ең жоғарғы дәрежедегі тілдік тұлға (мысалы, жазушы) жеке санасы негізінде өзіндік танымын оқырман немесе тыңдаушы санасында қайта жасайды. Қазақ мәтінінің құрылымын зерттеушілердің бірі Ж.Қойшығұлова да: «Дискурсты мәтін түзуші мәтін қабылдаушы үшеуінің тұтастығының негізінде қарастырған жөн» деп ескертеді. Мәтін түзуші мәтінді құрастырған кезде үнемі қабылдаушыны ойлап отырады. Ол қабылдаушыға мәтінді қалай жеткіізе алуды, барлық оқырман қауымға түсінікті етіп құрастырудың жолдарын қарастырады. Көркем мәтіннің таңдалған, арнайы қолданған тілдік құралдары арқылы автор әрбір оқырманды өзінің ішкі дүниесіне «үңілуіне», «өз тереңіне бойлауына», өзінің ішкі мүмкіндіктерін ашуға және оны санасына түюіне, оқырманның уәждік жүйесін вербалдық сипатта жаңғыртуға, сөйтіп, оқырманға өзінің «менін» танытуға бағыттайды. Осылайша көркем шығарманың көркемдік әлемі (танымы) мен

көркем тілі арқылы айтушы мен оқырманды бірбірімен байланыстырады. Яғни оқырман автордың «таным әлемі» мен «тіл әлеміне» енеді. Соның нәтижесінде көркем шығарманы қабылдау мен әсерлену арқылы оқырман өз санасында дербес шындық көркемдік әлем жасайды. Түсініксіз көркем шығарма өмір сүрмейді, оның интерпретациясы оның мәтінінің құрамдас бөлігін құрайтын таныс ассоциация, образдардың және көркемдік шындықтың жинақталуы арқылы іске асады. Бұдан оқырманды қызықтыратын, автордың көркемдік әлемін бейнелейтін қайталанбас ерекше «тіл әлемі» пайда болады. Соның нәтижесінде коммуникативтік прагматикалық сиптта автордың «көркемдік әлемі» мен «тіл әлемі» тоғысқан дискурстық жүйе қалыптасады. Қорыта келсек, көркем мәтінде (өзге мәтіндерде де) айтылатын ой, сезім тіл арқылы объективтенуге дейін де белгілі бір құрылым түрінде болады, сөйтіп барып, тілдік құрылымға (айтылымға, мәтінге) айналады, бірақ тілдік коммуникация аяқталмайды. Өйткені мәтінді қабылдаушы (реципиент) мәтінде, айтылымда кодқа салынған тілдік, тілдік емес ақпараттарды ашу арқылы автордың коммуникативтік діттемін, мақсатын аңғарады. Осымен байланысты біз көркем мәтінді автор мәтін оқырман қатынасында алып зерттеуімізге болады. Бұл арада дискурс талдау теориясын басшылыққа аламыз, себебі көркем мәтінді зерттеуде лингвистикалық емес құбылыстар тыс қалса, ал дискурста лингвистикалық емес құбылыстар (әлем туралы білім, өзіндік пікір мен көзқарас, мақсат) ескеріледі.

«Көркем әдебиет дискурсы дегеніміз өмір шындығын, табиғат көркін, жағдаятты, экстралингвистикалық жағдайды, бейвербалдық әрекеттерді, бүкіл болмысты тілмен жеткізу оқырманмен диалогқа түсуі, оқырманның авторды түсінісуі, баяндалушы нәрсені қатесіз қабылдау» [13, 15].

Көркем шығарманың құндылығы қаламгердің астарлы ұстанымы болып табылады. Қаламгердің шығарма барысындағы шығармашылық ұстанымы онда көтерілген тақырыптың айқын немесе жасырын болуы оқырманның ұстанымының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Бұл үдеріс қаламгер мен оқырман арасында шығармашылық байланыстың жүзеге асуына себепкер болады. Көркем мәтін мен автор арасындағы байланыс күрделі, ажырамас үдеріс. Бұл көркем мәтінді оқу барысында оқырманмен арада болатын көзге көрінбейтін шығармашылық үдеріс болып табылады.

Жазушы өз шығармасында оқиғаларды баяндауда әртүрлі тәсілдерді, троптарды, сөз тіркестерін қолданады. Әдеби тілдің әсемдігі ғана емес, әсерлілігі

үшін де керек тәсілдердің бірі құбылту болып табылады. Құбылту (троп) дегеніміз сөздерді тура мағынасында емес, бұрма мағынасында қолдану, шындықты бейнелеп, кейде тіпті перделеп таныту, ойды өзгертіп, кейде тіпті өңін айналдырып айту. Құбылтудың түрлері өте көп. Солардың ішінде ұлғайту, яғни гиперболаға тоқталғымыз келіп отыр. Гипербола (грекше *hyperbole* – үлкейтілген, қомақты) деген мағынаны білдіреді. Бұл да қаламгердің тілі мен стиліне бірсыпыра бояу салып, сөздегі суретті түрлендіреді, өзгеше өрнектер төгіп, көркем шығарманың оқырманға әсерін арттыра түседі. Белгілі жазушы, қостілді қаламгер Әнуар Әлімжанов өз шығармасында гипербола тәсілін қолданған. Жазушы өзінің «Караван идет к солнцу» атты повесінде төмендегідей гиперболаларды көрсеткен:

«Раскрыв глаза, он увидел над собой небо, в голубой глубине плыла птица[14, 261]».

Орел *раздвоился и растаял*, у Аскара кружилась голова [14, 263].

Чистая, звонкая, как хрустальная родниковая вода, песня заполнила равнину и горы [14, 279]

Когда Аскар передал сверток от Калтая, Айслу *залилась румянцем* и, воровато оглянувшись по сторонам, чмокнула растерявшегося Аскара прямо в губы [14, 281].

Отец твой *в гробу перевернется* [14, 283].

Отныне не видеть тебе школы, *как своего затылка* [14, 283].

Көркем туынды да халық өмірінің ұлттық бейнесі, психологиясы көрінеді. Қаламгердің ұлттық, көркемдік ойлау ерекшелігі оның бүкіл шығармасының ішкі рухынан сезіледі. Жазушының рухани жан дүниесіне сәйкес оның көркемдік әлемі жасалады. Өмірді танып-білу, адамның табиғатын түсіну, қоғамдық талаптың биігіне көтеріліп, өз айнасының ұлттық сипаттарын ашу, характерлердің жанды, нәзік сырлауын бауып, қай тақырыпта жазса да, ол халқының бағалы мұрасына айналатындай болғаны жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 479.

2. Teun Van Dijk. Ideology: A Multidisciplinary Approach. – London: Sage, 1998. (<http://www.sagepub.co.uk>).
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – С. 312.
4. Есембеков Т.О. Көркем мәтін талдау әдістері. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 149 б.
5. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс. Факт и принцип Причинности // Язык и наука конца XX века. Сб. статей . – М.: РГГУ, 1995. – С. 432.
6. Тодоров Ц. Понятие литературы: пер. Г.К. Косикова // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 369.
7. Михайлов Н.Н. Теория художественного текста. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – С. 224.
8. Тюпа В.И. Жанр и дискурс. // Критика и семиотика. – М., 2011. – Вып.15. – С. 31-42.
9. Мучник Г.М. Проблемы коммуникативной поэтики. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 1995. – С. 181.
10. Савельева В.В. Психоантропология и современная художественная литература // Художественная литература и проблемы антропологии. – Караганда, 2002. – С. 128.
11. Садирова К.Қ. Дискурс талдау теориясы жаңа ғылым саласы ретінде // «Жұбанов тағылымы» X халықаралық ғылымтеориялық конференция материалдары. – Ақтөбе, 2009. – 160 б.
12. Кішкенбаева Ж.Қ. Көркем прозаны дискурстық негізде талдаудың жолдары // «Әдебиеттанудың теориялық мәселелері және Р. Нұрғали зерттеулері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция. – Астана, 2015. – Б. 181-188.
13. Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік. – Алматы: Раритет, 2004. – 107 б.
14. Алимжанов А. «Караван идет к солнцу». – Алма-Ата: Казахское государственное издательство беллетристики, 1973. – 168 с.

Әбсагтар Ә.М.

*«Лингвистика» мамандығының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.д., профессор Манкеева Ж.А.
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
absattar.adil@gmail.com*

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ӘНДЕРІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТЫ

Ұлт мәдениетінің қай түрінде болмасын, онда сол ұлттың бүкіл таным болмысы мен тұрмыс-тіршілік суреті сақталған. Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетінен, таным болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік бірліктерге ең алдымен тілдегі фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер жатады, себебі бұл тілдік бірліктер белгілі бір ұлттың өзге ұлттардан менталдық айырмашылығын көрсететін, салт-дәстүр ерекшеліктерін білдіретін ұлттық өмір көріністерінің айнасы болып табылады.

Мәдениет – халық дамуындағы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын ұлттық құндылықтар жиынтығы. Әр ұлттың ана тілінде оның бүкіл өмірі, тарихы, тыныс-тіршілігі, жан дүниесі, яғни, мәдениеті көрініс табады. Тіл мен мәдениет-қоғам дамуының әлеуметтік азығы. Тілдің әлеуметтік маңызы тіл мен мәдениетті, тіл мен қоғамды бірге алып қарағанда ғана ашылады. Адамның жан дүниесі мен болмысының, мәдениетінің қалыптасуына үлкен үлес қосатын халықтың баға жетпес байлығы – оның тілі. Тіл – мәдениеттің көзі, ұлт өмірінің айнасы. Тіл мәдениеттен тыс өмір сүрмейді, себебі ол мәдениеттің бір көрінісі. Ал, кез келген мәдениеттің түрлері, атаулары тіл арқылы бейнеленіп, тілдің кумулятивтік қызметі арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіледі.

Сонымен, тіл – халықтың мәдениеті, салт-дәстүрі, қадір тұтатын заттары мен құндылықтар дүниесінің, қоршаған ортаның т.б. өмір сүру үлгілерінен хабардар ететін құрал. Мәдениет – адамның тілде көрініс табатын бүкіл рухани өмірі, тәжірибесі.

Әр мәдениетте дүние, қоршаған ортаға деген сан қилы көзқарас, түсінік қалыптасады. Себебі әр мәдениет заманына, діліне моральдік нормаларына қарай адамға, өмір-өлімге, адамның іс-әрекетіне, сұлулыққа тағы да басқа әр

халықтың басында бар негізгі құндылықтарға байланысты өзінің көзқарас жүйесін қалыптастырады. Міне, осы көзқарастың көрінетін, таралатын, сақталатын құралы – тіл [1, 154].

Тіл ұлттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде халықтың ұлттық болмысын танытатыны, қоғамда болып жатқан құбылыстар, өзгерістер тілде үнемі ізін, таңбасын қалдырып отыратындықтан, тарихпен, этнографиямен тығыз байланыста зерттеуді қажет етеді, сол мұраны ұрпақтан ұрпаққа жеткізуші болып табылады.

Осыған орай, тіл мен мәдениет бұл өзара байланыста болатын күрделі және көп қырлы құбылыс деп С. Савойская өзінің зерттеу жұмысында атап өткен. Соңғы жылдары тіл мен мәдениеттің арақатынасы туралы мәселе өзекті мәселелер қатарында қарастырылып келеді. XX ғасырдың аяғында ғалымдардың аталған мәселеге ерекше назар аударуы лингвомәдениеттану ғылымының дамуына жол ашты. Ол тіл бірліктерінің ұлттық-мәдени семантикасын зерделеуге мүмкіндік береді. Когнитивтік ғылымның аясы – адамзаттың зердесінде қалыптасқан символдық процестердің табиғатын ұғынуға саяды. Тіл білімі сөздігінде когнитивті лингвистика туралы мынадай түсінік берілген: «Когнитивтік лингвистика (лат. cognition – білім, түсінік, көзқарас) – тіл біліміндегі бағыт. Тілді игеру, табиғи тіл механизмін түсіндіру үшін білім жинау, қолдану және оны түсіну моделін құру тұрғысынан зерттеледі. Когнитивтік лингвистика бұл модельді тек бүкіл когнитивті ғылымдар шеңберінде ғана жасай алады. Ол ғылым білімнің әр түрлі типтерін, олардың ұйымдастырылу және өзара әрекеттесу тілдерін зерттейді. Екінші жағынан, бүгінгі тілдерді зерттеу интенция, ес, семантикалық қорытынды, есте сақтау, түсіну, жоспарлау, дискурсты басқару сияқты когнитивтік категориялардың қатысуынсыз мүмкін емес. Реарда тілдік, сенсорлық, моторлық және басқа информациялар қамтылады. Когнитивтік лингвистика – тіл көмегімен информацияларды беру, сақтау құрылымдары мен тәсілдері туралы көзқарастарды тереңдетуге арналған» [1, 181].

Лингвомәдениеттануда тіл коммуникация мен таным құралы ғана емес, ұлттың мәдени коды ретінде қарастырылады. Әлемнің ұлттық тілдік бейнесі тіл бірліктері мен тілдің ұғымдық-категориалдық құрамындағы мағыналық бірліктерді ұлттың қабылдауы мен дүниетанымы тұрғысынан сипаттайды. Адам когнициясы мен мәдениеттүзу қызметінің негізгі тетіктерінің пайда болуы мен

дамуы барысындағы тілдің қызметін зерттеу ақиқат болмыстың тілдегі бейнеленуін сипаттап, осы мәдениет өкілдерінің дүниетанымы, эстетикалық нормалары, діни наным-сенімдері туралы жан-жақты ақпарат алуға мүмкіндік береді. Лингвомәдениеттануда тіл мен мәдениетті тұтынушы ретінде адам маңызды орын алады. Оның аялық білімі, мінез-құлығы мен тәртібі, ұстанымдары мен дүниетанымы белгілі бір мәдениеттің өкілі ретінде оны басқалардан ерекшелендіріп тұрады. Сол себепті лингвомәдениеттануда адам факторына маңызды орын беріледі.

Қазақтың музыкалық мұрасының ең көп тараған – халық әндері болып табылады. Көне музыкалық фольклордан бастау алып, сан ғасыр сабақтастығын үзбей жетілген ән мәдениетінде ұлттың дүниетанымы, салт- дәстүрі, ой-өрісі саз тілімен ең қарапайым көркем құрал ретінде көрініс тауып отырған. Бұл ұрпақтан-ұрпаққа ауызекі жеткен музыкалық-поэтикалық туындыларды ел аузынан жинап, нотаға түсіріп, талдау рухани мұрамыздың асыл қазынасын толықтыра түсумен қатар, ғылыми зерттеу жұмыстарына негіз болып, отандық музыкатану ғылымының одан әрі алға басуына жол ашары сөзсіз.

Халық музыкалық шығармашылығындағы әртүрлі жанрлардың қалыптасуы бір уақыттың жемісі емес, ол ұзақ уақыт бойы сол ұлтпен бірге жасап келген, бір-бірімен байланыса отырып жетілген көне әуендер негізінде пайда болды. Фольклортанушы ғалымдар ғұрыптық музыканың лирикалық әндермен салыстырғанда ерте дәуірдің жемісі екендігін бірауыздан дәлелдейді. Сондықтан да белгілі бір этностың музыкалық фольклорындағы дамыған ауызша кәсіби жанрлардың арқауы болған ең архаикалық түр – ғұрыптық әндер болып саналады. Бұл топқа кіретін үйлену салт өлеңдері мен жерлеу рәсімдері әуендері әдет-ғұрыппен, тұрмыс-тіршілікпен, белгілі бір өңірдің тарихи-этнографиялық негізімен байланысты екендігі белгілі.

Қазақтың үйлену тойы қоштасу ғұрпынан тұратын қалыңдық ауылындағы ұзату, *тойбастар*, *беташар* сияқты салтанатты сәттері бар күйеу еліндегі тойдан тұрады. Бұл екі кезеңде де: қалыңдықты шығарып салу үшін қыз әкесінің үйінде жасалатын тойда да, сондай-ақ күйеу жігіттің ауылында өтетін келін түсіруде де *тойбастар* әні айтылады. *Тойбастардың* мазмұнын оны айтушы ақынның өзін таныстыруы, халыққа қаратып айтылатын сөз, той иелерін құттықтау, жастарға бақыт тілеу мен қалыңдықтың сұлулығын сипаттайтын шумақтар құрайды.

Келін түскен үйде айтылатын әндердің бір ерекшелігі, мұнда бірыңғай көңілді, қуаныш сарыны бар және екпінді, көтеріңкі күймен, көбінесе *жыр* формасында болып келеді. Тойды бастаушы ақын жарастықты жырлап, екі жастың ертеңгі болашағына ақ жол тілеп, жарқын өмірді мадақтайды. Той иесінің қуанышын көтермелеп, айнала отырған көптің атынан «құтты болсын» айтады [2, 40]. Мұнан соң тойдың құрметіне, үй иесіне арнап, бас қосқан көпшілікке арнап құттықтаулар, мақтау өлеңдерін төкпелеп, соңында жақсы тілек-батамен аяқтайды.

Үйлену тойының ең бір үлкен ғұрпы *беташар* жаңа түскен келіншекті қайын жұртымен таныстыру, *оның* бетін ашып, жүзін көрсету үшін айтылады. Жаңа түскен келіннің атқаратын қызметі, жүріс-тұрыс, мінез құлқы, аналық борышы, тағы басқа толып жатқан мораль мәселесі осы *беташар* өлеңінің өзегін құрайды. Филолог Б. Уахатов *беташарды* мазмұнына қарай үш бөлімнен тұрады десе [3, 210], ғалым С. Қасқабасов *беташарды* іштей екі тарауға жіктейді. Басында қалыңдықтың ажары мақталады, сонан соң оған жолдасын сыйлау, ата-енеге деген құрмет туралы міндеттер айтылады.

Беташар өлеңдері өзінің тақырыбы, поэтикалық сыр-сипаты, мазмұны жағынан бір-біріне ұқсас, белгілі бір қалыпқа түскен жаттамалы өлеңдер. Бірақ, соған қарап бұл тектес өлеңдерді бір-бірінің көшірмесі, бірінен-бірінің ешбір айырмасы жоқ деуге болмайды. Кейде үгіт-насихат сөздер келіншектің өзіне қаратылып тура мағынасында айтылса, кейбір нұсқада өсиет-пікірлер салыстыру формасында беріледі. Бұл әндердің музыкалық-поэтикалық табиғатын академик М. Әуезов былай сипаттаған: «Бет ашарда жеңіл күлкі, қалжың сияқты сөздің араласып келетін де жері бар. Шын сөз, шын өсиетті айтумен бірге, қалжыңға ұқсас қылығы, салақ, олақ, ретсіз әйелдің күлкілі мінездері де көрсетіледі» [4, 54]. Ал Б. Уахатов үйлену салт өлеңдерінің арасында «... беташардың сюжеттік құрылысынан байқалатын бір ерекшелігі – оның әзіл-оспақ, күлкіге құрылуында. Бұл, көбінше, жиналған жұрттың көңілін көтеріп күлдіру, жадырату мақсатымен айтылады. ...Әңгіме алдымен қалыңдық жайында, соның жастық көркі, сұлу пішіні, сыпайы мінезі туралы болады. Әсіресе *беташар* өлеңдерінде жаңа түскен жас келіннің көркін бейнелеуге ерекше мән беріледі» [3, 211-212], – дейді.

Халқымыздың Қазан төңкерісіне дейінгі тұрмысында қалыңдықтың қоштасу әндері кең таралған жанрлардың бірі болды. Зерттеуші В. Гордлевский өзінің «Из наблюдений над турецкой песнью» атты еңбегінде қыздардың

ұзатылар алдында айтатын өлеңдерін мазмұнына қарай қыздың сәукеле киіп, құрбы-құрдастарына айтатын қош-қошы; қалыңдықтың келін болып түскен жерден көретін мүшкіл халі және соңғы кезең, қалыңдықтың *сыңсуы*, яғни наразылығы деп үш кезеңге бөліп түсіндіруге болады дейді [5, 17]. Қалыңдық әндері туралы Б. Ерзакович: «Некоторые, наиболее выразительные прощальные песни девушек, с содержательными художественными стихами, надолго оставались потом в памяти народа и входили в его музыкальный быт» [6, 69], – деген.

Сыңсу – әдет-ғұрып жырларының ішіндегі ең бір әлеуметтік сипаты мол, ашық, айтар ой, айыптар объектісі айқын шығармалардың бірі. Оның бойындағы сахналық элементтерді ғалым Б. Құндақбаев: «Еріксіз ұзатылып бара жатқан қазақ қызының мұң-шерін, арман-ниетін, наза көңілін, аянышты тағдырын танытып мұнмен айтылатын бұл өлең өзінің ұлттық, салттық орындалу жағынан сахнаға жақындығынан 20-30 жылдардағы драматургияда жиі қолданыс тапты» [7, 5-6], – дейді.

Отандық музыкатану ғылымында *сыңсу* мен *жоқтау* әндерінің жылау музыкалық семантикасының ортақтығына назар аударып, олардың түбі бір негізде екенін дәлелдеген Б.Кокумбаева, белгілі бір әуендік мотивтің кезеңдегі даму барысында лирикалық әндерде де өзегін сақтағанын айтып, ғұрыптық фольклор мен лирикалық туындылардың өзара жанраралық әсерін анықтайды [8, 91].

Тарихшы-этнографтардың пайымдауынша ұрпақтан-ұрпаққа, заманнан заманға ауысып келе жатқан тым ескілікті кәденің бірі азалау салты. Қазақтың мұң-шер өлеңдерінің шығу мезгілін дәл басып анықтау қиын. М. Қашқаридың жазуы бойынша *жоқтау* – ежелгі түрік тайпаларының ерлік тұрмысынан туған жырдың бірі.

Академик Ә. Марғұлан жалпақ елдің салтымен байланысқан шер өлеңдерінің мазмұны ежелгі Орхон-енисей жазбаларымен ұштасып, тамырласып жатқанын айтады: «патриархал қауымның әлеуметтік тұрмысы, жора-жосыны, өлікті қадірлеумен байланысты дәстүрлері – қоштасу, естірту, жоқтау, аза тұтып қайғыру, жылау, қадірлеп шығарып салу, басына белгі орнату, ас беріп той жасау, сойыс қылу – бәрі бұрынғы көшпелі сақ, ғұн, үйсіндерден бері қарай қазақ пен қырғыз халқына дейін жеткен тарихи жоралар» [9, 36], – дейді.

Жоқтау – сан ғасырлардан сақталып келіп, соңғы кезге дейін сөнбей, өшпей жеткен үзілмес жанды дәстүр, халықтың тұрмысымен, әдет-ғұрып, жоражосынымен тығыз байланысты туған шер өлеңдерінің бірі. Ол бар жерде, бар кезде бірдей, өзінің негізгі мотивінен аса ауытқымай айтыла беретін фольклордың бір түрі. Онда бұрыннан келе жатқан жаттамалы жолдар да, жоқтап отырған адамның жеке басының қайғысынан туған өлең шумақтарының да болуы мүмкін. Сөйтсе де олар бір-біріне, негізінен, мотиві, ұйқасы, сөз байлығы, образды суреттері жағынан өзара ұқсас болып келеді. Бұған жылау өлеңдерінің әбден орныққан, тұрақтанған, көп үлгілерде қайталанып келетін кейбір жолдары дәлел. Этнограф А. Диваев: «Жоқтау – ярко обрисовывает характер, умственное развитие и сердечные качества женщин кочевников» [10, 45], – деген пікір айтқан.

Болашақта, жалпыұлттық ән жанрымен түпнегізі, болмысы ортақ сипатқа ие Қазақстанның әр тарабындағы өңірлердің өзіне ғана тән музыкалық-стилистикалық ерекшеліктері, сол өлкедегі басқа да өнер салаларымен біте қайнасып дамуы тереңірек зерттеуді қажет етеді. Бұрын өз алдына арнайы зерттелмеген өңірдің ән мәдениетін танудағы бұл қадам ары қарай да ән дәстүрі мен жыр өнерімен ұштасатын тұстары әртүрлі аспектілердегі жаңашыл ғылыми үрдістерге жол ашары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аскольдов-Алексеев С. Концепт и слово // Русская словесность. – Антология. – М.: Academia, 1997. – 271 б.
2. Қазақтың әдет-ғұрып, тұрмыс-салт әндері (оқу құралы) (Құраст. К.Байқадамова, А.Темірбекова). – Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2001. – 298 б.
3. Уахатов Б. Қазақтың халық өлеңдері. – Алматы: Ғылым, 1974. – 288 б.
4. Әуезов М. Шығармаларының елу томдық жинағы. – Алматы: Ғылым, 2001. Т.4. – 456 б.

5. Гордлевский В.А. Из наблюдений над турецкой песнью // Этнографическое обозрение. – 1908. – № 4. – С.15-25.
6. Ерзакович Б.Г. Песенная культура казахского народа. – Алма-Ата: Наука, 1966. – 402 с.
7. Құндақбайұлы Б. Театр туралы толғау. Алматы: Онер, 2006. – 320 б.
8. Кокумбаева Б.Д. Семейно-обрядовые плачи казахов и лирические песни темы утраты (некоторые аспекты взаимодействия): рукопись ... канд. иск.: 17.00.02. – Ташкент, 1989. – 194 с.
9. Марғұлан Ә. Шоқан жэне «Манас». – Алматы: Жазушы, 1971. – 164 б.
10. Диваев А.А. О свадебном ритуале киргизов Сыр-Дарьинской области. – Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1899. – 30 с.

Жақсылыққызы Қ.

«Аударма ісі» мамандығының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент Сейденова С.Д.
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
karo_147@mail.ru

Д. ГРИНВУДТЫҢ «ӨГЕЙ БАЛА» АТТЫ ПОВЕСІНДЕГІ ОРЫС-ҚАЗАҚ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІ

Кез келген халықтың фразеологиялық қоры аса құнды лингвистикалық мұра болып табылады. Мұнда сол халықтың дүниетанымы, ұлттық мәдениеті, менталитеті, болмысы, салт-дәстүрі, наным-сенімі, қиялы, әдет-ғұрпы мен тарихы жатыр. Фразеологизмдерді зерттеу арқылы тек тілдің өткенін, түптамасын ғана емес, сол тілді қолданушы халықтың мәдениетінің тереңін білуге, тілінің тарихымен кеңінен танысуға болады.

«Фразеология (гр. phrasis – сөйлеу оралымдары, logos – ғылым) – құрамы мен құрылымы тұрақты, сөйлеу кезінде бөлшектенбей, даяр қалпын сақтай отырып қолданылатын, мағына тұтастығы мен тіркес тиянақтылығы тән бейнелі тұрақты тіркестердің қазіргі күйін және тарихи қалпын зерттейтін тіл білімінің саласы» [1, 123]. Ал фразеология саласының негізгі зерттеу нысаны фразеологизмдер болып табылады. Фразеологизм дегеніміз – екі немесе бірнеше сөздердің тіркесуі арқылы тұтас бір мағына білдіретін тұрақты сөз тіркестері.

Тілдегі фразеологизмдер әр халықтың өзіндік ұлттық ерекшеліктерін көрсетіп отырады. Ә.Болғанбаевтің пікірінше, «фразеологизмдер – жансызға жан бітіретін бейнелеу құралы» [2, 52]. Фразеологизмдер – кез келген тілдің, ұлттың айшықты да мәнерлі, бай саласының бірі, халық өмірінің айнасы, ұлттық-мәдени өмірі мен ұлттық болмысының басты көрінісі. Тілдегі фразеологизмдер өзінің суреттеме, бейнелік, әсерлік, экспрессивті-эмоциялық, көркемдік қасиетімен басқа тілдік бірліктерден ерекшеленеді. Осындай көркем, бояуы қанық, алуан түрлі тұрақты тіркестер халық тарихын, ұлттық болмысын, мәдени құндылығын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы жеткізіп келеді.

Фразеологияның зерттейтін пәні – кез келген халықтың сөздік қорында кездесетін сол халықтың мәдениетін, салт-дәстүрін, тарихын ажарлайтын фразеологизмдер. Фразеологизмдерге қатысты тіл білімінде қалыптасқан терминдер көп: фразеологиялық единица, идиома, тұрақты тіркес, фразеологиялық тұтастық, фразеологиялық бірліктер, фраземалар, фраземика, фразеотіркес және т.б.

Тіл білімі сөздігінде бұл терминнің ғылыми атауын фразеологизмдер деп, аталған терминге былайша анықтама берген: «Фразеологизмдер (грек. *phrasis* – сөйлеу, *logos* – сөз; ағыл. *Phraseological unit, locution phrase, formula*) – кемінде екі сөздің тіркесуінен жасалынған, құрамы мен құрылымы тұрақты, сөйлеу кезінде конструкцияланбай, даяр қалпын сақтай отырып жұмсалатын біртұтас, мағына жағынан идиоматикалық единица» [3, 413].

М.М. Копыленко фразеологияның негізгі зерттеу нысаны ретінде «фразеотіркес» (фразеосочетание) терминін ұсынған, яғни фразеология объектісі болып табылатын – «лексемалар тіркесі» тұжырымдамасының негізін қалаған.

Р. Авакова «Фразеология теориясы» атты еңбегінде «қандай да бір тілдің фразеологиялық бірліктерін фразеология деуден гөрі (себебі ғылым саласымен омонимдес болып қалады) морфемика, лексика терминдеріне сәйкестендіріп фраземика деп атаған жөн» [4, 14] – деп «фраземика» терминін ұсынады. Фраземика термині тіл білімінде синоним ретінде жарыса қолданылып жүрген фразеологиялық оралым, фразеологиялық единица, фразеологиялық бірлік, тұрақты сөз тіркестері атауларының орнына қолданылады. Терминді алғаш рет Ресейдің фразеолог ғалымы Н.Ф. Алефиренко ұсынған.

Тіл біліміне қатысты сөздіктерде фразеологизм ұғымына бара-бар қолданылып жүрген терминдерге төмендегідей анықтамалар берілген. Мысалы: «Фразеологиялық единица» (грек. *phrasis* – сөйлемше, *logia* – ілім) – фразеологизмдермен бара-бар. Ал «фразеологиялық тіркес немесе идиома» – семантикалық жақтан ажырамайтын, біртұтас мағынасы құрамындағы сыңарларының негізгі номинативті мағынасынан мүлдем басқа мағына беретін сөздер тізбегі. Мысалы, аузы-мұрны қисаймау – ұялмастан. «Идиома» (грек. *idioma* – ерекше сөйлемше; ағыл. *idiom, idiomatic expression*) – идиоматизм, идиоматикалық тіркес, фразеологизммен бара-бар, басқа бір тілге сөзбе-сөз аударуға келмейтін, стилистикалық та, семантикалық та айшықты ерекшеліктері

бар тілдік единицалар. «Тұрақты сөз тіркесі» – фразеологиялық бірлік ұғымымен бара-бар.

Ағылшын тілінде де фразеологизм терминіне бірнеше балама бар. Мұны ағылшын тіліндегі «The New Oxford Thesaurus of English» [5] жиілік сөздікте идиома терминімен қатар бір мағынада қолданылатын бірқатар терминдерден байқауға болады. Мысалы, «idioms», «collocations» «set phrases», «set expressions», «phraseological units», «fixed phrases», «idiomatic expression», «turn of phrase», «phrase», «locution» (formal). Ең жиі таралған термин – «idioms». Ағылшын және америка тіл білімінде «фразеологиялық бірлік» (phraseological unit) термині көп қолданылмайды, кең қолданысқа ие – «set expressions» және «idioms». Ағылшын тіліндегі сөздіктерде идиома терминіне төмендегідей анықтамалар берілген. «Idiom» – is a phrase or expression whose total meaning differs from the meaning of the individual words. Idioms come from language usage generally cannot be translated literally (word by word). [6, 47] Idiom – 1. the characteristic form of expression of a language; 2. an expression that cannot be understood from the meanings of its separate words but must be learnt as a whole. [Webster's New Encyclopedic Dictionary.1787p.]. Ағылшын тілінің фразеологиялық қорын сипаттауда «idioms» термині барлық тұрақты тіркестерді толығымен айту үшін қолданылады.

Ағылшын тілінің фразеологиялық қорын теориялық тұрғыда қарастырған лингвист Н.Н. Амосова фразеологизмдерді «идиомалар» және «фразалық тіркестер» деп екіге бөліп қарастырады. Н.Н. Амосованың пікірінше: «фраземы – это единицы постоянного контекста, в котором указательный минимум, требуемый для актуализации данного значения семантически реализуемого слова, является единственно возможным, не варьируемым», ал «идиома» терминіне зерттеуші былайша анықтама береді: «единицы постоянного контекста, в которых указательный и семантически реализуемый элемент нормально составляют тождество и оба представлены общим лексическим составом словосочетания и которые характеризуется целостным значением, условимся назвать идиомами» .

Фразеологизмдер формасы жағынан және қолдану тұрақтылығы жағынан да мақал-мәтелдерге ұқсас келеді. Сол себепті де кейбір лингвист ғалымдар (М.Н. Шанский, Р. Сәрсенбаев) мақал-мәтелдерді фразеологизмдер құрамына енгізіп, оларды фразеологиялық сөйлемшелер деп атап жүр. «Мақал – ағыл.

proverb – үйлесімді құрастырылған, ғибрат айтып, бейнелі аяқталған ойды қысқаша түсіндіріп беретін тұрақты сөз орамы. Ол тура мағынасында да, ауспалы мағынасында да жұмсалады, өз алдына аяқталып тұрған жеке сөйлем» [1, 25]. Мақал-мәтелдің фразеологизмдерге ұқсастығы ең алдымен құрамындағы компоненттерінің тұрақтылығынан көрінеді, яғни құрамындағы сөздердің орнын мүлдем ауыстыруға келмейді. Көптеген зерттеушілер осы жағдайды ескере отырып, мақал-мәтелді фразеология аясына енгізуді дұрыс санайды. Біз бұл пікірмен келіспейміз. Мақал-мәтелдерді тіл жүйесінде өз орны бар жеке құбылыс ретінде қарастыру керек. Себебі мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің әрқайсысының құрылысында, қолданысында өз ерекшеліктері, айырмашылықтары болады. Мысалы, морфологиялық-құрылымдық жағынан алып қарайтын болсақ, мақал-мәтелдер ерте кезден тілде құбылмай, өзгермей қолданылып келеді, ал фразеологизмдер бұл ережеден ауытқып отыратынын ескеру керек. Фразеологизм құрамындағы сөздерді түрлендіріп қолдануға болады, бұл кезде сөздер морфологиялық өзгеріске ұшырайды. Мысалы, *жүрек жалғады* (жеңіл-желпі тамақтанды) деген фразеологизмді *жүрегін жалғап алды* немесе *жүрек жалғаудың қамы* деп жіктік жалғауын жалғап, аталған фразеологизмнің тұлғасын өзгертуге, құбылтуға болады екен. Осы тұрғыдан алып қарайтын болсақ, мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің морфологиялық, синтаксистік айырмашылықтарын байқауға болады. Сол себепті де бұл екі ұғым – мақал-мәтел және фразеологизмнің әрқайсысының жеке ғылыми тұрғыда қалыптасқан нақты терминдік атауы бар, екеуін екі бөлек тілдік бірлік деп қарастыруды жөн көреміз.

Фразеология – құрамы мен құрылымы тұрақты, сөйлеу кезінде конструкцияланбайтын, әрдайым даяр қалпын сақтай отырып қолданылатын, мағына тұтастығы мен тіркес тиянақтылығына, құрылымы жағынан тұрақтылыққа ие бейнелі фразеологизмдердің қазіргі күйін және тарихи қалпын зерттейтін тіл білімінің саласы.

Фразеологизмдер – айтылатын ойға ерекше мән, әр мен мәнерлілік беріп, көркем шығарма тілін жандандыратын, астарлап, бейнелей суреттеудің тілдегі дайын құралы. Бұлар халық даналығынан суырылған образды ойлау тілінің үлгісі болып саналады.

Көптеген тілдерге ортақ, әмбебап құбылыс болып табылатын фразеологизмдердің тақырыптық топтастырылуы бір тілде басқа тілдер

фраземасының семантикалық ерекшеліктерін, әр тілдің фраземаларының бейнелілігін, өзіндік көркемдігін нақты көрсетуге мүмкіндік береді. А.Т. Қайдаров, Р.Е. Жайсақова секілді тілтанушылар қазіргі қазақ тілінің фразеологизмдерін пәндік-тақырыптық тұрғыда классификациялауда соматикалық фразеологиялық бірліктер (СФБ) тобын ерекше бөліп қарастырады. Мұндай топтастыруды фразеология саласын жан-жақты зерттеп жүрген Р.А. Авакованың [4, 290] еңбектерінен де байқауға болады.

Джеймс Гринвуд – (ағыл. James Greenwood; 1833—1929) — британ жазушысы және журналист. Ол – шағын қызметкер отбасында дүниеге келген. Бұл болашақ жазушы он бір ағайынды болған. Үш еркек ағайынды – Фредерик, Джеймс және Уолтер типографияда теруші болып жұмыс істегеннен кейін бағынышсыз өмірлері басталады. Бірнеше жылдан кейін Фредерик және Джеймс газетте қызмет жасайды, Уолтер болса туберкулёзбен ауырып, жинақ кассасында қайтыс болады. Соңында Фредерик едәуір ақша жинап, үлкен бір газеттің редакторы болады. Джеймс көкейтесті тақырыптар жазатын журналист әрі әдебиетші болады. Ол – Pall Mall Gazette және Daily Telegraph газеттерінде жұмыс жасайды. ХІХ ғасырдың 60-70 жылдары Гринвудтың есімі Англияның лондондық түнейтін үйлері туралы очерктер сериясы арқасында жақсы танымал болды. Очерктер лондондық кедейлер оналасқан қала бөлігін ұзақ зерттеулерден кейінгі ойлар арқылы жазылған (Гринвуд бір кездері сол аймақтарда түнеп, қаңғыбастармен бірге болған). Редактор Гринвудтың осы ашулардан кейінгі жарияланымдар арқасында газет тиражы екі есеге өсті. Көп кешікпей очерктер басқа газеттерде жарияланып қоғам арасында үлкен жаңғырық орын алды. Гринвуд бұдан басқа көркем шығармалар да жазды. Олардың айтарлықтай бөлігі теңіз өміріндегі әзіл-оспақ повестер мен жасөспірімдер романы. Ол тақырыпқа байланысты шығармалардың бірі Даниэля Дефоның «Робинзон Крузоның оқиғасына» ұқсас «Борнео аралындағы даяктардың тұтқынында он жеті жыл мен төрт ай болған Робин Дэвиджердің оқиғасы» (1869). Гринвудтың келесі шығармалар топтамасы жануарлар жайлы әңгімелер мен повесттерден тұрмақ. Мысалы, «Өздер айтып бергендей, жеті орман төртаяқтылар оқиғасы». Дегенмен Гринвудтың ең үлкен шығармалар топтамасы әңгімелер, очерктер, повестер және лондондық қала кедейлер мекендеген қайыршы, қаңғыбас, жұмыссыз, қолөнершілер, фабрика жұмысшылары мен бағусыз балалар жайындағы романдардан тұрады. Д. Гринвудтың «Өгей бала» атты повесі 25 бөлімнен

тұрады. Хикаятта панасыз жетім баланың басынан кешкен күндері сөз болған. Өгей шешеден көрген қысымы мен қатыгез әкенің қорлығына шыдамай үйінен қашып шыққан баланың басынан кешкен қиын тағдыры баяндалған. Жазушы жоқшылық пен кезбеліктің адамдарды қылмыс жасауға итермелейтінін көрсеткен. Хикаяттың өне бойында шарасыздықтан шырғалаңға түскен баланың қиын тағдыры шынайы суреттелген.

«Өгей бала» атты повесте төмендегідей фразеологизмдер кездеседі.

Өй, оңбаған! — деп даусын көтереді әкем. — Айналсоқтап шықпай, бір ай бойы тісіне ет тимегендей, кісінің аузын бағады. Бар, ұйықта, мешкей неме. Әйтпесе таяқ жейсің.

Аш құрсақ күйімде ұйқыға кетемін. Ақталуға да дәрменім жоқ [7, 3].

– Экий негодяй! – кричал отец. – Вертится тут да смотрит мне в рот, точно не ел целый месяц! Пошел спать, обжора, пока я не отхлестал тебя розгой! Я ложился спать с пустым желудком, не смея произнести ни слова в свое оправдание [8, 6].

Оның көз жасы мені тебірентіп, «қарғам» деген жылы сөзі жүрегімді елжіретіп жіберді. Мен өгей шешеме жақындап келіп, оны жұбатып, қандай көмек керегін сұрадым.

– Сен мұны айтып қана тұрсың ғой, Джимми, – деді ол, – ал ойлағаның басқа. Әрі мені аямайтының да рас, мен сені еркелеткен емеспін. Шіркін, осы қырсықтан бір құтылсам, мен сені саусағымның ұшымен де түртпес едім.

Өгей шешемнің мүләйімсіп, кінәсін мойнына алғаны мені одан әрі қатты тебірентті [7, 6].

Ее слезы тронули меня, и сердце мое растаяло от нежного названия «голубчик». Я пошел к мачехе, старался утешить ее и спрашивал, не могу ли я чем-нибудь помочь ей. – Это ты так только говоришь, Джимми, – сказала она, – а думаешь совсем другое. Да и правда, ты не можешь меня жалеть: я всегда дурно обращалась с тобой! Ох, уж только бы миновала эта беда, я пальцем тебя больше не трону!

Смирненное раскаяние мачехи еще сильнее растрогало меня [8, 8].

Көңілім күпті болғанымен мен кете бардым. Бұл кеште мен үйге әдейі асыққан жоқпын. Өгей шешем жоғалған ақшаның тарихын әкеме айтып үлгерсін деймін [7, 8].

Я нарочно не спешил в этот вечер возвращаться домой, чтобы мачеха успела рассказать отцу историю о потерянных деньгах. Когда я вошел, отец стоял у дверей с ремнем в руке [8, 10].

Фразеологизмдер – кез келген тілдің, ұлттың айшықты да мәнерлі, бай саласының бірі, халық өмірінің айнасы, ұлттық-мәдени өмірінің көрінісі. Бұлар өзінің бейнелік, әсерлік, экспрессивті-эмоциялық, суреттеме қасиетімен ерекшеленеді. Осындай көркем, бояуы қанық, алуан түрлі тұрақты тіркестер халық тарихын, ұлттық болмысын, мәдени құндылығын ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы жеткізіп келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, Ғылым.1986. – X Т, 414 б.
2. Болғанбаев Ә. Анатомиялық атауларға байланысты фразеологизмдер. Кітапта: Қазақ тілінің түсіндірме сөздігін жасау тәжірибелері. – Алматы: Ғылым, 1989. – 87 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы, Арыс. 2007. – 800 б.
4. Авакова Р. Фразеология теориясы. Алматы, Қазақ университеті. – 2009, 290 б.
5. Oxford university Press, 2000. – 1087 p.
6. The World Book Encyclopedia. London. Volume 10, 1994. – 526 p.
7. Гринвуд Д. Өгей бала. Орыс тілінен аударған Р.Әдуов. – Астана, 2011. – 200 б.
8. Джеймс Гринвуд. О Джеймсе Гринвуде и «Маленьком оборвыше» // Маленький оборвыш. — Ленинград: Детская литература, 1967. – 192 с.

**Шаймаганбетова Жанар , Жексенбаевна
Толепберген Акнур**

*Карагандинский государственный
университет им.Е.А.Букетова*

РЕЧЕВАЯ КУЛЬТУРА МОЛОДЕЖИ

В настоящее время огромное беспокойство вызывает состояние современного языка, снижение культуры речи жителей, разных слоёв населения нашей страны. В первую очередь, это касается молодёжи, которая начинает воспринимать ненормативную лексику как должное. Всё реже в речи молодых людей звучат такие «волшебные» слова как «пожалуйста», «будьте добры», «простите» и т. д. Состояние современного языка вызывает беспокойство у филологов, педагогов и представителей той части молодёжи, которая стремится быть востребованной в будущем и достичь успеха в жизни. Именно молодые люди чувствительно откликаются на те перемены, которые происходят в нашем обществе. Грамотность населения падает, и на смену ей приходит молодёжный сленг[1].

Выбор темы обусловлен тем, что речевая культура современных студентов очень низкая. Это, прежде всего, связано с тем, что современные молодые люди отдают предпочтение информационным технологиям, а не чтению художественной литературы [5].

На сегодняшний день молодёжный сленг по праву может стать самостоятельной дисциплиной на факультетах языкознания. Это явление хоть и называется «молодежным» сленгом, однако его нельзя ограничить ни возрастом, ни социальной средой применения. На нем говорят практически все категории людей на планете[4]. Но больше всего молодёжного сленга встречается в речи подростков (11-18 лет).

Всегда будет актуальным вопрос о том, чем отличаются годами формирующиеся и веками употребляющиеся устойчивые словосочетания в современной письменной литературе и в массовой речевой культуре. Проблема современного состояния языка, на котором говорит молодёжь, сохранение богатства и чистоты речи, говорящих на родном языке становятся важнейшими национальными проблемами, которые, возникнув в XX веке, продолжают усугубляться и сегодня[4].

Язык - душа народа. Это утверждение стало аксиомой. Подрастающее поколение должно стараться беречь и развивать традиции красноречия, с древних времен высоко ценившиеся в казахской культуре, сохранять самобытность национальной речи. Однако культура речи сегодняшней казахской молодёжи развивается в совершенно другом направлении, что является следствием билингвизма. Билингвизм - одинаково совершенное владение двумя языками, умение в равной степени использовать их в необходимых условиях общения[1].

Скудность речи современных молодых людей, совсем переставших читать книги, их привычка говорить обрывками фраз, отсутствие выразительности в изложении мыслей с каждым днём проявляются всё больше. Национальный язык, на котором говорили наши отцы, деды и прадеды, сегодня теряет свою выразительность, смачность, колоритность. Это действительность, которую мы наблюдаем в речи подростков и молодёжи [3].

Я провел опрос среди студентов своего университета. Суть опроса состояло в том, чтобы проверить, насколько знакома наша молодежь с фразеологизмами, и узнать их мнение о том, что же является причиной проблемы культурной речи и как повысить грамотность населения.

Самыми сложными фразеологизмами для студентов стали: *Aliptinartynbagu* (ожидание завершения какого-либо дела или события) – только 35 % опрошенных смогли с уверенностью правильно ответить, некоторые поняли как «понимать смысл предложения», а другие вообще затруднились ответить. *Kozsalu* (смотреть) – 90 % уверенно написали «влюбиться в кого то», и только 10 % ответили правильно. Также фразеологизм «*zikisishigu*» стал трудно объяснимым. На остальные фразеологизмы многие ответили, не затрудняясь:

Buirekten sirak shigaru - провоцировать скандал по незначительному поводу.

Kindik kesip kir jugan jer - родная земля, малая родина.

Kulak turu - слушать, обращать внимание.

Murnyn shuiiru - зазнаваться, не признавать кого-либо.

Zikisi shigu – суетиться, хлопотать.

Kas pen kozdin arasynda – быстро, стремительно.

Dalbasamen uakyt otkizu – ничего не делать.

Mandaiga jazgan – судьба.

Несмотря на то, что многие знают эти фразеологизмы не все их используют в повседневной речи. А в оправдание высказывают следующее: «так теперь разговаривают только бабушки и дедушки».

Мнение опрошенных о том, что же является причиной скудности речи:

19 % из опрошенных думают, что проблема появляется из-за неправильного воспитания и влиянием не культурного окружающего общества. 24 % предполагают, что многие подражают западу и считают использование сленгов модным. 18 % думают, что проблемы создают бесполезные кино – программы, и интернет. А остальные 39 % опрошенных утверждают, что все из-за того, что сейчас мало кто увлекается чтением книг.

Чтобы решить эти проблемы студенты предлагают следующее:

больше увлекаться литературными произведениями;

дать хорошее, культурное воспитание подрастающему поколению;

меньше увлекаться просмотром телевизора;

не сидеть в социальных сетях;

не подражать западу;

сохранять ценности культуры речи казахского народа;

Речевые манеры студенческой молодёжи с каждым днём всё больше засоряются малограмотными предложениями, содержащими тоже по сути своей «фразеологизмы», которые, однако, очень сложно понять. Казахская речь молодых людей пестрит варваризмами, словами из русского языка, что никак её не украшает. Невостребованный фразеологический потенциал языка будет естественным образом забываться.

Уровень развития духовной культуры современных образованных казахстанцев достаточно высок, они обладают глубокими знаниями. Однако с каждым днём в нашей речевой культуре всё реже употребляются образные выражения, эти драгоценные словесные жемчужины, доставшиеся нам от языка предков. При всей содержательности нашей речи в процессе выражения мыслей предложения наши становятся бесцветными, обрывистыми, сухими. Возможно, это закономерное явление, обусловленное современной эпохой, но нас, как людей, чья профессия связана с

языком, очень беспокоит то, что люди теряют бесценное наследие родного языка, а протекающие с космической скоростью дни все стремительнее приближают нас к его бедности и невыразительности.

Вышесказанное свидетельствует о том, что в будущем казахский язык может потерять свою выразительность. Невостребованный фразеологический потенциал языка будет естественным образом забываться. В последнее время в Казахстане активно проводится политика «триединства языка», предполагающая необходимость одновременного освоения казахского, русского и английского языков. Однако значительная часть казахской интеллигенции выступает против этой политики. Конечно, трудно не согласиться с её мнением о том, что человек, к какой бы нации он ни принадлежал, должен в первую очередь в совершенстве овладеть родной речью, а потом уже приступать к изучению других языков. Обязанность каждого человека, любящего свою родину, любящего и знающего родной язык, – во имя сохранения самобытности своего народа в эпоху глобализации беречь словесные жемчужины национального языка как бесценное наследие предков, передавать их из поколения в поколение, обучать молодёжь правильной, красивой, выразительной речи на родном языке.

Список литературы:

1. Виноградов В. В. Избранные труды. История русского литературного языка / В. В. Виноградов. М.: 1978. 320 с.
2. Кенесбаев С. Фразеологический словарь казахского языка / С. Кенесбаев. Алматы: Ылым, 1977. 711 с.
3. Сулейменова Э.Д. Языковая ситуация и языковое планирование в Казахстане / Э. Д. Сулейменова, Ж. С. Смагулова. Алматы: Казак Университеті, 2005. 344 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. М.: 1996. 284 с.
5. Особенности речи современной молодёжи.
<http://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2012/12/02/osobennosti-rechi-sovremennoy-molodezhi>

Ақтанова Л.П

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

2-курс магистранты, Қазақстан

ҚАЗАҚ МИФОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МИФОФИТОНИМДЕРДІҢ ӨЗІНДІК ОРНЫ

Ғылымда мифке берілген анықтама өте көп. Миф (грек. *mifos* – аңыз, баян, мысал) – халық творчествосының өте ертеден қалыптасқан ең көне жанрларының бірі. Миф – ертедегі адамдардың адамтану, дүниетану көзқарасы, ақиқат танымы.

Миф – бүгінгі ғылымның, мәдениеттің, өнердің бастапқы, бір-бірінен ажыратылмаған сатысы. Мұндай ажыраспаған күйді ғылымда әдетте синкреттілік дейді. Мысалы, ертегі мен жырдың басында миф жатыр. Мифтің негізгі қызметі – дүние қайдан пайда болғанын түсіндіру, этикалық және эстетикалық түсініктер арқылы белгілі бір мораль нормалары мен құндылықтар жүйесін орнықтыру.

Мифтерді тек ертегілер, аңыздар деп түсінген дұрыс емес, өйткені миф бұл – индивидтің қоршаған әлемді игеруі, адамдардың, табиғаттық және әлеуметтік ортадан, болмыстан тәуелділігі және мифтерде діннің, философияның, ғылымның бастамалары бар. Мифтердің діннен айырмашылығы сенімге ғана емес, ақылға, ойға, парасаттылыққа да сүйену болып табылады.

Ал, мифология ұғымына келер болсақ, жоғарыда көрсетілгендей гректің *mifos* – аңыз, ертегі және *logos* – ілім, ұғым деген сөздерінен шыққан. Қоғам дамуының бастапқы сатыларына тән қоғамдық сананың формасы.

Мифтер барлық халықтарда болды. Алғашқы қауымдық қоғамның рухани өмірінде мифология қоғамдық сананың эмбебеп формасы ретінде үстем болды, өйткені мифологияда сыртқы дүние мен адам, ой мен сезім, білім мен көркем бейне, зат пен идея, объективтік пен субъективтік дүниелер арасында айқын шекара болмады. Ол шекаралар кейін пайда болды. Мифологияда олардың бәрі бірге тұтасып жатты.

Мифология термині екі түрлі мағынада жұмсалады: біріншісі – белгілі бір ұлттың немесе жалпы адамзаттың көне дүниетанымының көрінісі саналатын мифтер жүйесі, екіншісі – мифтер мен мифтік дүниетанымды, оның өнер түрлерімен басқа да қоғамдық сана формаларына әсерін зерттейтін ғылым саласы.

Миф – ата-бабалардың ежелгі, бастапқы танымындағы ғалами, оның жеке дүниелері, сол ғаламның алғашқы пенделерінің өмірі хақындағы түсініктері. Олардың қатарына аспан, жер, су дүниесі мен жер асты, осылардың тұрғындары, яки тәңірлер мен тәңіриелер, құбыжықтар мен перілер, дәулер, жасампаз батырлар мен ел терушілер, ілкі адамдар, ғажайып мақұлықтар мен заттар, т.б. жатады.

Мифология дегеніміз – солар туралы аңыз-әңгімелердің жиынтығы және ғалам жөніндегі фантастикалық түсініктер жүйесі, ғалам бейнесі. Ең ақырғысы – аталмыш аңыздарды, олардың түпкі мотивтері мен идеяларын зерттейтін саланы да мифология дейді. Миф – адамзаттың рухани мәдениетінің алғашқы сатысы, сондықтан қазақ мифологиясын меңгеру қазақ психологиясындағы, әдет-ғұрпындағы, мәдениеті мен әдебиетіндегі, тарихындағы әлі күнге шейін түсініксіз ақтандақ болып отырған тұстарына түгел болмаса да белгілі мөлшерде жаңаша қарауға көмектесе алады.

Қазақ халқы – көшпелі халық, оның көшпелі тұрмыс-салтын тастағаны күні кеше ғана. Бұл қазақ мәдениетінің негізі – көшпелі мұра, салт, ғұрып, сенім, рәсім мен ауыз әдебиеті сияқтылар кешенінен тұрады деген сөз. Ал қазақ мәдениеті дегеніміздің өзі осы көшпелі мәдениеттің ғасырлық - территориялық соңғы қорытындысы.

Қазақ мәдениеттану тарихы мен тіл білімінде, әдебиеттануда мифология туралы деректердің іздері Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, М.Әуезов, Ғ.Марғұлан, Е.Тұрсынов, Ғ.Қайдар, Р.Сыздық, Е.Жанпейісов, Н.Уәлиев, А.Сейдімбек, С.Қасқабасов т.б. ғалымдардың еңбектерінде жалғасып жатыр. Олардың қазақ мифологиясы тарихына енгізген жаңалықтары мен үлестері аз емес. Алғашқылардың бірі болып осы ғалымдардың еңбектері қазақ тіл біліміндегі этнолингвистика, лингвомәдениеттану, ғаламның тілдік мәселелері зерттеліп келеді.

Қазақ мифтерін зерттеу жұмысы соңғы жылдары қолға алына бастады.

Фольклортанушы С.Қасқабасов пен Н.Мыңжанұлының арнайы зерттеулерінде қазақ мифтері мен мифтік аңыздардың табиғаты, тақырыптық аясы, тарихи даму жолдары тұңғыш рет жүйеленді.

Алғашқы зерттеулер қазақтағы кейбір мифтік тақырыптардың маңызды екендігін көрсетеді және қазақ тілі – мифтану үшін ең негізгі қайнар көзі болып табылады. Олар: а) аспандық мифология; ә) атқа байланысты мифология; б) ежелгі табиғаттың Құдай-аналары мифі; в) шежірелік мифология; г) күнтекті егіздер мифологиясы; д) дуалистік мифология; е) тұрмыстық төменгі мифология – пері-нама, т.б.

Алғашқы қоғамдағы адам санасында орын алатын мифтік ойлаудың нәтижесі жайлы Ш. Уәлиханов мынадай ой айтады: «Жаратылыс пен адам! Міне, осы жаратылыс пен адам керемет, олардың сыры не болмақ? Әлемді, оның кереметтерін білудің қажеттігі, өмір мен өлім туралы мәселе және адамның жаратылысқа қатынасы шаман дінін туғызды – әлемді немесе жаратылысты және өлген адамдардың рухын ұлы көруді туғызды. Осылайша келіп, сәбилік дәрежедегі адамдар күнді, айды, жұлдыздарды және жаратылыс немесе әлем деп атайтын ұшы-қиыры жоқ, мәңгі жасайтын әрқилы құбылыстардың бәрін зор тұтатын болды» [1]

Табиғат пен адамның өзара қатысындағы мифтік танымның көрінісі туралы Қ. Жұбанов: «Алғашқы әзірге адам қоғамы табиғатпен арпалысқан шағында түрлі табиғат күштерін өздеріне бағындырмақшы болған. Табиғатты өзіне бағындырудың алғашқы түрі турадан-тура балталап бұзып өзгерту, турадан-тура өңдеу болған болса, кейінірек олай туралай өзгерту емес, магия еңбегі арқылы табиғаттың жасырын күштерімен астарласып барып, соған дегенін жүргізуге, қазақша айтқанда, арбауға тырысады», –деген тұжырым жасайды[2].

Миф зерттеушісі С.Қондыбай өзінің «Қазақ мифологиясына кіріспе» атты еңбегінде қазақ мифологиясы деген ұғымға: «Бүгінгі қазақ халқын жасауға қатысқан бірнеше мыңжылдық көшпелі ру-тайпалардың «орташа» алынған өздері, дүние-ғалам, өмір туралы түсініктерінің, ежелгі танымдарының бірыңғай жүйесі», -деп түсінік бере келіп, «мифологияның ауыз әдебиеті мұраларының жырлар мен дастандардың, әртүрлі шежіре аңыздардың, ертегілердің, жұмбақ пен мақал-мәтелдің, фразеологизм мен діни эпсаналардың өн бойында және

қазақ тілінің сөздік қорының қойнауында жасырынып жатқандығын» айтады. [3].

Жалпы зерттеуші ғалымдардың негізгі міндеті мифологиялық шығармалар тілінде кездесетін және сол мифологиялық шығармалардың тууына, қоршаған орта туралы таным-түсініктердің қалыптасуына тікелей негіз болып отырған мифологемаларды ұлттық құндылық ретінде танып, кейінгі ұрпақтың еншісіне жеткізу болмақ. Осындай мифологемалардың ішінде мифофитонимдерге, яғни өсімдіктердің тек-тұрпаты туралы мифке аздап тоқталып өтсек.

Этиологиялық мифтердің ауқымды саласына өсімдіктердің жаратылуы туралы мифтер жатады. Бұл мифтерде даламызда өсетін кейбір ағаштар мен гүлдердің шығу тегі, сыртқы түр-тұрпаты, өң-түсі, өсетін мекенінің сыр-сипаты түсіндіріледі. Алдын ала айтарымыз қуаң далада малшылықпен айналысқан көшпелі қауымда мұндай мифтердің аса мол емес екендігін байқаймыз.

Әлемдік мифологияда ағаш пен шөпке құбылып кеткен кейіпкерлер бар. Мысалы, Дафна, Смирна, Кипаристер - ағашқа, Адонис, Нарцисс, Гиацинттер гүлге айналып кетеді. Бұлар қарғысқа, қуғын-сүргінге ұшырап немесе жарақаттанып, өлген соң өсімдікке айналады. Мысалы. Смирна әке қарғысынан ағашқа айналады. Ал аң аулап жүріп, жабайы доңызға таланып, жарақаттанған Адонистің қызыл қанынан раушан гүлі, оның ғашығы Афродитаның көз жасынан сарғалдақ гүлі пайда болады. Дафна өзіне ғашық Аполлон құдай құмартып қуғанда, лавр ағашына айналады. Бұларда егінші халықтарға тән маусымдық «өлу – қайта тірілу» символы тұспалданғанын зерттеушілер жазады.

Академик А.Н. Веселовский өсімдікке құбылудың үш сатыдан тұратынын жазады. Бірінші сатыда табиғат пен адамның теңдігі бар. Адам қандай бір хайуан мен өсімдіктен туа береді. Бұл тотемдік түсініктің көрінісі екендігін ғалымдар дәлелдеген. Екінші кезеңде адамның өзі өсімдікке айнала береді. Кейде адамның тікелей өзі емес, қаны немесе кейбір дене мүшелері өсімдікке айналады. Ал үшінші сағыда өлгендердің моласына гүл, ағаш өсіп шығады. Бұл аруақтың басқа сипатта қайта тірілуінің рәмізі екен [4].

Қазақ егінші халық болмағандықтан, мифтерімізде тура өсімдікке айналатын кейіпкерлер сирек. Адамдардың қайың айналғандығы туралы бір ғана сюжетті кездестірдік. Онда Бурабайдағы «Биші қайыңдар» туралы мынадай

сарын бар: «Ертеде кешқұрым сауыққой жастар алаңқайға жиналып, емін-еркін күліп ойнайды. Бұндай думанда бір топ сымбатты биші қыздар да мың бұралып билейді. Сондай қызықты сауықты жасырын келіп, тамашалап тұрған хан еріксіз айқайға басып: «Ғажап! Мың жасаңдар, қарақтарым!» деп таңдана дауыстайды. Сол кезде ел иесі ханның келгенінен именіп, қымсынған биші қыздар сол қалпында қайыңға айналып, қатып қалыпты деседі» [5].

Келесі бір мифтерде ағаштардың өмір-тіршілігінле құбылу жоқ, тек қана ағаштардың «неге солай?» өмір сүретіні туралы әңгімеленеді. Мысалы, «Қарағай мен сексеуіл» және «Тобылғы, баялыш, арша» деген екі мифте осы жайттар аңғарылады. «Тым ерте замандарда қарағай да, сексеуіл де ойпаттардағы жасыл алқапта өседі екен. Бұлар қонысқа таласып: «Әрі отыр, бері отыр!» деп айтысып, ең соңында, сойылдасып соғысыпты. Олардың арасына түсіп, арашалау ешкімнің қолынан келмепті. Тал терек ақылдасыпты да, бұлардың жасақ сайлап, соғысып жатқан майданына сел қаптатып жіберіпті. Сексеуіл селден қашып, шөлге кетіпті, қарағай судан қашып, тауға шығыпты. Сексеуіл мерген екен, қарағайдың өн бойын түйреген, ішкі бұтақтар сексеуілдің атқан оқтары екен. Қарағай найзагер екен. Сексеуілдің тұла бойындағы тыртықтар қарағайдың найзасынан қалыпты. Содан бері қарағайлар сексеуіл келіп қалмасын деп тау басында тұрып қарауыл қарайды, ал қарағайдан қорыққан сексеуіл құм-шөлге бұғып, сояуын кезейді. Қонысқа сыйыспай, соғысқан екі мықтының бірі үркіп, тауға шығып, бірі ығып, шөлге бұққан соң, кең өзенді өңір тал мен терекке қалыпты».

Көріп отырғанымыздай, ағаштардың өмір-тіршілігі жерге таласқан көшпелі жауынгер қауымның өз тұрмыс-тіршілігінен аумайды. Бұл сюжет Н.Мыңжанұлының «Қазақтың мифтік аңыздары» деген кітабында жарияланған [6].

Бұл мифте құбылу сарыны байқалмайды, тек қана ежелгі дәуірде ағаштардың да адам сияқты өмір сүргендігі айтылады. Табиғат пен адамның аражігі алшақтап, адам өзін-өзі таныған соң, әлеуметтік өмірін табиғатқа телитін болған. Бұл миф те сол кезеңде туып, ағаштардың «неге солай» өмір сүретіндігін, яғни мифтік қасиетті уақытта орнаған алғашқы реттіліктің, тәртіптің сырын түсіндіруге арналған. Шөлде өсетін сексеуіл, тауда өсетін қарағай көшпелі халықтар үшін етене жақын өсімдіктер. Сондықтан да ежелгі бабалар өздерінің жауынгерлік ғұмырын сыртқы ұқсас белгі-бейнелеріне негіздеп, ағашқа да

телігенін айта аламыз. Мысалы, «Тобылғы, баялыш, арша» деген миф «Дала уалаятының газетінде» алғаш рет жарияланған: «Бір-екі үйлі жан бір-біріне жақын тұрыпты. Бірі – Сексеуіл, оның ұлы – Баялыш, енді бірі – Қарағай, оның қызы – Арша болыпты. Алғаш солар көрші болып, жақсы тұрыпты. Баялыш Аршаға қалың беруге ой-ланғанша, Арша Баялышты бек сүймепті, түсі кара болған соң һәм разылық бермепті. Сонда әкелері ұрысып, Тобылғы келіп, татуластырса да болмапты. Сол уақытта Сексеуіл мен Баялыш тұрудың қиын болғанын көріп, Тобылғыға қосып, оңтүстікке кетуге ойлапты. Солар кеткен соң, Қарағай тәкаппарланып, басын жоғары көтеріп, мейлінше созылышты. Сексеуіл қайғыдан бүкірейіп кетіп, Тобылғы, Сексеуіл мен Қарағайды татуластыра алмағанына ұялып, қызарып кетіпті...». [7]

Бұл мифтерден де қазақтың өз өмірінің суретін көреміз. Ұзын қарағай тәкаппар, мықшиған сексеуіл жазықсыз жапа шегуші, кара түсті баялыш сиықсыз, таста өсетін арша тасбауыр, қызыл тобылғы ұялшақ кейіпкер ретінде сомдалып, халқымыздың қалыңмал төлеп үйлену салтының көріністері бейнеленген. Ағаштардың сыртқы түр-тұрпаты, өсетін мекенінің ерекшелігі әңгімеге арқау болған.

Бәйтерек - ежелгі таным бойынша тылсым қасиетке ие алып [ағаш](#). Бәйтерек байырғы орта түсінігінде жердің дәл кіндігінде өсетін, тамыры жерасты, діңі адам әлемі, басы рухтар мекені болып табылатын көк тіреген алып ағаш. Мұндай ағаш үлгісі дәстүрлі қауымда мықан ағашы, мырзатерек, әулие ағаш, сетер тал делініп, пішіні мен мәніне қарай әртүрлі аталған. Бәйтерек ежелгі түркі сөзі, бәй «үлкен» деген сөз, «бай» сөзінің дыбыстық өзгеріске түскен түрі (бәйбіше, бәйшешек), үлкен, алғашқы деген ұғымдарды, ал терек (парсы тілінде - дарак) «ағаш» деген ұғымды білдіреді. Демек Бәйтерек екі сөздің бірігуінен жасалып, «зәулім ағаш» дегенді танытады [8].

Бәйтерек туралы ұғым-түсініктер халық мифологиясында ерте заманнан бар. Кейбір халықтардың мифологиясында баяндалғандай, әлем моделі екі түрлі болады. Бірі - тік те, екіншісі, көлденең құрылым. Осының екеуі де қазақ [мифологиясында](#) бар.

Көлденең модельдің көрінісі дүниенің төрт бұрышын кезген [Қорқыт](#) туралы әпсанада кездеседі. Өлімнен құтылу үшін батысқа, шығысқа, оңтүстікке, солтүстікке де барған Қорқыт барлық жерде өзіне қазылып жатқан көрді көріп, ең соңында [Сырдарияның](#) қақ ортасына келіп дамылдайды. Сырдария өзені бұл

жерде тұтас әлемнің кіндігі болып көрсетіледі де, жартылай көлденең, жартылай тік модельдің бейнесі ретінде суреттеледі.

Ежелгі мифологиялық таным бойынша үлкен [өзендер](#) әлем ретінде қабылданады, өзен басы - жоғарғы қабат, ортасы - ортаңғы қабат, аяғы төменгі қабат. Қорқыттың Сырдарияның қақ ортасына келу себебі де осы. Мұндай үш қабат - тұтас әлем туралы мифологиялық түсініктің бізде де сақталғаны жөнінде [Ш.Уәлиханов](#) жазып қалдырған.

Әлем халықтарының мифологиясында үш қабаттан тұратын әлемді үлкен зәулім ағаш түрінде суреттеу кең орын алған. Бәйтерек немесе Дарақ ағаштары мифтік үш қабатты, яғни аспанды, жерді, жерастын тік бағытта жалғастырып тұрады. Ғылымда оны әлемдік ағаш деп атайды. Бүкіл ғаламның тағдыры осы ағашпен байланыстырылады. Ол - төменгі, ортаңғы, жоғарғы қабатты, бір-бірімен араластырмай, ұстап тұрған тіреу, тұтас әлемді таза ұстауға қызмет атқарады, осы үш қабаттағы тіршілік иелерінің тағдырларына әсер етеді. Зәулім ағаштың түбінде, яғни төменгі қабатта үлкен жылан жатады, ал ұшар басында, яғни жоғарғы қабатта құс патшасы тұрады, бұлардың бәрі - мифтік санада орныққан түсініктер.

Көнеден келе жатқан қазақ мифологиясында Бәйтерек - күллі ғалам бейнесі, ол жерастынан өрлеп, жер үстін көктей өтіп, аспанға тіреледі. Байырғы ортаның мифтік санасы көрінетін [ауыз әдебиеті](#) нұсқаларында қаһарман әртүрлі себептермен жерастына түседі. Төменгі әлем қараңғы, зұлым күштердің мекені, өлілер патшалығы. Осы әлемге тап болған қаһарман көкке тірелген Бәйтерекке келеді.

Бәйтеректің түбінде [айдаһар](#), төбесінде [Самұрық](#) құстың ұясы, ұяда жұмыртқа немесе жаңа ғана жұмыртқадан шыққан шақа балапандар. Мифтік қаһарман айдаһарды өлтіріп, балапандарды ажалдан құтқарады. Самұрық құс қаһарманға ризалығын білдіріп, Бәйтеректі бойлай ұшып, оны төменгі қабаттан ортаңғы қабатқа алып шығады. Әлемнің төменгі қабатына түскен мифтік қаһарманға жарық дүниеге шығатын жол тек Бәйтерек арқылы жүзеге асады.

Бәйтерек зұлымдық патшалығының өкілі айдаһарды үстіңгі қабатқа жібермей, қаһарман келгенше төменде жорғалатып қояды, тіпті төбесіндегі балапандарға да жібермейді. Сөйтіп Самұрықтың ұясын да, жоғарғы қабатты да таза ұстайды, өзі де шайқалмай, тіп-тік күйінде тұрады. Ол – мәңгіліктің символы. Самұрық қаһарманды жер бетіне алып кеткенде де Бәйтерек оның

ұясын, балапандарын қарауылдап қалады. Бәйтерек тек үш қабатты байланыстырып тұрған дәнекер ғана емес, адамға ізгілік жолын көрсетуші, жақсылық жасаушы. Бәйтерек жай ағаш емес, ол өте үлкен, «үйдің жуандығындай», алты қанат киіз үйді көз алдыңызға елестеді.

Мифологиядағы Бәйтеректің осыншама ізгілікті қызметі ел танымына ерекше ықпал етіп, керемет ағаш деген ұғым қалыптастырған да, «бәйтерек» сөзі қосымша астарлы мағынаға ие болған. Бәйтерек атауына байланысты тілімізде қолданылатын сөз орамдарынан оның бірнеше мәнде: кәдімгі зәулім ағаш; екіншісі, әлем ағашы; үшіншісі - мықты, зор, күшт мағынасында; төртіншісі, тірек, сүйеніш, қорған мәнінде ұғынылатынын байқаймыз [9].

Қорыта айтқанда, адам баласының өзін қоршаған ортасын тануын мифтік ойлаудан алып, қазіргі көркем шығармаларда жалғасын тауып келе жатқан лексикалық бірліктердің ұлттық дүниетанудың ғаламдық бейнесін көрсетудегі таптырмас тілдік құрал екені анық.

Пайдаланған әдебиет:

1. Уәлиханов Ш. Мақалалары мен хаттары. Алматы: Қазбірікмебас, 1949
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы: Ғылым, 1999.
3. Қондыбай С. Қазақ мифологиясына кіріспе. – Алматы: «Арыс», 2008.
4. Веселовский А.Н. Сравнительная мифология и ее метод. М.: Наука, 1977.
5. Ежелгі Қазақстан аңыздары. Алматы: Аруна, 2006.
6. Мыңжанұлы Н. Қазақтың мифтік аңыздары. Алматы: Ғылым, 1996.
7. Дала уалаятының газеті. Алматы: Ғылым, 1989.
8. Қасқабасов С. Бабалар сөзі. 100 томдық. Қазақ мифтері. Алматы
9. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. - Алматы: DPS, 2011.

Шаймаганбетова Ж.Ж.

*магистр гуманитарных наук, старший преподаватель
Карагандинский государственный университет им.Е.А.Букетова e-mail:
zhanara.76_76@mail.ru*

Ортаева Аружан

студентка 2 курса спец. «Биотехнология»

НАША ГОРДОСТЬ - «ЭКСПО-2017»

Аннотация: В статье описывается международная выставка, которая является символом индустриализации, демонстрации технических и технологических достижений, появления новых идей и интересных проектов. Также в статье говорится главная цель выставки это призыв к ответственности, стимулирование дискуссий и формирование знаний с тем, чтобы люди научились планировать и контролировать энергопотребление на планете, минимизируя ущерб для природы.

Ключевые слова: событие мирового масштаба, собственные достижение, энергия будущего, мегафон, фонограф, мультипликативный эффект, мировая выставка.

Abstract: The article describes the international exhibition, which is a symbol of industrialization, demonstration of technical and technological achievements, the emergence of new ideas and interesting projects. The article also says the main goal of the exhibition is to call for accountability, stimulate discussions and form knowledge so that people learn to plan and Control energy consumption on the planet, minimizing damage to nature.

Key words: an event of world scale, own achievement, energy of the future, megaphone, phonograph, multiplier effect, world exhibition.

22 ноября 2012 года в результате тайного голосования представителей 161 государства-члена Международного бюро выставок на 152-й Генеральной

Ассамблее этой организации столица Казахстана, Астана, набрала большинство голосов и была объявлена местом проведения ЭКСПО-2017.

Открывая работу ЭКСПО-2017 в Астане, президент Казахстана Нурсултан Назарбаев не скрывал удовлетворения. Ведь, именно благодаря его энергии и идеям, появился в бывшей степи этот супер-современный мегаполис.

Именно, благодаря его усилиям красавица Астана стала местом проведения Всемирной выставки ЭКСПО-2017. Могли ли подумать те молодые ребята, которые со всей советской страны поехали поднимать Целину в 1950-х, что спустя всего 60 лет эта земля так преобразится? Да, они были первыми. Однако, сегодня именно благодаря президенту Назарбаеву целинная земля на глазах превращается в символ развития и прогресса. Пишу эти строки с большим удовольствием – всё же видно, прогресс гигантский! – и с особым уважением к Нурсултану Абишовичу. Он, по моему глубокому убеждению, заслужил слова высокого уважения и благодарности. Президент Казахстана

говорил на церемонии открытия ЭКСПО-2017 так: «Я хочу выразить благодарность всем странам за принятие нашей заявки и предложенной темы. Выставка такого масштаба – это не только усилия одного государства, это – труд международного сообщества, представляющего свои достижения... Международная выставка ЭКСПО в Астане – это новая вершина продвижения нашей страны, национального бренда «Казахстан» в глобальном пространстве... Заявляя тему «Энергия будущего», мы рассчитываем оказаться в самой сердцевине научного прогресса... Сегодня мы стоим на пороге новых открытий в сфере безопасной энергии. Уверен, наша выставка внесет свой уникальный вклад в этот глобальный процесс». Представляю здесь видео-трансляцию церемонии открытия ЭКСПО-2017 и рекомендую посмотреть. Выставка ЭКСПО-2017 в Астане — событие мирового масштаба, и впервые это мероприятие проводится на территории стран СНГ. Я просто не мог этого пропустить, ведь из Омска до столицы Казахстана всего 700 километров (по нашим сибирским меркам это близко). Все путешествие заняло два дня, в первый день мы гуляли по достопримечательностям Астаны, а вот на второй — отправились смотреть выставку. Забегая вперед, скажу, что этого времени катастрофически мало, если есть возможность, лучше выделить побольше. В этом посте — немного моих впечатлений, а также полезная информация: что посмотреть и куда сходить на выставке, сколько стоит вход, как добраться. Здесь

же подробная схема, чтобы не потеряться. Уже более 150 лет наиболее развитые страны мира периодически собираются, чтобы похвастаться собственными достижениями и оценить успехи других. Эта традиция получила название всемирных выставок, или «Экспо». Если раньше «Экспо» отмечались выдающимися достижениями (в Париже в 1878 Томас Эдисон презентовал мегафон и фонограф, а в 1889 символом выставки стала построенная специально к открытию Эйфелева башня), то в последние десятилетия всемирные выставки стали переключаться с технологических вопросов на проблемы экологии и взаимодействия человека с природой: «Экспо-1998» в Лиссабоне с тематикой «Океаны — наследство будущего», «Экспо-2000» в Ганновере - «Человек, природа, технологии», «Экспо-2005» в Нагоя - «Мудрость природы», «Экспо-2008» в Сарагосе - «Вода и сбалансированное развитие», «Экспо-2010» в Шанхае «Лучший город — лучшая жизнь».

10 сентября состоялось официальное завершение международной выставки EXPO-2017. Выставочный комплекс закрыли для посетителей, начался демонтаж международных павильонов, а ажиотаж вокруг трещин и недочетов в социальных сетях почти утих. The Village Казахстан поговорил с экспертами в разных сферах и попытался выяснить, каковы последствия выставки для экономики, политики и сферы недвижимости. Также мы составили собственную арифметику главных цифр самого обсуждаемого мероприятия года. На церемонии закрытия присутствовали более 20 лидеров стран и глав правительств. Организаторы праздничного представления пообещали перенести зрителей в фантастический мир будущего. В конце церемонии организовали ночной салют. Но и после него гостям предложили не расходиться. Во-первых, на сцене продолжается праздничный концерт с участием звезд казахстанской эстрады, а кроме того, международные выставочные павильоны будут работать до трех часов ночи. В день закрытия выставки там будут выступать артисты из разных стран, и играть национальные музыкальные коллективы. Торжественная часть церемонии закрытия проходила в Амфитеатре. Это один из объектов ЭКСПО-2017 - главная развлекательная площадка выставки. Она рассчитана на 6 тыс. мест, однако желающих было намного больше несмотря на дождь.

Порядка 100 тыс. человек посетило выставку за последние два дня ее работы. Специально на закрытие ЭКСПО-2017 приехал президент Казахстана Нурсултан Назарбаев, чтобы сказать слова благодарности всем кто работал над

ее проведением и передать флаг обратно в штаб-квартиру Международного бюро выставок в Париж. Успешное проведение выставки ЭКСПО-2017 стало результатом синергии усилий Астаны и всех регионов страны. Она оказала положительный мультипликативный эффект и дала толчок дальнейшему развитию экономики страны», - заявил казахстанский лидер. Выставка ЭКСПО-2017 для Казахстана событие экстраординарное. Такие масштабные международные проекты - площадь выставки составляет 174 гектара - строят не часто. Выставочные объекты получают «вторую жизнь» - вскоре здесь откроют финансовый и образовательный центр, а также парк-стартапов.

Список литературы:

1. Источник:<http://новости-казахстана.ru-an.info/новости/астана-выставка-экспо-2017-открыта/>
2. Официальный сайт EXPO [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL:[http Expo 2017 astana.com](http://Expo2017astana.com)
3. Предмет исследования защиты информации// Казахстанская правда 2013 .
4. Источник: <http://tuda-suda.net/2017/07/expo-2017-astana-foto/>
5. Источник: <http://www.iak.kz/ru/bloggers-kz/baglan/expo-2017/>
6. В поисках чистой энергии // Казахстанская правда. - 2017.
7. Выставки, изменившие мир : EXPO 2017. ASTANA. FUTURE ENERGY // Индустриальная Караганда. - 2017.

Жукенова Г.С., магистрант

Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Annotation

In this article, the author tried to analyze the methods of translation of phraseological units. At the same time, the translation strategies were used in general and the possible transformations of the meaning of the phraseological units of the translated text .

Phraseology as a science emerged in the early 20th century. The phraseology is indispensably related to psychology. This is because the emergence of phraseological units is determined by the human psyche.

The English language has a thousand-year history. During this time, it has accumulated a large number of expressions that people have found appropriate, felicitous and beautiful. Consequently there appeared a special layer of language – phraseology which is a collection of fixed expressions with an independent meaning.

Learning of English language is widespread in our country. Good knowledge of a language, including English, is impossible without the knowledge of its phraseology. Knowledge of phraseology greatly facilitates reading both publicistic literature and belles-lettres. Reasonable use of phraseological units makes the speech more idiomatic.

Phraseology is a treasury of language. Phraseological units reflect the history of the nation, the uniqueness of its culture and way of life. Phraseological units often have bright national character. English phraseology has many international phraseological units along with purely national ones. English phraseological fund is a complex conglomerate of native and borrowed phraseological units with a clear predominance of the first ones. Some phraseological units preserve archaic elements - the representatives of previous eras.

Phraseological units – it is one of the linguistic universals, since there are no languages without phraseological units. English phraseology is very rich, and it has a centuries-long history.

Phraseology is an extremely complex phenomenon; its study requires its own method of research, and also the use of data from other sciences - lexicology, grammar, stylistics, phonetics, history, and history of a language, philosophy, logic and geography.

For the learners of English as a foreign language, this layer represents the difficulty in the process of learning, but once they master the phraseology they begin to speak as English people, they understand them perfectly; their speech readiness sharply rises. We can briefly and accurately express our thought, being confident in the correctness of its expression.

The objectives of phraseology as a linguistic discipline include a comprehensive study of phraseological fund of a particular language. Important aspects of the study of this science are: the stability of phraseological units, phraseology consistency and semantic structure of phraseological units, their origin and basic functions. Especially difficult branch of phraseology is the translation of phraseological units. It requires a lot of experience in the field of research of this discipline.

Phraseological unities - these are such fixed combinations of words where the signs of semantic separability of components are clearly preserved along with the presence of common figurative meaning: *to spill the beans* – выдать секрет; *to burn bridges* – сжигать мосты; *to have other fish to fry* – иметь дела поважнее; *to throw dust into smb. 's eyes* – заговаривать зубы; *to burn one 's fingers* – обжечься на чем-либо; *to throw mud at smb.* – поливать грязью; *to be narrow in the shoulders* – не понимать шуток; *to paint the devil blacker than he is* – сгущать краски; *to put a spoke in smb. 's wheel* – вставлять палки в колеса ; *to hold one 's cards close to one 's chest* – держать что-либо в секрете, не разглашать что-либо, помалкивать, ~ держать язык за зубами; *to gild refined gold* – золотить чистое золото, стараться улучшить, украсить что-либо и без того достаточно хорошее; *to paint the lily* – подкрасить цвет лилии, пытаться улучшить или украсить что-либо не нуждающееся в улучшении.

Phraseological combinations – these are chunks of language. They include words both with free and phraseologically associated meaning: *a bosom friend* –

закадычный друг, *a pitched battle* – ожесточенная схватка, *(to have) a narrow escape* – спастись чудом, *to frown one's eyebrows* – насупить брови, *Adam's apple* – адамово яблоко, *a Sisyphean labor* – Сизифов труд, *rack one's brains* – ломать голову (усиленно думать, вспоминать), *to pay attention to smb.* – обратить на кого-либо внимание, etc.

Phraseological unit is a fixed combination. It has its own, typical only for it, categorial or defining characteristics, which enable it to be allocated into an independent unit, and to be distinguished from other language units.

In terms of semantic unity of components phraseological units are divided into three groups:

1. Phraseological fusions or idioms – fixed inseparable combinations; common meaning does not depend on the meaning of their constituent words: *kick the bucket* - умереть, протянуть ноги.

2. Phraseological unities - fixed combinations of words where the signs of semantic separability of components are preserved along with the presence of common figurative meaning: *to have other fish to fry* - иметь дела поважнее.

3. Phraseological combinations - chunks of language which consist of words both with free and phraseologically associated meaning: *rack one's brains* - ломать голову (усиленно думать).

Translation of phraseological units from English into other languages presents considerable difficulties. This is due to the fact that many of them are bright, figurative, neat and multivalent. During the translation it is necessary not only to convey the meaning of a phraseological unit, but also to display its figurativeness, and in the meantime not to miss its stylistic function. It is also necessary to take into account the context peculiarities.

Communication of the meaning of phraseological units into English is a very difficult task. Phraseology plays very important role in a language due to its semantic abundance, figurativeness, brevity and brightness. It gives speech expressiveness and originality. Phraseological units are especially widely used in spoken language, in belles-lettres and political literature.

The interpreter should give the meaning of a phraseological unit and to reflect its figurativeness; to find a similar expression in English and in the meantime not to

miss its stylistic function. If there is no identical figure in English language the translator has to find "approximate analogue".

Phraseological equivalents can be complete or partial.

Complete phraseological equivalents are those ready English equivalents, which coincide with the Russian in meaning, lexical composition, figurativeness, stylistic nuance and grammatical structure; for example: *почить (почивать) на лаврах* – rest on one's laurels, *соль земли* – the salt of the earth, *играть с огнем* – to play with fire, *час настал (пробил)* – one's hour has struck, *нет дыма без огня* – there is no smoke without fire, *трудолюбивый как пчела* – busy as a bee.

Sometimes, as a distinctive feature of phraseological units can be the frequency in usage of a particular idiomatic expression in speech; in case it is violated the used phraseological unit may give a speech unusual or even old-fashioned character. The interpreter should always keep it in mind.

There has been given a lot of attention to the translation of phraseological units in theoretical works, in every textbook for translation, especially the translation of belles-lettres, publicistic, social and political literature, in many publications on theory of phraseology and comparative linguistics. Related problems are regarded differently; there are recommended various methods of translation and there are divergent views. And it is perhaps in the order of things: here cannot be a unique, standard, one for every occasion solution. Different situations may require different approaches. That is why it is almost impossible to replace a human translator with machine or computer. The computer will not be able to feel itself as a part of a culture in the language of written text, cannot be a part of this language and to give the only possible and at the same time unique variant. Human, and only human is able to integrate into his thinking the whole huge set of rules, regulations and customs of foreign culture, saying in a word the culture-specific concepts, and to state the thoughts of others as clear and fresh as they were made, using all the power and abundance of his own language.

ф.ғ.к., доцент Кадина Ж.З.

2 курс студенті Тұрлыбек Ғазиза

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан

ЖАҢА ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫМЕН

Тіл – өміріміздің өзегі, қоғамымыздың айнасы. Бүгінгі ғаламдық жаһандану үрдісіндегі латын әліпбиі негізіндегі жазудың үстемдік сипаты мен қазақ халқының тарихи санасын жаңғыртатындай жаңа жазудың қажеттігі еліміздегі әліпби жүйесін өзгерту керектігін танытты. Уақыттың елегінен өткен тұжырымдарды салмақтай келіп, Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «2017 жылдың аяғына дейін ғалымдардың көмегімен, барша қоғам өкілдерімен ақылдаса отырып, қазақ әліпбиінің жаңа графикадағы бірыңғай стандартты нұсқасын қабылдау керек» - деді. Жалпы қоғам, зиялы орта, тілші ғалымдарымыз латын әліпбиіне қатысты өз көзқарастарын білдіріп, ой бөлісіп, тіл тағдырына алаңдаушылық білдірушілердің айтқан пікірлерінің барлығын да талқыдан өткізді. Әліпби реформасы нақты ғылыми ұстанымдарға сүйенуді талап етті. Құрылған жұмыс топтары 100-ден аса әліпби жобаларының артықшылықтары мен кемшін тұстарын саралай келе, латын әліпбиіне негізделген қазақ әліпбиінің електен өткен жобаларын үкімет алдына ұсынды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев бір сөзінде: «Ата-бабаларының асыл сөзін жүз томға жинап, бастырылып шығара алатын ел – бақытты ел, бақуатты ел, болашағы кемел ел. Қазақ елі – сондай ел. Әлем әдебиетіндегі әйгілі жүз кітапты емін-еркін, жатық етіп аударып, бар бояуымен, өзгеше өрнегімен төгілтіп түсіретін тіл – қуатты тіл, құнарлы тіл, құдіретті тіл. Қазақ тілі – сондай тіл» деген еді [1]. Иә, тіліміз бай, құнарлы, алайда заман көші жан-жақты ойлап, келешек үшін, тіліміздің қуатын нығайту жолында жаңа қадамды талап етіп отыр.

Қазақ әріптерінің латынға ауыстыру мәселесі көтерілгелі бері ортаға тартылған әңгімелер арасында «біз бұл әріпке енді көшейін деп жатқан жоқпыз, ол біздің осы әріпке қайта оралуымыз емес пе» деген пікірлер көбірек құлаққа қонымды болды. Бір қарағанда, біз қазір қолданып жүрген кириллица

әріптерінде кемшілік жоқтай көрінеді. Қазақ тілінің дыбысталуына тән төл әріптерімізді жасап алдық, орфографиямызды қалыптастырдық, әдебиетіміз бен ғылымымыздың аса мол қоры жасалған. Дегенмен, өмір бір орында тұрмайды. Компьютерлік технология өркендеген мына заманда кирилл-қазақ әріптерінің әлемдік жедел даму қарқынына ілесе алмайтыны байқалып жатыр. Дүние латын әрпінің негізінде құрылған технологиялық үдерістерге еңсеріле ауғалы бері, орыс ғалымдарының өзі де кириллицадан латыншаға ауысқанымыз дұрыс деген әңгімелерді айта бастады [2].

Компьютерлік технологияға, интернет жүйесіне көшкеннен бері кириллицадағы жеті-сегіз әріптің машақатын тартып-ақ келеміз. Ол жағдай бәрімізге де белгілі. Бір компьютерде терілген мәтінді келесісі «жатырқап» оқымайды, баспаханаға өткізген кітаптарымыздың қазақ әрпі ұшып кетіп, орнына үшбұрыш, төртбұрыш белгілер одырайып тұрады т.с.с. Электронды пошта арқылы шет елдерде тұратын бауырымызға хат-хабар жолдау үшін қазірдің өзінде латын әрпін қолданып келеміз. Сондықтан, латынға көшуге дайынбыз деуге толық негіз бар [3].

Мемлекет басшысы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында 2025 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуге кірісуіміз керектігін және болашақта барлық саладағы іс-қағаздар мен оқулықтар да осы қаріппен жазылуы тиіс екенін қадап айтты. Сондай-ақ, Үкіметке қазақ тілін латын әліпбиіне көшірудің нақты кестесін жасауды тапсырып, уақыт ұттырмай бұл жұмысты қазірден бастан қолға алу қажетігін атап өтті: «...қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев [1].

Сонымен, латын әліпбиінің қазіргі уақытта халықаралық деңгейде орныққан тәжірибелерін негізге алып, әлемнің 4 млрд 200 млн адамы қолданатын қаріпке біздің мемлекетіміз де оралуды шешті. Бірталай талдаудан кейін әліпбидің үш үлгісі салыстырыла зерделеніп, 32 әріптен тұратын апострофты латын графикасына негізделген қазақ тілі ӘЛІПБИІ бекітіліп, ресми мақұлданды. 2017 жылдың 26 қазанында Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен жаңа әліпби кестесі қолымызға тиді. Жарлық деген - заң. Ендеше, біз бәріміз сол заңға бағынамыз. Қоғам жаңаны жақсы

қабылдағанымен қорқыныш та жоқ емес. Жаңа әліпбиге байланысты көптеген сын, ескертпе, ұсыныстар айтылып жатыр. Жазудың жаңа кезеңіне өту жеңіл болмайтыны сөзсіз. Алда мамандар атқаратын талай жұмыстар күтіп тұр.

Қазіргі таңда жастардың көбі ағылшын тілін жақсы меңгерген. Латын әліпбиі соған ұқсас болғандықтан, көп кешікпей сәнге айналуы да мүмкін. Өйткені, қоғамдағы жарнаманың өзі ағылшынша жазылса, адам назарын бірден аудартады. Бүгінгі күні әлеуметтік желілерде ағылшынша жазатын жастар көбейіп жатыр. Бұл әрине, қуантады. Жаңа жазу жастарға еш қиындық тудырмайды. Алайда, сауатсыздыққа ұрынбау үшін мамандарға емле-ереже, сөздіктер жасауда ыждағат пен сәттілік тілейміз. Жаңа әліпби жазу заңдылықтарымыздың негізгі тірегі болып, қазақ тілінің тазалығына қызмет ете аларына сенеміз.

«Латыншаға көшудің терең логикасы бар. Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ ХХІ ғасырдағы ғылыми және білім беру үрдісінің ерекшеліктеріне байланысты», латын әліпбиіне көшу – заман талабы.

Латын әліпбиіне көшу әлемдегі елдермен байланысымызға үлесін қосары сөзсіз, алға қарай кедергісіз қарыштап басуға тиімді екендігі дәлелді.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухану жаңғыру»
2. Қ.Шамақайұлы «Қазіргі ақпарат кеңістігіне латын әліпбиі лайық» Егемен Қазақстан, 2006.
3. Ж.Бейсенбайұлы «Латынша болашағымыз үшін қажет» Егемен Қазақстан, 2006.
4. <http://www.tilalemi.kz/article/690>

Мейіржан Топашов ф.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АРҒЫТҮП НЕГІЗДЕРІ

Қазақстан Республикасының президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің "Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" атты Қазақстан халқына Жолдауында: "Мен қоғамда "Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?" деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол - "Мәңгілік ел" идеясы", [1,6]- деген еді. Шынында да, қазақ елі дербестік алғаннан бері ұлттық идея немесе ұлттық идеология жөнінде біршама қоғамдық- әлеуметтік ой - пікірлер айтылып келеді. "Мәңгілік Ел" ұлттық идея болып жарияланғанымен де, осы идеяның қайдан бастау алатынын, қандай тарихи алғышарттарының бар екендігін және идеяның негіздері қай уақытта, кімдерден бастау алатынын көпшіліктің білгені жақсы. Сонымен қатар, бұл идеяның еліміздің даму тарихының бір кезеңінде мемлекеттік идеология ретінде уақыт тезінен, сынынан өткендігін, сөйтіп, осы мезгілге дейін ел санасында тарихи сабақтастықты жалғастырып келе жатқандығын да елдің зерделеп жүргені дұрыс. "Мәңгілік ел" идеясының арғытүп негіздері - түркілік дүниетаным мен оның тарихи кезеңдердегі қалыптасу мұраттарының мақсат - міндеттерінен бастау алатыны айқын. Тарих толқынында түркі жұрты елдік құрып, талай күйреп, талай еңсесін түзеді. Күлтегін жырлары сол тарихтың тасқа басылған көркем шежіресі. Бұл түркі әлемінің тағы бір серпіліп, тізесін жазып, өркениетке бетбұрған тұсы. Сондағы, қайтсек ел боламыз, қайтсек іргелі ел, қуатты мемлекет боламыз дегендегі тәңірінен тілек тілеп, елдікке ден қойғанда көздегені тәуелсіздік еді. «Түркі қағанаты өз елін "Мәңгілік ел" деп жариялауы мемлекеттік - саяси мағынасын толығырақ беріп тұрғаны байқалады әрі елбасы Н.Назарбаевтың қуатты қоғам, өркенді мемлекет туралы толғаныстарымен сабақтастық желісі айқын аңғарылады», [2,26]. Түркі әлемінде құбылыс болған Ж.Баласағұнның « Құтты білігін » ел болып еңсе тіктеу жолындағы қоғамтану, елтану дастаны деуге болады. Әйгілі туындының

ой-идеялары ел президенті Н.Назарбаевтың ұсынған мәңгілік ел идеясындағы аналогиялық толғам, философиялық түйіндер бір өркениеттің, нақтырақ айтқанда, қаймана қазақтың өмір сүру ғұрпы қалыптастырған бір дүниетанымның жемісі. Екі тұлғаның ел, ел басы, қоғам туралы ой-толғамдары бір арнада тоғысып отырады.

Ұлттық идеяның алғышарттары хакім Абайдың рухани әлемін негіздейтін көркем туындыларында да аз емес. Рухани құндылықтарға, ар-ұждан қағидаларына, адамдар мен табиғатқа жеке тұлғаның жалпы қатынасын білдіретін негізгі таным, болмаса қоғам мүшелерімен ортақ көзқарас қалыптастырып, қоршаған ортамен қатынасты реттеудегі негізгі өлшем – Абай дүниетанымында жатыр. Абай дүниетанымында тұтас адамзат әлемінің үлгісі сияқты мәдениет категорияларының жүйесі көрініс тапқан. Ұлттық рухани байлықтың басқа да элементері осы Абай дүниетанымының айналасында өрбиді. Елбасы Н.Назарбаевтың «Мәңгілік ел» идеясының кәмелеттену жолының күретаымыры ұлы Абайдың эстетикалық әлемінде жатыр. Қазіргі қазақ еліне Абай әлемі байырғы елдік салтын, мемлекеттік дәстүрін сезіндіруімен қымбат. Рухани - мәдени кеңістігіміздегі Шәкәрімнің, Мағжанның дәстүрлі дүниетанымы «Мәңгілік ел» идеясының авторы Н.Назарбаевтың қоғам, мемлекет, ел тәуелсіздігі, т.б толғаулы ой- пікірлерімен үйлесімділік тауып, ұлттық идеология дережесінде философиялық - теориялық тұрғыдан үндесіп, тарихи - танымдық мәні өзіндік дербестігін қамтамасыз ету қажеттіліктері бойынша айқындалады. Біз атап өткелі отырған парадигма ұлттық болмысымызды нығайта түсуді, этномәдениетімізді қайта таразылап, мемлекетіміздің ұлттық сипаттарын өркендетуді керек ететіндігі сөзсіз. Ұлттық дүниетанымның терең тамырларына үңіліп, оның психоәлеуметтік негіздерін ұсынған алаш қайраткерлері Әлихан, Ахмет, Міржақыптардың еңбектерінде байырғы қазақтардың көркемдік танымына, тыныс- тіршілігіне, елдік салт - санасына жасалған талдаулардың түйіндеулері ел президенті Н.Назарбаевтың ұсынған «Мәңгілік ел » идеясының қоғамдық- әлеуметтік өмір шындығындағы нұсқа екендігі дәлелденеді. Осыған орай зерттеу жұмысының алдына мынандай міндеттер қойылса:

- Қазақ әдебиетіндегі көркемдік танымның психологиялық астарына үңіліп, байырғы этникалық дүниетанымның тарихи-әлеуметтік негіздері

арқылы әдеби даму бағыттарының дәстүршілдік пен жаңашылдыққа негізделген теориялық жүйесін ашу;

- Көркемдік танымдағы жеке ұлттық ерекшеліктерді ажыратып, оның жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттегі өзгешеліктерін сараптап, ондағы мәңгілік ел идеясын зерделеу;

- Қазақ қаламгерлері шығармаларындағы ұлттық дүниетанымды тұтас мәдени -әлеуметтік феномен ретінде тани отырып, көркем туындылардағы мәңгілік ел идеясын өмірге қатысты тұрғыдан зерделеу және оның шынайы мағынасы мен мәнін ұғындырудың мәдени-әдеби деңгейіне қол жеткізу;

- Қазақ халқының сөз өнеріндегі этноархетиптерді ашу жолындағы ретроспективтік талдаулар арқылы « Мәңгілік ел" идеясының бүгінде жаһандану үдерісінде жасампаз ұлттық идеяға айналып отырғанын айқындау;

- Ұлттық идеяны халқымыздың қарапайым дүниетанымдық ұғымдарынан бастай отырып, қалыптасу кезеңдерін, оның теориялық негіздерін өркениеттік өлшемдер бойынша әдеби үрдісте қарастыру;

Өкінішке орай, ұлттық идеяны халқымыздың қарапайым дүниетанымдық ұғымдарынан бастай отырып, қалыптасу кезеңдерін, оның теориялық негіздерін өркениеттік өлшемдер бойынша даму үрдісінде қарастырған кешенді зерттеулер күні бүгінге дейін жоқтың қасы. Осыған байланысты бұл идеяның болашақта ұзақ мерзімге белгіленген стратегиялық мақсаттарды шешудегі маңызы мен мәнін анықтауда жалпыұлттық және жалпыөркениеттік деңгейде зерттеулер жүргізу қажет. "Мәңгілік ел" идеясының теориялық негіздерін анықтау, әлеуметтік алғышарттарын нақтылау, қалыптасу кезеңдерін тарихи сабақтастықта қарастыра отырып, бүгінде тәуелсіз қазақ елінің ұлттық идеясына айналуын зерделеу күн тәртібіндегі өзекті мәселе болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан -2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттік жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына жолдауы. 14.12.2012.

2.Д.Кішібеков Біздің идеологиямыз қандай болу керек? // Халық кеңесі.- 1995,7.10.

**Филол.ғ.к., доцент Қайырбекова Ұ.С.
Оқытушы Амангелдиева Г.С.**

Қазақстан инженерлі-педагогикалық Халықтар достығы университеті

Ұлттық тұлға – тіл – мәдениет

Әрбір ұлттық тілдің өзіне ғана тән лингвомәдени бірліктері мен ерекше құралдары болады. Олар терең ұлттық сипатпен және бірқатар сөзжасамдық құрылымдар арсеналымен, сондай-ақ коннотативтік-экспрессивтік бояулар диапазонымен ерекшеленеді. Лингвомәдени бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшелігі, ең алдымен, мәдениеттанымдық факторлармен айқындалады: табиғи, мәдени-тарихи, әлеуметтік-экономикалық және т.б.

Лингвокогнитивтік, лингвомәдениеттанымдық зерттеулердің мазмұны белгілі бір халықтың салт-дәстүрлері мен тұрмыс-тіршілігінің, дүниетанымының тілде таңбалануын қарастырудан тұрады. Сонымен бірге халықтың ділі де миллиондаған адамдар мінез-құлқының психологиялық детерминанты, әлеуметтік-мәдени өзгерістердің инварианты ретінде осы тіл білімі салаларының зерттеу нысаны болып табылады. Бір нәрсеге ат беру әр халықтың мәдениетінің, тілінің ерекшелігін білдіреді. Кейбір заттардың тарихи-мәдени потенциалы айқын, кейбіреулері солғын болуы мүмкін. Бірақ әр халықтың мәдениетімен, тарихымен, байланыссыз қойылған атаулар болуы мүмкін емес. Тіл – таңбалар жүйесі. Семиотикада таңба – қоршаған ортадағы кейбір заттардың атауы, яғни түрлі символикалық құралдар жүйесі адамға таным процесі барысында жинақталған сыртқы әлемнің үлгілері деп қарастырылады. Тілдік таңба қоғам қажеттігінен туған, жүйелілік сипаты бар, белгілі мақсатқа сай қоғамның әрбір мүшесі саналы түрде қолдана алатын сигналдық қана емес, сингификаттық та қызмет атқара алатын, шындық өмірдің қорытылған бейнесін жинақтай алатын құрал.

Лингвомәдениеттану термині соңғы он – он бес жылдан бұрын В.Н.Телия басқарған фразеологиялық мектеп жұмыстарының негізінде пайда болғаны белгілі. Бұл ғылым саласының қалыптасуына С.Г.Воркачев, В.В.Воробьев, В.В.Красных, В.А.Маслова және т.б. ғалымдардың зерттеу еңбектері негіз болды [1;2;3;4]. В.А.Маслованың анықтамасы бойынша «лингвомәдениеттану – тілде көрініс беретін халық мәдениетінің сипатын зерттейтін лингвистика мен мәдениеттану байланысы негізінде пайда болған тіл білімінің саласы» болса [4,9б.],

лингвомәдениеттану саласының зерттеушісі В.В.Красныхтың пікірінше: «лингвомәдениеттанудың міндеті ғаламның ұлттық бейнесін, тілдік сананы, ділдік-лингвальдік кешен ерекшеліктерін зерттеу болып табылады» [3, 12 б.]. Сондықтан да бұл ғылым саласының міндеттеріне тіл мен мәдениеттің, тіл мен этностың, тіл мен халық ділінің өзара қарым-қатынасын зерттеу жатқызылады.

Зерттеушілердің пікірінше, кез келген тілде үш түрлі белгілер жиынтығын айқындауға болады:

Әлем тілдерінің барлығында кездесетін әмбебап таңбалар;

Белгілі бір тілді басқа бір тілдермен байланыстырып, жақындастыратын белгілір – фреквенталиялар (бір топ тілдерге ортақ белгілір жиынтығы);

Белгілі бір тілге ғана тән белгілір жиынтығы – уникалиялар.

Сол себепті де лингвомәдениеттану саласының орталық ұштағаны «тіл – ұлт (ұлттық тұлға) – мәдениет» ұғымдарынан құралады. Біздің түсінігіміз бойынша, мәдениет:

а) адам өмірін ұйымдастырушы қоғамдық құбылыстардың ерекше түрі;

ә) ұлттық тұлғаға оның ішкі рухани әлеміне қатысты көзқарас;

б) ұлттық тұлғаның заттық және рухани құндылықтар өндірісіндегі шығармашылық қызметінің әдіс-тәсілдерінің жиынтығы;

в) материалдық және рухани құндылықтарды пайдалану және тең етіп бөлудің амалы;

г) адамзаттың дамуына үдемелі ықпал ететін қоғамдық қарым-қатынасты ұйымдастыру саласындағы жетістіктер және т.б.

Біздің бұл пікірімізді Э.Сепирдің мына айтқан ойы құптай түседі: «Мәдениетті сол қоғамның не ойлап, қандай қызмет атқаруымен сипаттауға болады. Ал тіл дегеніміз қалай ойлайды дегенмен ұштасады» [5, 171 б.]. «Ұлттық тұлға – тіл – мәдениет» ұштағанының арасындағы қатынастар өзінің аса күрделілігімен ерекшеленеді. Өйткені олар ұлттық-психологиялық, әлеуметтік, ұлттық-мәдени тәжірибе, дүниетаным мен ұлттық қабылдау және рухани болмыс өлшемдері мен ұғымдарынан тұрады. Себебі кез келген халықтың ойлау ерекшелігі оның ұлттық тілінде көрініс тауып, халық танымы мен дүниеге деген көзқарасы тілінде түйінделеді.

«Ұлттық тұлға – тіл – мәдениет (материалдық және рухани құндылықтар жүйесі)» бір-бірімен тығыз байланысты ажыратылмас құрылым ретінде бір-бірінің мазмұны мен мағынасын айқындаудың, танып білудің негізгі үлгісі болып

табылады. Қазіргі таңда семиотика саласының дамуы таңбалық жүйелерді зерттеудің төрт деңгейі мен аспектісі бойынша сипатталады:

Синтактика (таңбалар арасындағы қатынас пен оларды қолдану тәсілдерін зерттейді);

Семантика (таңба мазмұны мен мән-мағынасын қарастырады);

Прагматика (таңбалар жүйесі мен олардағы ақпаратты қолданушы мен қабылдаушы арасындағы қарым-қатынасты сипаттайды);

Сигматика (тілдік таңбаның мағынасын зерттеуімен қатар бір затқа немесе құбылысқа атау болу, яғни таңбалаушы қызметін де атқарады. Сондықтан сигматика саласының негізгі зерттеу нысаны – заттық-ұғымдық, тілден тыс дүние құбылыстары немесе тілдік және тілдік емес негіздер бірлігі ретінде көрініс беретін мәдениет нысандарын талдау). Лингвомәдени бірлік – күрделі де, кешенді де тілдік бірлік болып табылады. Яғни ол лингвистикалық және экстралингвистикалық мазмұндардың диалектикалық тұтастығынан құралатын таңба ретінде сипатталады: тілдік бірлік: таңба → мағына → ұғым; лингвомәдени бірлік: таңба → мағына → ұғым → зат. Алғашқысының аясы тек тілмен ғана шектелсе, екіншісі тілден тыс, яғни ақиқат шындықпен тығыз байланыста болып келеді.

Мәселен, өзге тілді, қазақ мәдениетімен таныс емес адам «Қой аузынан шөп алмайтын» тұрақты тіркесінің мағынасын ұғынуда тек тілдік мазмұнмен ғана шектеледі: «**Қой аузынан шөп алмайтын** – өте момын, жуас». Бұдан өзге тіл, мәдениет өкілінің санасында қазақ лингвомәдени бірлігінің мазмұны толық қалыптасты деуге болмайды. Оның толық қалыптасуы тікелей қосымша ақпарат алумен байланысты жүзеге асырылады. Академик Ә.Қайдар «Тысяча метких и образных выражений» атты сөздігінде аталмыш фразеологизмге төмендегідей анықтама береді: «досл. «не берущий траву даже изо рта овцы» образован на основе представления скотоводов о том, что самым робким, покорным и неприхотливым домашним животным является, считается овца, что отмечено и в ряде других устойчивых выражений: **қойдан қоңыр** (қар); **қонақ қойдан жуас, май берсең жей береді; қой бақтым – қоңырау тақтым** и др. «Чрезмерная застенчивость, робкость человека здесь не только сравнивается с податливостью, неприхотливостью овцы вообще, а и усиливается еще тем, что этот человек не смеет даже взять травинку изо рта у покорной овцы. Своеобразная манера поэтической гиперболизации здесь налицо, что и послужило семантическим стержнем образования и функционирования данного фразеологизма в языке» [6, Б.214-215].

Лингвомәдени бірліктердің құрылымдары әр алуан болып келеді: жалқы сөзден біртұтас мәтінге дейін. Лингвомәдени бірліктердің құрылымдық және семантикалық топтарының ең маңызды да күрделі де жиынтығын құрайтыны – тұрақты теңеулер. Әлемдегі тіршіліктің бар саласын қамтитын ұлттың өзіне ғана тән көркем сөз орамдары оның ішінде адам сипаттамасына қатысты теңеулер тілімізде молынан кездеседі:

1. Сыртқы келбеті, түр-сипаты: алма мойын, аршын төс; айбаты арыстанға ұқсау; аю секілді тұп-тұтас, күдіс; апанынан ата жөнелген қасқырға ұқсау; қасқырша күдірею; қасқырша қарау; шойырылған қасқырша шоңқию және т.б.;

2. Адамның әл-қуаты: қанден итше үру; қасқырша басып қалу; қасқырша қабысу; қоянша қорқу; қоянша бұғу және т.б.;

3. Физиологиялық жағдайы: адасқан күшік секілді; арс еткен төбетше; итше жағыну; итше қыңсу; итше салпақтау; қабаған итше өшігу; үйден үрген итке ұқсау; көтерем малша дәрменсіз; қасқырша тіміскілеу; қасқырша ішіп жеу; шаптарын жалап қыңсылаған аш қасқырша; есі ауған киікше мәңгіру; арсыз айуандарша қарау және т.б.;

4. Физикалық іс-әрекеті: мысықша бұғу; мысықша ойнау; ұры мысықтай көзінше жылтылдауиттің ырылдауы секілді; итше қуу; итше үру; құтырған итше қабу; жолбарысша жұлыну; ін аузындағы суырша сілею; аяғын ор киікше басу және т.б.;

5. Қозғалысы – қимылсыздығы: аяғын мысықша басу; аяғын мысықша ұрлап басу; итше ертіп жүру; итше қашып жүру; ; бұралқы итше; бұралқы итше ертіп жіберу; итше тоңқиып отыру; қасқырша алысу; қасқырша орғу; қасқырша шабу; киікше зымырау; құлынша ойнау және т.б.;

6. Мінез-құлқы: есектен де жуас; қасқырша өз күшігін өзі жеу; түлкіше құйрығын шалдыру; борсықша сору; масаша қан сору; балаша алдау; балаша мәз болу; балаша сену; балаша таңырқау; балаша ұялу; балаша илану және т.б.;

7. Адамдардың өзара қарым-қатынастары: ит көрген мысықша тіксінуге; иттің етінен жек көру; итше қырқысу; итше ырылдау және т.б.;

8. Ақыл-ой қабілеті: құйрықты жұлдыз секілді және т.б.;

Кез келген халықтың ділі, тілі мен мәдениетінің байланысы тұрақты теңеулерінде айқын көрініс табады. Алайда тілдің бұл феноменін кешенді лингвомәдениеттанымдық, когнитивтік, психологиялық, философиялық зерттеусіз

айқындау мүмкін емес. Яғни әрбір ұлттық лингвомәдени бірлік концептуалдық талдауды қажет ететіні сөзсіз.

Қай тілде болмасын тұрақты теңеулердің жалпы тіл жүйесінде көрініс беруі, олар білдіретін мағыналардың сәйкестігінен фразеологизмдер мен сөздер бірінің орнына бірі жүре алатындығы тілдік құралдардың аса молдығының дәлелі деуге болмайды.

Сонымен, тұрақты теңеулер әр халықтың өзіне тән мәдениетін, мінез-құлқын, көңіл-күйін, ұлттық дүниетанымын білдіретін, айқындайтын тілдік бірліктер болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Вопросы языкознания, №1, 2001. – С.64-72.
2. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы): Монография. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
3. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
4. Лингвокультурология. Учебное пособие. М.:Искусство, 2001. – 208 с.
5. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи (Пер. с англ. А.М.Сухотина). М., Л., 1934. – 223 с.
6. Кайдар А. Тысяча метких и образных выражений: (казахско-русский фразеологический словарь с этнолингвистическими пояснениями). – Астана: ТОО «Білге», 2003.- 368 с.
7. Гайдукова В. К вопросу о логическом анализе языка (на примере концептосферического поля власти) .

Assanova A.S.

Regional social-innovational university, Kazakhstan, Shymkent

SECRETS OF GLOBAL COMMUNICATION

The article presents the observation of modern directions in research devoted to the problem of changes of the goals in language education, oriented on preparation for effective intercultural and multicultural communication. The purpose of this article is to analyze the influence of the process of globalization on the goals of teaching foreign languages, to describe the ideas of a new approach to the system of foreign language teaching aimed at developing a new type of competence multicultural and to present its practical results. The authors point out that multicultural competence is characterized here as a new perspective in the theory of linguistic education which is based on cognitive linguistics and focused on the fact that teaching foreign languages is not only a language code acquisition. An important component of teaching is a conceptual world picture of native speakers belonging to different cultures. Two aspects are underlined in the article: 1) the growth of the role of foreign language teaching as education for citizenship , 2) confirmation of the new position of foreign language teaching as education for global citizenship. The most important part of the authors' methodology is an interdisciplinary and integrating approach which includes the theoretical course "Intercultural and multicultural communication" + the theoretical course "Cultural aspects of interpretation" + the practical course "Foreign language (English)". The results proved the idea that the development of multicultural competence provides the formation of necessary knowledge and skills helping students to become global citizens. Because English is so widely spoken, it has been referred to as a «global language». While English is not an official language in many countries, it is the language most often taught as a second language around the world. It is also, by international treaty, the official language for aircraft/airport communication. Its widespread acceptance as a first or second language is the main indication of its worldwide status.

There are numerous arguments for and against English as a global language. On one hand, having a global language aids in communication and in pooling

information (for example, in the scientific community). On the other hand, it leaves out those who, for one reason or another, are not fluent in the global language. It can also lead to a cultural hegemony of the populations speaking the global language as a first language.

A secondary concern with respect to the spread of global languages (including major languages other than English such as Spanish, Chinese, Arabic, etc.) is the resulting disappearance of minority languages, often along with the cultures and religions that are primarily transmitted in those languages. Language death caused by English has been particularly pronounced in areas such as Australia and North America where speakers of indigenous languages have been displaced or absorbed by speakers of English in the process of colonization. The expansiveness of the British and the Americans has spread English throughout the globe.

The major varieties of English in most cases contain several sub varieties, such as Cockney slang within British English, Newfoundland English, and the English spoken by Anglo-Quebecers within Canadian English, and African American English within American English. English is considered a language with no variety being clearly considered the only standard. Because of English's wide use as a second language, English speakers can have many different accents, which may identify the speaker's native dialect or language.

Just as English itself has borrowed words from many different languages over its history, English words now appear in a great many languages around the world, indicative of the technological and cultural influence of English speakers. Several languages have formed on an English base – Tok Pisin was originally one such example. There are a number of words in English coined to describe forms of particular non-English languages that contain a very high proportion of English words – *Franglais*, for example, is used to describe French with a very high English content.

The aim of the paper is to investigate the interrelations of English as the language of world-wide communication with other languages and cultures, as well as the effect of the linguistic and cultural globalization on ethnocultural identities. The paper demonstrates that in the period of globalization, the ethnocultural identity is a component of a multiple identity, which includes the language of world-wide communication and the global culture as components of a global identity. In the conditions of the globalizing world, the English language, due to its «communicative potential» (A. de Swaan) transforms from one of the most widespread international

languages into the global language of universal communication in all spheres of international activities and, first of all, in science and higher education. The article supports the opinion of a number of researchers in the field of the English language as a lingua franca about the need for recognizing English used as a means of overcoming intercultural and interlingual barriers as a new variety of the English language, which presents a special object of research, differing from the main national standards and new varieties of the English language. The English language as the language of worldwide communication is used in its major communicative function of interlingual and intercultural communication, and, in case of abiding by the principle of subsidiarity, does not lead to the elimination of ethnocultural identities, which are expressed through national and ethnic languages. As a result of the English language acquiring the global status, there takes place a stabilization of the world system of languages, which is expressed in weakening of competition between major world languages in international communication. English as the global lingua franca emerges as a new variety of the English language, free from national or ethnic cultural component, which does not mean, however, a lack of cultural component and, correspondingly, a new identity. Creation of a global society in conditions of globalization leads to the formation of a global culture and creation of a new global identity. To substantiate the thesis about a complementarity of interrelations of the English language as the means of world communication with other languages and cultures, the authors resort to the notion of "multiple identity". In conditions of globalization, the global English language and the emerging global culture become part of the multiple identity of a multilingual and multicultural person of the information society. A possibility of and a need for multiple identities on the basis of mass individual multilingualism open the ways for preserving ethnocultural identities on the basis of functional spheres of use division between languages of different levels and hierarchies in the world system of languages.

**Сағынған Назерке Қорқыт Ата атындағы ҚМУ-дің студенті
Төлебаева Айдынгүл Тойбазарқызы**

Қорқыт Ата атындағы ҚМУ-дің магистр-оқытушысы

СЫР БОЙЫНЫҢ САРДАРЫ – ҚОМШАБАЙ СҮЙЕНІШ

«Сыйынарым қазақтың қара өлеңі, онда бір сұмдық сыр бар естілмеген» деп ақиық ақын Мұқағали атамыз жырлап өткендей, Қомшабай Сүйеніш те қуанышы мен өкінішін, аңсары мен мұңын, сағынышы мен шерін бір жол, бір шумақ өлеңге сыйғыза білген киелі поэзияның көрнекті өкілі деп айтсақ қате емес. Қазақтың Қомшабайы – халықтың маңдайына біткен сый. Әр кезеңнің ғасырға бергісіз біртуар адамы болады. Алла Тағала жаратқан пендесіне туып-өскен жеріне, табиғатына сай мінез дарытатын болса керек. Ақындық пен жазушылықты қатар ұстап, халықтың сүйіспеншілігіне бөленген Қомшабай аға ерен жырын халқына арнады. Сыр топырағында дүниеге келіп, дәлірек айтсақ Жалағаш өңірінің тумасы, бірегей ақын, қазақ сөз өнерінің майталманы, алаш сыйлығының иегері Қомшабай Сүйеніш тек қазақ әдебиетінің дамуына үлесін қосып қоймай, сонымен қатар Сыр бойы ақын-жазушыларына ақыл айтар аға, сертке берік дос бола білген. Ақын аға көзден кетсе де, көңілден еш кетпейтіні хақ...

Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ақын Әскербек Рахымбекұлы айтқандай, «Иісі Сыр бойындағы үлкенді-кішілі тұтас ақын-жазушылардың арасынан айрықша бір ақынның басқаларға мүлдем маңайламайтын текті табиғатына әлі күнге дейін қайран қалумен келемін. Ол – Қомшабай Есіркепұлы Сүйеніш». Менің қолыма тиген ақын ағаның «Сая таппай, сай таппай», «Гөй-гөй», «Һәм жабықтым, һәм қамықтым» жыр жинақтарынан байқағаным, ақын шығармашылығының өзегі қарапайым өмірдің қалтарысын ашып, буырқанған көңілдің боямасыз қалпын бейнелейді. Жалған тірлікте көзімен көрген пенделік пиғыл, жанталасқан әрекеттер оның жанына батып, көңіл пернесі күйзеле жыр жазады. Бұдан аңғаратынымыз, дана ақынның парасат төріндегі жан болғандығы.

Тұманбай Молдағалиев сөзімен айтсақ, ақын өлеңдері «шын тебіреністен, шын күйзелістен, шын шабыттан, шын қуаныштан, шын сағыныштан туған». Ендеше, ақынның шығармашылығына назар аударсақ.

Ақынның тұрмыс мәні, қоғам шындығытұрасындағы көзқарасы «Қилы заман» өлеңінен кеңінен көрінеді:

Шыр айналды дүние, шыр айналды,
Шағынатын жалғыз-ақ құдай қалды.
...Ессіз заман еріксіз туғызатын,
Жаны шерлі сарнауық «жылайманды... [1, 41б.]

Абыз ақын тұрмыс қиыншылығын, адамдардың пейілінің тарлығын, басшылыққа наразылығын, қоғам шындығын осы өлеңі арқылы тұтастай табиғатын, болмысын ашады.

Жастардың қанындағы ұлттық рухты күшейту, отаншылдық сезімін арттыру - Қомшабай поэзиясының құдіреттілігі деп білемін. Бұл тұста Бауыржан Момышұлы атамыздың, «Отан үшін отқа түс, күймейсің» деген сөзін айтып өтпесек болмайды. Оның Отанға деген шексіз сүйіспеншілік сезімі оның өлеңдерінде айқын көрініс тапқан:

Отаным дедім,
Отыңа түстім,
Өртендім,
Пәрмене болып пұшпағы күйсе көрпеңнің.
Бимәлім мүлдем бақытың үшін бір жұтым,
Сор жұттым қанша,
Қаншама мәрте дерт емдім! -[3, 116 б.]

Қандай тақырыпқа қалам сермесе де, жеткізе жырлайтын зор талант иесі Қомшабай аға махаббат мәселесін де үлкен шеберлікпен жыр етті. Өмір шындығына табанын нық тірей отырып, жырларына ғашықтардың ішкі сезім дүниесін дәл бейнелейтін сөздер қосады.

Сүйе білген пендеге,
Ғашықтық дерт,
Дауа да.
Дарымайды ем неге,

Обал да,

Әрі сауап, ә? -[2, 314 б.]

Ақынның шығармашылығында достық тақырыбы да шет қалмаған. «Айтулы достың малы бір, кемедегінің жаны бір», «Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіріп айтады» деген халық мақал-мәтелдерінің астарында терең ой жатыр. Адам баласының достық пейілі, көркем мінезі бауырымен, досымен тату болуға, достық сертке берік болуғашақырады. Сондай-ақ, Қомшабай ағаның да досын мақтап, достықты қадір тұтатын, дұшпанын даттап, келеке қылатын өлеңдері де аз емес.

Дос айтады «үріп ішіп үйрен» деп,

Дұшпан теріс айналады күйбеңдеп.

Кім біледі, тілді тістеп күн кешсем,

Әлдеқашан алар ма едім күйді өңдеп -[1, 5 б.]

Бұл тақырыпта жазылған қайсыбір өлеңін алып қарасаң да, достықтың өмірдегі ешнәрсемен бағаланбайтын құндылық, асыл қазына, достықтың сақтаушысы – адалдық пен шынайылық екендігін айқындап тұрғандай. Қомшабай ағаның шығармашылығымен танысу барысында, жазған жырларынан, ғасырға бергісіз асыл дүниелерінен өзіме рухани азық алдым. Достық тақырыбына қалам сермеп, бұл сөздің қандай қасиетті ұғымекенін дүйім жұртқа өзінің өлеңдерімен өрнектеп жеткізе білді.

Айрылмастай досыңа,

Қайрылмастай сөз айттың-ау, азамат –

Опасыздық осы да.

Өкінерсің артынан,

Енді қайтып саған ондай дос қайда –

Бөліп жейтін жарты нан?!-[1, 163 б.]

Қомшабай Есіркепұлының поэзиясы – өткір ойдың, отты сезімнің поэзиясы. Ол сөз өнерінің барлық қырын жасындай жарқылдатып, оттай лапылдатып, өрттей жандырып, өз дегеніне көндіріп меңгерген ақын. Өзінің өмір жолында мол мұра қалдырған ол – қазақ халық поэзиясы аталатын алтын сарайдың берік бір іргетасы, биік бір діңгегі іспеттес.

Туған жерін, елін жырына қоспаған ақын жоқ та шығар, сірә. Мұқағали қазақтың даласы қандай кең, таулары қандай биік болса, азаматтық келбетінің

туған тауындай биіктігін жырлап өтсе, Қомшабай Есіркепұлы өзінің туып өскен Сыр өңірін жырына қосып, туған жеріне деген махаббатын өлеңдерімен өрнектеген.

Сағынғанда иіскерсің, жіберейін,
 Жоқ қой басқа тәуетіп, шоқынарың.
 Жіберейін,
 Жүрерсің бойтұмар ғып,
 Туған жердің бір уыс топырағын...-[3, 57 б.]

Мұхтар Әуезов айтқандай, «Ақыл – адам көрігі, ақылдың сабыр серігі».

Пенде болып жаратылған соң, адам өмірінде көптеген келеңсіз оқиғаларға тап болады. Соған дәлел, адамдар арасындағы жағымды қарым-қатынасқа сызат түсіп, арақатынастың үзілуі. Өкпе, ренішке бой алмай, кез келген мәселені сабырмен шеше білу керек. Адам мінезінің аса бір көркем түрі – сабырлық. Бұл айтылған ой Қомшабай ағаның «Сабыр түбі – сары алтын» өлеңінен көрініс тапқан.

Сарғайса санаң сарғайсын,
 «Сабыр түбі – сары алтын».
 Үзілген жібін жалғайсың,
 Үміттің күтіп тағы артын...-[3, 291 б.]

Сыр өңірінің мақтанышы Қомшабай Сүйеніштің ақындығы түпсіз терең мұхитпен тең десек, қателеспеген болар едік. Ақын шығармашылығы уақыт озған сайын дәуір талабына сай өркендеп, келешек ұрпаққа мұра болып қалары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сүйеніш Есіркепұлы Қ. Гөй-Гөй: жыр кітабы – Алматы: Қайнар, 1996-240б.
2. Сүйеніш Қ. Нәм жабықтым, нәм қамықтым (жыр кітабы) – Алматы: «Үш Қиян», 2003-344 б.
3. Сүйенішов Қомшабай Сая таппай, сай таппай: Жыр кітабы-Алматы: Жазушы, 1993-296 б.

Język ojczysty i literatura

Решетиллов К.В., студент факультету електроніки Пономаренко Є.С.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ ГЛІБОВА-БАЙКАРЯ

Щоб рельєфніше окреслилася роль Леоніда Глібова у розвитку жанру байки, якому він переважно віддавав свої творчі симпатії, не завадить, мабуть, хоча б побіжно оглянути творчість його попередників.

В Україні історія байки сягає в далеке минуле. Деяко відомо з найдавніших пам'яток письменства, зокрема з літописів, проте літературна байка до Г.С. Сковороди, на жаль, мало досліджена. У академічній «Історії української літератури» зазначено, що вона зустрічалася в полемічних текстах XVII століття та проповідях. І все ж, мабуть, це були лише початки жанру. Деяко з дослідників небезпідставно вважає, що байки того періоду були здебільшого перекладними. Втім, у літературі, особливо в давній, поділ творів на оригінальні й перекладні дуже умовний, оскільки оригінальні твори в багатьох випадках спираються на перекладні, й навпаки – перекладні переосмислюються і перероблюються відповідно до місцевих потреб і уподобань.

Леонід Глібов формувалася як творча особистість ще за життя Т.Г. Шевченка, входив у літературу в той час, коли активно діяли Марко Вовчок, Іван Франко, Панас Мирний та інші митці. Саме вони визначали рівень художнього осмислення дійсності. І в поезії, і в прозі були свої вершинні досягнення, новачок мав на кого й на що орієнтуватись. Але тим важче було знайти себе. Юний гімназист Глібов не помилився у виборі. У п'ятнадцять років хлопець складає вірш «Сон», навіяний тугою за рідною домівкою, а через п'ять років виходить його перша збірка.

Молодий автор явно наслідував Пушкіна, Лермонтова, Кольцова. Це його шлях? Виявилось, ні. Навчаючись у Полтаві, він зближується з групою місцевих українських літераторів, зокрема з поетом-романтиком О. Афанасьєвим-

Чубинським, захоплено перечитує «Малороссийские приказки» (байки) Євгена Гребінки. Останнє, мабуть, і визначило його подальші уподобання, хоча він писатиме і лірику, і прозу, і критичні статті.

Байка завжди сюжетна і по-своєму драматична. Діючими персонажами в ній здебільшого є звірі, але під їх машкарою легко вгадуються характери людей. Суспільство постає в цих оповідях у всій відкритості писаних і неписаних законів, так що прозирають справжні мотиви людських вчинків, висміюються негативні риси – зажерливість, жорстокість, лицемірство, тупість. Відомий з прадавніх часів, цей жанр спочатку виконував суто утилітарні функції: в зрозумілій і цікавій формі байка утверджувала ази житейської моралі. Вона і розважала, і вчила.

Свого якогось певного статусу байка довго не мала. Вважалось, що своїм походженням вона зобов'язана рабам, позбавленим свободи і права говорити правду відверто. Так стверджував, зокрема, Вольтер у своїй статті «Байка», написаній для «Енциклопедії».

Прозові (Езоп) і віршовані (Федр і Бабрій) байки античності мали суто дидактичне призначення, і в такому вигляді цей жанр домінував аж до XVII століття, до видатного поета Лафонтена, який звільнив байку від голого й нудного повчання, запропонувавши читачеві самому оцінити ту чи іншу історію. На перше місце висувалися зовсім інші цінності оповіді – гумор, іронія, жарт. Вони, як відомо, невіддільні від традицій фольклору – анекдотів, народних казок, дотепів, прислів'їв та приказок. Відтепер природа художньої переконливості байки виявляється тісно зв'язаною з виконанням нею сатиричної функції.

Серед байкарів різних часів і країн простежується своєрідна естафета – вони завжди брали один в одного фабульний матеріал, який мовби переходив кожному з них у спадщину від його попередників. Лессінг і Лафонтен, Сумароков і Крилов нерідко черпали сюжети зі спільної міжнародної скарбниці. У своїй творчій практиці українські письменники старшого покоління, які працювали в літературі до Л. Глібова, а саме Л. Боровиковський, П. Гулак-Артемівський і перший видатний наш національний байкар передшевченківської доби Є. Гребінка, також широко користувалися традиційними джерелами.

Встановлювати походження сюжетних запозичень – марна справа. Щодо цього мав рацію В. Белінський: «Придумати сюжет для байки тепер зовсім не

важко, та й придумувати не треба – беріть готове, тільки вмійте розповісти і застосувати». Звідси напрашується висновок: важливіше з'ясувати, як впродовж «естафети» фабула художньо видозмінювалась, чи набула самобутніх рис, поетичної особливості.

Так і Леонід Глібов – звертаючись до інших байкарів, «переплавляв» колізії їхніх сюжетів, надавав їм неповторного українського колориту.

Попри внутрішню поміркованість, Л.І. Глібов багато зробив для утвердження демократичних тенденцій в українській літературі. Він усвідомлював могутній народний потенціал та вбачав різні способи його виявлення. І в цьому його велич як талановитого сина свого народу.

Література:

1. Глібов Л. Твори: у 2-х т. – К.: Наукова думка, 1974.
2. Історія української літератури другої половини ХІХ століття. – К.: Либідь, 1992. – 512 с.
3. Марценюк С. Слово і час Леоніда Глібова // Дивослово. – 1996. – № 9(475). – С. 60–61.
4. Спепанишина Ю. Розвиток українського байкопису (Від Григорія Сковороди до Леоніда Глібова) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – № 3. – С. 55–62.

CONTENTS

FILOLOGICZNE NAUKI

Metodyka wykładania języka i literatury

Абилдаева К.Н. DEVELOPING READING STRATEGIES..... 3

Тимощук О. О. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ ПО СПЕЦІАЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ 6

Ясымбек А.Я. «АЙМАН-ШОЛПАН» ЖЫРЫНЫҢ СЮЖЕТТИК ЖЕЛІСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТИК МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ СИПАТЫ 10

Retoryka i stylistyka

Көшекова А. Қалжанова Г. АУЫЗША ӨҢГІМЕНІҢ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ СИПАТЫ 14

Teoretyczne i metodologiczne problemy badania mowy

Шумченко Т.І. ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ 17

Бондар Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ТА СИНТАКСИЧНОЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ ФРАНКОМОВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ 20

Аязбаева Б.К., Серикова М.К. ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА В КОНТЕКСТЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ 23

Metody i przyjęcia kontroli poziomu posiadania cudzoziemską mową

Moldazhanova L.K, Zhussupova R.F CONTENT LANGUAGE INTEGRATED LEARNING FOR DEVELOPING ENGLISH SKILLS OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES 29

Seidalieva L. K. PROFESSIONAL SKILLS & INTERACTIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH 33

Мотаева Н. А. HOW TO GET STUDENTS TO SPEAK ENGLISH? 36

Mowa, mowna komunikacja

Базарбаева М., Темірболат А. БИЛИНГВ ЖАЗУШЫЛАР ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМ ДИСКУРСЫ 39

Әбсаттар Ә.М. Манкеева Ж. ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ӨНДЕРІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТЫ.....	47
Жақсылыққызы Қ. Сейденова С. Д. Д. ГРИНВУДТЫҢ «ӨГЕЙ БАЛА» АТТЫ ПОВЕСІНДЕГІ ОРЫС-ҚАЗАҚ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІ	54
Шаймаганбетова Ж.Ж., Толепберген Акнур РЕЧЕВАЯ КУЛЬТУРА МОЛОДЕЖИ	61
Ақтанова Л.П ҚАЗАҚ МИФОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МИФОФИТОНИМДЕРДІҢ ӨЗІНДІК ОРНЫ.....	65
Шаймаганбетова Ж.Ж., Ортаева Аружан НАША ГОРДОСТЬ - «ЭКСПО-2017».....	73
Жукенова Г.С. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS	77
Кадина Ж. З. Тұрлыбек Ғазиза ЖАҢА ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫМЕН	81
Топашов М.А. МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АРҒЫТҮП НЕГІЗДЕРІ	84
Кайырбекова У.С. Амангелдиева Г.С. ҰЛТТЫҚ ТҰЛҒА – ТІЛ – МӘДЕНИЕТ	87
Assanova A.S. SECRETS OF GLOBAL COMMUNICATION	92
Назерке Қорқыт, Төлебаева А. Т. СЫР БОЙЫНЫҢ САРДАРЫ – ҚОМШАБАЙ СҮЙЕНІШ	95
Język ojczysty i literatura	
Решетилов К.В. ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ ГЛІБОВА-БАЙКАРЯ.....	99
CONTENTS.....	102

232045

232359

232577

228045

231693

231822

232569

232133

232608

232691

231674

231675

231676

231749

231767

231826

231860

231925

232099

232407

232417

232659

232586